

Біла Ріка

Сергій Дячук

*Частина перша.
Смеркові гори*

АХТУНГ!

Ця книжка розповсюджується з оплатою постфактум. Тобто, якщо ви проглянули і вирішили, що її читатимете, просимо переказати її номінальну вартість **15 грн.** безпосередньо на картку автора

Приватбанк 5168 7553 6913 0212

Дячук Сергій Іванович

Якщо ви хочете заохотити автора до продовження цієї сімейної саги, можете переказати більше номінальної вартості.

Про проект «Електрокнига»

Проект «Електрокнига» займається просуванням книг молодих авторів як в електронній, так і в паперовій формі.

Паперову книжку Сергія Дячука «Біла ріка» шукайте в мережі книгарень «Є» у 9 містах України, книгарнях «Смолоскип» та «Сяйво» у Києві, або в інтернет-магазині Yakaboo з дуже зручною службою доставки по Києву та всій Україні.

Ми друкуємо книжки наших авторів малими накладками і додруковуємо по мірі надходження заявок від книгарень. Це все ще трохи дорожче багатотиражного друку, але це гарна нагода зберегти кілька берізок.

Сергій Дячук

БІЛА РІКА

*Частина перша.
Смеркові гори*

ЕЛЕКТРОКНИГА

2014

Літературний редактор: Михайло Бриних
Коректор: Антон Санченко
Дизайн та верстка: Дмитро Растворцев

Дячук С.

Біла ріка – К.: Санченко: Електрокнига, 2014 – 264с.

Літературно-художнє видання

Скандинави назвали б цей жанр родинною сагою. Але автор не вікінг, тож перед нами – історія трьох поколінь буковинської гуцульської родини, автор належить вже до четвертого.

Тут є родинні історії і про цісарську та румунську армії, і про вояків УПА та «яструбків», і про «совети», і про те, що своє кохання можна віднайти навіть у сибірському таборі. І все це без модного в певних колах карпатського магічного реалізму. Так, як дідусь чи бабця розповідала б своїм онукам на причілку хати. В кожній українській родини є такі історії. Поки ми їх пам'ятаємо, жоден табачник вже не зможе вкотре нам нашу історію переписати. Такі справи

ISBN 978-617-7026-18-0

ISBN 978-617-7026-02-9 (серія)

© Сергій Дячук

© Проект «Електрокнига»

Зміст

Буковинка. Пойдаш	5
Храми на Ілію. Ялена	13
Фортуна. Війна	27
Сіна в Киселицях	32
Багач із старого роду	36
Дезертир	39
«Звірно». Другі совіти	46
Анна проводить Микуцю до лісу	53
Архиюда — ворог роду людського	60
Бідоча	63
Депортація	69
Галіціянка рятує Микуцю.	
Ястре повернення	75
Святвечір	79
Урал. Табір. Маріїні нічниці	89
Бій в Стебнях	96
Похоронок Петруся	102
«Світова». Юрій	108
Полонина	119
Стрибки	125
На Івана Зілівого	128
Про Долю	134
Останній «плес»	145

«Лая». «Лісові брати». Микуця з Кутів	149
Кінець війни у горах	165
Газдівство. Хата на горбі. Киселиці	168
Савтерник. Юрій	175
Вуйко Іван	181
Рокові Свята	185
Вихід у полонини. «Румун» Онуфрій	198
Повернення у «звори».	
Бандерівець Сарахан	206
Туга. Панотець Авсентій	209
Малий Сарахан. Катя	227
Мачуха. Іван	231
«Застій»	236
«Сигла»	238
Кавалерка	243
«Башта». «Побережник»	246
Федорові муки. Закінчення	251
«Миром». Шлюб	258

Буковинка. Пойдаш

Міняють гори колір.
Білих хмар
Колишеться над ними
Покривало.
Смереки на вершинах
Гір також чарують
Наші грішні душі
Японський вірш

Святий пророк Ілля — улюблений святий гуцулів. Бог дав сонячну днину, а перед тим падали сильні дощі.

Сьогодні в Конятині храм. Сьогодні Ілія — найбільше свято гуцулів. За давнім, як смерекові гори, переданням, Господь забрав пророка на небо у вогняній колісниці — це завше вражало уяву горян. Саме святий пророк був покровителем стихій, зокрема й дощу; і справді, перед святом гори заливало. Гуцули, заручники природних стихій, потребували заступництва всемогутнього Бога, вимолювали у святого пророка Ілії погоди, і на ранок Бог дав сонячну днину.

На ганок хати, що стояла просто серед лісу на Підбуковинці, «у потоці», вийшов вродливий молодик — Федор, син Василини і покійного Єремії Пойдаша. Він владним поглядом обміряв довколишні горби. До неба тягнулися смереки, панував ранковий спокій. Лише з лісу долинали звуки стрімкого потоку, порушували тишу. Від потоку тягнуло холодом.

Цей будинок та його газди зажили колись поганой слави, але ніхто з Пойдашів не пам'ятав своїх далеких предків. Навіть переказів не збереглося про те, чи їй справді вони заподіяли комусь лихо, але вже не одне покоління цієї родини було змушене жити у полоні цієї хати, а точніше — цього місця. На старих підмурівках уже років десять як стояла нова хата. Правда, без гражди. Їй лише напівзруйнована мурована стіна біля садиби нагадувала про далекі часи; лише каміння, заросле мохом, добре берегло свої таємниці. О, ця хата просто серед лісу, у потоках, наводила жах на село у долині і на всю Буковинку, що розкинулась на вкритих афенами схилах. Здавна там жили тільки Пойдаші, їй вони мали прикру вдачу. Гуцули перешіптувалися між собою: «Йуї, та то такі лихі люди, злі опришки, злодії, фантозоветі¹». Їй залишки древнього кам'яного муру на горбі, серед лісу, ніби свідчили, що предки цих людей були войовничі та мали від кого боронитися.

¹ агресивні, часто — без причини

Коли припікало сонце, на каміння вилазило грітися різне гаддя. Довкола — лише чорні смерекові ліси, де не розвиднювалося навіть найсвітлішого, сонячного дня. Й вічний, навіть улітку, холод від потоку. Чудернацькі птахи любили сідати у високі некошені трави біля цієї хати, яку оминали люди (навіть «банда» і «совіти»). Була вона, мов зачарована, «заговорена». Казали люди, що гості часом не могли її знайти, годинами кружляли лісами і потоками, їх наче водило округою. Вночі ж під дім заходив дикий лісовий звір, і котилося каміння зі скелі під самі стіни.

Для багатьох Федор був втіленням тих далеких злих предків, що побудували собі схованку тут, на горі, у малодоступному місці — цю хату серед лісу. Він був середнього зросту, вузлуватий, з правильними рисами обличчя, з чорним, як смола, волоссям, підстриженим по-модному, під полубокс (на відміну від однолітків, які часто ще, по-старовіцкі, носили довге волосся з проділом посередині). Федор був неговіркий. У долині, в Стебнях, його боялися. Навіть уся фамілія остерігалася свого родича. Здавалося, що лише його стара мати, Васюта, любила Федора дужче за усіх дітей. Він чимось був схожий на неї, але у моменти гніву навіть матір побоювалася свого сина, який завше брав своє. Іноді, під час сварок, вона дорікала:

— Сенку, і в кого ти лише вдавсе такий!?

— У дядю, — незмінно відповідав Федор.

На що стара глибоко зітхала і сумовито проголошувала:

— Та де! В деді не такий характер був, — і вона перебирала в пам'яті всіх далеких і близьких родичів, щоб згадати когось, хто був би хоч трошки подібний на її Федора. Зовні він був викопана копія батька: брови, очі, ніс... Але не характер. Улітку Федор любив ходити лісами з дедьовою рушницею, іноді брав із собою брата, малого Івана. Міг заради забави вполювати якогось лісового звіра. Рідні сестри казали йому:

— Краще б до молодечі бе якої сходов, ніж дненське лісами лазете!

Федор лише мовчав у відповідь. Від дівчат він тримався подалі, бо від них самі лише біди. Та й вони боялися його, хоч і залицялись водночас, бо був Федор таки файний, любив добре вдягатися і завжди ретельно виголював лице. Але ніхто не міг довго дивитися йому в очі. Коли й заходила десь у товаристві про нього мова, то всі враз замовкали, варто було Федору з'явитися поблизу. Ніхто не хотів з ним сваритися, а старі люди казали, що «цей юнак, Пойдаш малей, дорослей нівроку, не по роках», і що «з нього добрей ґазда буде». Після Єремії він став головним у сім'ї, й тільки стара могла на нього хоч якось впливати. Син завше тримав у кишені її «оборону». Так, мати була для нього авторитетом, але не в усьому, і він часом грюкав по столу і казав:

— Ве ек хочете, мамо, але буде так!

Над хатою, на тлі блакитного вранішнього неба, кружляли половики². Вони розправляли свої довгі крила, то знижуючись до верхів смерек, то стрімко злітали, угледівши курей в отаві біля хати.

Федор швидко зійшов з ганку і забіг до стайні, взяв деркач за держак і зачав крутити. Язички чіплялись за зубчики, деренчання наповнило простір: що швидше він розкручував, то гучніше лунали звуки. Цей деркач вони зі старшим братом Онуфрієм і молодшим Петром колись змайстрували самі; гралися ним, а коли ходили пасти вівці, брали його з собою на полонини. Половики ще трошки покружляли й розлетілись. Федор озирнувся. На лаві під хатою мовчки сидів молодший брат Іван.

— Що сидеш! — прокричав Федор. — Хочеш, щоб половике усіх курей забрале?

Малий, відклавши в бік патики, встав. Отримавши позаушника, опустив голову.

— Ти вже покутався?

Іван ствердно кивнув головою.

— Добре. Ідеш зі мною на храм у Конєтин?

Малий так само покивав у відповідь.

— Ти що — німий чи язик прикусив?

— Йо, піду.

— То біже до хате і рушник мені на потік принеси. Я пішов вмиватися.

Малий побіг до хати.

² яструб або будь-який інший хижий птах

Втираючись, Федор все дивився на брата.

— І що те так і зібравсе на храм іте?

Малий знизав плечима:

— Йо!

— Позоритисе лише, — він втерся і кинув рушник Івану. — Ану, марш до хати і вбересе, ек треба!

За півгодини брати Пойдаші вже спускались до дороги. Від лісу тягнуло прохолодою, на вкритих папороттю горбах ще лишалися великі краплі від нічного дощу. Іван ніс в руках розшитий кожух. На ньому були портінеці³, а Федор був у нових гачах⁴, що їх він пошив у одного єврея у Вижниці. Обидва брати — в капелюхах.

Вони пройшли повз хату маминої сестри, що була біля самої доріжки, і за мить вийшли на велику дорогу. Федор з Іваном йшли вздовж Черемоша. На цій стороні високого берега була Буковина, на протилежній — Галіція. При дорозі стояли якісь святково вбрані хлопці, й вони щось голосно обговорювали. Але, побачивши братів Пойдашів, почали на все горло кричати з того боку:

— Гей! Ви! Шкрюми! — так галіціяни образливо називали гуцулів-буковинців. «Шкрюм» — то палена бараняча вовна (православний пано-тець, коли хрестив дітей, ножицями відрізував трохи волосся з голови немовляти і потім спалював його).

³ традиційні вузькі штани з білої тканини

⁴ штани, тут — галіфе

Іван закричав у відповідь:

— Закрейтеся! Галіцяни — тарелики-кленці!

Буковинці дражнили «тареликами» своїх сусідів за їхню любов до капелюхів, прикрашених кольоровим пір'ям, і схожих на тарелі.

Між ними була люта ненависть ще з тих часів, як Білий Черемош поділив ці смерекові гори на два береги і їх заселили люди. Так, вони були Верховинці. Сусіди-волохи назвали їх гуцулами, тобто злодіями. Почасти — через їхню лиху вдачу. Буковинці ненавиділи чужих, а надто галіціян. Як і галіцяни — буковинців. Вони навіть зовні різнилися, і чорнявий буковинець завжди міг вирізнити серед своїх рудого галіціянина. І цей конфлікт, схоже, триватиме доти, доки стоятимуть гори і смереки тягнутимуть своє гілля до сонця. Галіціяни завжди були гоноровіші та багатші, ніж буковинці, а їхні дівки — привабливіші. До того ж, буковинці були православні, галіціяни — католики. Жінки-буковинки примовляли своїм донькам: «Не треба вам тих галіціян, вони такі заго-нисті». А старі, ділячись новинами біля церкви, незмінно починали з того, що десь «знову наші хлопчища белисе з галіціянами».

На дорозі були «грузи»⁵. Повновода жовта ріка стрімко летіла у долину. Час од часу брати, хрестячись, зупинялися перед капличками. Вони дійшли до Довгополя, перехрестились біля міс-

⁵ багно після дощу

цевої церкви, збудованої на честь св.Димитрія Солунського. Це велике село й справді було видо-
вжене понад всяку міру.

Дійшли до Соکیلця. Це місце було овіяне легендами. Таємнича стара скеля нависала про-
сто над дорогою, кидала тінь на ріку і Галіцію за нею. Край дороги була глибока кашиця⁶, унизу габами⁷ шумів Черемош. Під самою скелею шумів зарослий кущами потік, який тікав горі — здавна тут відбувалися страшні й таємничі події. Далі, у темному смерековому лісі, були природні печери. Ця скеля мала погану славу: в лісі над нею водило людей, гуцули забороняли дітям ходити у ці місця по ягоди та гриби. Та Федор знав тут кожен куш, він любив цю місцину. Його наче вабила сюди якась невидима сила, він ніби кидав виклик скелі.

⁶ укріплення високого берега гірської річки — деревом або камін-
ням

⁷ пороги на гірській річці

Храми на Ілію. Ялена

Васюта зайшла до церкви у Конятині. Вона, як і більшість інших жінок, була боса, тримала у руці рушник та свічки. Стала у чергу до ікони пророка Ілії. Зранку на службі були майже самі жінки-гуцулки. Образ, прикрашений зіллям і живими квітами, стояв посередині церкви. Васюті було тільки сорок п'ять, але на вигляд вона була старша свого віку. В горах жінки старіють швидше, та й гризоту мала: її чоловіка, Єремію, вода забрала (він дарабами⁸ ліс водив Білим Черемошом). Жили Пойдаші завжди бідно, навіть коли Єремія був ще живий. Рано овдовівши, мусила сама кутати своїх вісьмох дітей, а скільки ще вмерло малими — то лише вона сама знала, й усіх їх згадувала у серці своєму; поставивши свічки у конятинському храмі, шепотіла: «Боже, змелуйсе над нами»; просила святого пророка, щоб боронив діток її Онуфрія, Федора, Петра, Івана, Єлену...

Васюта підійшла до образу пророка і провела по ньому рушником згори донизу, наче святий щойно вмився і вона помагала йому втертися. Після цієї молитви-прохання про особливу прихильність вона лишила рушник на іконі — так робили всі: Ілля-пророк зодягнувся у рушники гуцулок.

Панотець зустрічав біля відкритих дяківських

⁸ плоти для сплавки, сформовані з кругляка

воріт іконостасу кожного, хто прийшов на службу. Брав у людей запалені свічки у вишитих серветках і ставив їх за престолом. Отримавши благословення, Васюта пристала до півчих, й час од часу підтягувала: «Господе помилуй!». Часом ці ж слова співалися румунською: «Домне мілуеште!».

Біля церкви «верхівські», перш як зайти до храму, мили у потоці ноги. Вони босі спустилися з гір, з Самакови та Широкого, і лише зараз взули чоботи. Потім, після служби, гуцули знімали їх, вішали на плечі, й верталися босі на свої полонини та бескиди.

Обмивши чоботи у потоці, Федор зняв капелюх і зайшов, перехрестившись, на подвір'я церкви. Перед ним мерехтіли обличчя; дехто вітався, багатьох він упізнавав і кивав у відповідь головою. На храм зібралася вся округа — бідні й багаті, буковинці й галіціяни, верхівські й з долини; старі діди біля церковної брами сиділи на лаві мовчки, майже кожен тримав ув одній руці клябука, а в іншій — люльку, металеву таку, вигнуту, як то лише гуцули вміють робити. Під ногами круtilись святково вдягнені діти, якісь хлопці у румунській формі щось собі голосно обговорювали.

Федора супроводжували захоплені погляди молодиць і вже старших жінок, але він не дивився на них, хоч і відчував ці хтиві позирки.

Він ліниво зайшов до церкви. Панотець читав

Євангеліє. Федор, ставши на одне коліно, вступився у підлогу.

Отець завершив проповідь. Люди цілували відкрите Євангеліє, засовували між сторінки Святого Письма паперові гроші. Федор протиснувся крізь натовп, поцілував сторінки книги і поклав гроші, а вже вертаючись, побачив її. Вона стояла просто посеред церкви — Ялена Полек. Ця дівчина була нівроку файна: хлопці по обидва береги Білого Черемоша сохнули за нею. Стояла вона зараз, мов гуцульська царівна: волосся з файними гарналями⁹ сховане під червоною хусткою, розшита бісером сорочка, кожух, запаска, вишиті постолі з поцєрками¹⁰. Ніжними блакитними очима вона на мить подивилися на Федора.

Перед службою Божою Васюта висповідалась. Йдучи до закону, тримала руки на грудях, а в хустці — пампухи, які після причастя, тут таки, в церкві, дала за простибіг якійсь першій-ліпшій дитині. Під дзвони люди почали виходити надвір. Перед тим, як святити воду, вони мали тричі обійти церкву з хресною ходою. На самому виході Федор знову зустрівся поглядом з блакитними Ялениними очима. Він намагався не загубити її серед людей, але його відволік дяк, який сунув у руки корогов. На подвір'ї вже стояли з хоругвами Онуфрій та Петро. Вони, дивлячись на брата,

⁹ шпилька для заколювання волосся

¹⁰ намісто

посміхались. З церкви вийшов й Іван з фаною; йому було важко, бо держак корогви був зроблений з дуба, й Івана аж хитало в різні боки, мов «п'єного». Федор йому це виговорив: «Ти, здохлеку малей, узевсе нести, то неси рівно!». Старі, почувши ці слова, засміялися. Поруч ніс фану малий Бідоча. Федор його не зразу впізнав. «Здається, його звати Олекса», — подумав він. Федор колись був у Малих Діхтенцях, звідки ця родина, і тоді малий виносив йому води попити: «Йо, йо, Олексій». Був він блідий з лиця, одного кольору з білим вбранням: кептарем, розшитим маленькими квіточками, білою сорочкою з вузьенькою вишивкою вздовж ґудзиків, та білими портіницями. «Слабує, сарака», — подумав собі Федор, але без жалю. Хреста ніс старший син багачів Петришканів з Довгополя, Микуця Кабюк, високий білявий хлопець з блакитними очима. Обходячи церкву з хоругвою, Федор усе видивлявся Ялену. Панотець почав святити воду. Все подвір'я біля церкви по-святковому заливало сонце. Федор тримав фану, на якій було зображено пророка, і роздивлявся Ялену. Вона стояла між іншими жінками, час від часу хрестилась. Панотець зачав занурювати дерев'яний різьблений хрест у воду, хор парафіян співав: часом фальшиво, але натхненно. Та Федор не чув того співу, він лише бачив Ялену, яка повсякчас щезала за спинами жінок, котрі стояли попереду і хрестилась на кожні «Господи, помилуй». Здається, лише зараз, під кінець водо-

свяття, вона помітила, що файний чорнявий юнак задивляється на неї. Так, він дивився на неї, й не міг навіть на мить відвести очей. Вона усміхнулась йому, і Федор відчув щось таке, чого його жорстоке серце ще не знало. Його залізна воля ще пручалась, він був схожий на пораненого лісового звіра, але водночас відчув щастя. Федор вперше і востаннє у своєму житті закохався, бо таким він був, таким вже вродився — однолюбом.

За мить гуцули, збираючись родинами, розійшлись довкола церкви. Ялена роздивлялась кольорові нитки, що їх продавали біля церкви, розклавши просто на траві.

— Що за одна ? — спитав Федор у сестри.

— Де? — і дівчина подивилася у її бік. — А, то Ялена Полячка.

І додала:

— З Киселиців, Марія має її знати.

Марія, яку в селі ще називали Коцихою (за іменем чоловіка — Миколи Коця), — це їхня з Федором сестра.

Федор пішов обдивлятися все довкола церкви. Скрізь на траві, на розгорнутих джергах, лежали різні речі: були тут дзвіночки на худобу, солодкі півники, сирні коники, нитки, пацьорки, денцівки, сопілки, іграшки та образи. Якись дві жінки точили ляси:

— Йой, шос парко, напевно, дощ знову буде на вечір.

— Та цей панотець новий так довго службу правет.

До неї підбігла, вочевидь, онука першої.

— Хаблена, тьфу на тебе, — жінка взяла малу на руки. — Йо? Хаблена!

Мала сміялася.

Перед самим входом до церкви чоловіки, гонорові газди, розмовляли з панотцем:

— Йо, цього року людей фейст¹¹ багато, Ільїнські храми єднают усіх гуцулів з обох берегів Черемоша!

— Йо, на храм до Конєтина зібралисе цей рік ніби усі сусідні села: з Єблуніці, з Довгополя, Стебнів. Бачів, приїхале на фірах з Розтік, Діхтенців, Путили... З Сергіїв, верхівські, з Самакови, галіціяни з того боку... Усі тут — суси, феледжері й слявяники, бегме фейст багато людей цього року.

Місцевій Конятинській церкві святого пророка Іллі було років двісті. Стояла вона з дзвіницею майже під лісом, поруч йшла дорога вгору, на Самакову. Біля неї збігав потік у долину, який у дощі перетворювався на маленьку річку. До неї можна було зайти через дзвіницю або доріжкою через побудовані упритиск до цвинтаря людські хати. Зараз обидва ці шляхи були запруджені людьми у святковому вбранні.

¹¹ дуже

Біля дзвіниці до Федора підійшов Іван.

— Де усі? — спитав Федьо, але, побачивши Ялену, вже не слухав малого. До неї підійшов якийсь молодик, вони розговорилися. Ялена заливалась сміхом. Федор стиснув кулаки. Іван злякався, бо добре знав брата, і вирішив, що краще кудись зникнути. Федор швидко розвернувся і пішов. Хлопці, що траплялися йому на дорозі, пропускали і обходили його, від гріха подалі. Біля потоку він побачив Онуфрія, який говорив з Леонтієм Кочерганом. У 1936 році Леонтій був послом від краю, депутатом у Бухаресті, а жив у Стебнях. Федор став неподалік. Вичікував, коли брат закінчить розмову, — не хотів сам йти з храму. Онуфрій з Леонтієм довго про щось говорили. Федор нічого не чув, лише потім, коли вони прощалися, таки розчув Кочерганове напучування, щоб Онуфрій якось зайшов і забрав книжки. На прощання вони обнялись.

Онуфрій підійшов до брата, посміхаючись. Федьо сердито спитав:

— Що так довго? Що streю треба?

— Ніц! Даст мені одну кнежку почитати.

Обидва брати пішли дорогою мовчки, Федор задумано прошепотів:

— Нічого доброго з того читання не буде.

Онуфрій засміявся. На дорозі їх догнав Іван, — він мав повні кишені чогось добренького. Під пахвою тримав образ, у роті — когута.

— Дивітсе, ек багато набрав у тех торговців!

І, наче забувши повідомити головне:

— У спекулянтів!

Онуфрій од усього серця засміявся. Федор, усміхнувшись, додав:

— Циган малий, злодюга!

Біля дороги стояли хлопці: галіціяни в капелюхах із пір'ям. Вони зневажливо дивилися на братів Пойдашів. Одійшовши від гурту метрів на п'ять, Іван обернувся і зарепетував:

— Тарелики — здохляки! Поцілуйте мене у сраку!

Ті мовчки, з ненавистю, подивилися в їхній бік.

— Оце зараз лешимо тебе самого, най тобі галіціяни-тарелики копанців надають! — сказав зверхньо Федор. Іван йому заперечив:

— Та де! Я їм таких головець... — малий не закінчив і почав махати кулаками, але закашлявся, аж півник випав з рота. Онуфрій стукнув його по спині.

— Байка, нічого, у мене багато є, — сказав малий і засунув руку в торбу.

Поруч проїхала Фіра, повна людей. Фірман вдарив коней батою, брати зупинились.

— Йууу! А най вас... — крикнув фірман, ще раз вдаривши коней батою. Молодиці та малі дівки почали голосно сміятися, побачивши братів Пойдашів край дороги. Серед дівчат на фірі була і Ялена. Вона, усміхаючись, дивилася на Федора. Святково прикрашені коні швидко бігли вперед,

яскраві червоні гуші¹² літали перед їхніми очима, позаду бігло мале лоша. Люди розходилися з храму. Якась боса стара в розшитому кептарі несла щось у бесагах¹³; скорчена, вона ледве плентала. Чоловік завертав отару овець на Самакову; дорога вела вгору й щезала у смерековому лісі. При дорозі, у шинку, чоловіки пили пиво. В далечині, над горами, небо вже темнішало, але тут, над Конятином, ще пряжило сонце, наче перед грозою.

У горах вже з'явилися перші чутки про війну, що мала ось-ось розгорітися на континенті. Якийсь «п'ений» гуцул кричав у шинку:

— А що нам до того! Най собі воюють! Аби нас не чипали! — він ковтнув пива і продовжив. — А сунутся — буде їм те, що і в першу війну!

Хтось засміявся.

— Йо, пам'ятаю, дедю у військо австрійське забрали, а то було, що руські у село заходили, а ми з хлопчівцями — шмарькуни — та дід мій узели пушки, та їх на краю села обстріляли з горба. Йуй! Ті сараки, такі перепуджені, тікали далі, чем веділи!

Хтось підтримав:

— А що ті козаки на конях в горах годні, вони лише у полі годні воювати, здохляке. О! Пойдаші

¹² прикраса у вигляді кольорових куль, зроблених з ниток

¹³ традиційна двостороння сумка, яка перекидається через плече

зі Стебнів йдуть. Дєдю їх, Єремїю, мадяри до лісу забрали на розмову. Так сарака і не повернувся.

Інший заперечив:

— Та ні, його на дарабах вбело.

— Хіба?

— Йо!

Біля Соکیلця брати догнали Васюту з сестрами, і далі уся фамілія Пойдашів йшла разом, — тільки Федор трохи осторонь, зажурений. Васюта це помітила:

— Шо се зажуревсе?

Найменша Яленка відповіла замість нього:

— Він у Полечку закохавсе, а вона з Юрієм ходе.

Старші дівки перелякано презирнулися і скося подивилися на малу, яка щойно виказала їхню тайну. Васюта лише всміхнулася:

— Байка, нічого банувати, ці дівке теперішні гет усі курвенської натури, знайдеш ще собі іншу.

— Лешіт, мамо!

Федор розлючено, але з якоюсь приреченістю, подивився на матір.

«Йуй, та так заслабла, що лед з ліжка до худоби ранком вставати могла, а то взагалі не годна була навіть по хаті ходети, то чоловік корову продав, посадев її на фіру і до лікара жидівського у Віжницю повіз. А той як її на порозі уздрів, то зразу сказав, що то у неї за хвор така, насевав порошків різних у папірчик, дав вепити і посадев на

лаву, у тої за годену усе пройшло». Жінки з недо-вірою подивились на оповідачку, а та вела далі: «Йо, йо, бігме не брешу, за годену, то чоловік гроші жедові тече усі, шо буде, а шо б ве собі думали, той не узев усі, розсмієвсе, і узев лише половену, та ще порошоків насапав у папір, і сказав, щоб з місяць ще того попела і у неї все зовсім пройде, та наостанок ще сказав, щоб жінку цінував, сказав, щоб жінкою не оброблевсе, робети багато не давав, а вона у нього дурна до роботи, я вам скажу».

— Йо, йо, я чула, то жед файний!

У розмову втрутилась інша:

— А чули, що люде у Чернівцях кажут, шо ніби війна скоро буде.

— Йо, йо, то той, німець отой, усе воду коломотит.

— Йо, німці фейст гонорові, а руські, оті більшовики, лише людей голодом морют.

— Бріхні то все, воне людям простем землю і роботу дают, бідакам помагают, бігме.

— Ніц з того доброго не буде, я вам скажу, слухайте мене, я була у верхах, то одна стара казала, шо фейст велека бура іде, і шо нікого не омене.

— Най Бог мелує, Богу молетисе треба, бо хіба нам мало біди принесла ота перша війна, коли москалі села наші грабували, а дівок гвалтували, чоловіків у військо заберут, файно, а хто нас боронити тоді буде, хіба хлопчішя малі та діди старі.

Жінки на хвильку замовкли, поруч пройшла якась жінка і привіталась:

— Добрий день!

— Доброго здоровечка! — майже в один голос, із фальшивими усмішками на лиці, відповіли гуцулки.

Жінка пішла далі. Вона несла у бесагах щось важке, зігнувшись і припадаючи на одну ногу. Прикривши роти долонями, майже пошепки, жінки продовжували обговорювати новини:

— Чуєте, а румуни оці, сараки, ніц не годні змінити, ніц, вони лише дітей малих годні у школі бити, щоб українською не говореле між собов, йо.

— Румуни ліниві і дурні, за першої нагоди чомодане в руки — і фурк, і вже собі у своїй Румунії, вони нас боронети не будут. Йо.

Поруч пройшла якась інша жінка, з Галіції:

— Слава Ісу! — привіталась вона.

— Навіки Богу! — пролунало у відповідь. Жінка швидко зникла за поворотом.

— А поляке-католики гет нас не люблят, ек люди на Галіції се мучу. Румуни хоч одної віри з нами. Йо.

— Панотець сієнеділі на службі казав: якщо прейдут руські більшовики, то церкви усі позакревають, бо вони в Бога не вірют.

— Та де! Шо ве таке кажете. То ще коле у ту війну буле тут руські козаке, то усі до церкви ходеле, хрестелисе.

— Цей піп румунський фейст лестий¹⁴, такого розкаже.

¹⁴ саркастичний, неслухняний

— Йо.

— Ніц віри нема нікому, нікому не можна вірити, тільки Богу любенькому! — при цих словах жінка перехрестилась.

Здійнявся вітер, і ліс подав голос, зашумів, засвистів монотонно. Почався дрібенький дощ, і жінки почали розходитись.

— Це знов ек дощі будут йте тижнями — усе погніє. Якбе Бог дав сонечко, щоб хоч сіна встегли поробети.

Дорогою проїхала фіра, позаду неї бігла кобила з маленьким лошам. Жінка з сусідньої хати вибігла з путнею¹⁵ збирати цінне коняче добриво, що лишилося на дорозі.

Небо над Марковою кичерою набувало інтенсивніших кольорів. Спочатку це не впадало так у вічі, було ледь помітно, але що далі — то воно ставало темніше, і вже за півгодини нагадувало води світового океану, що ось-ось заллють світ. Темні фіолетово-сині, аж чорні, хмари перекочувались по небу: наближалась буря. Повіяло холодом. На тій стороні, на Галіцїї, вже йшов сильний дощ, вітер посилювався, і ліс шумів ще сильніше. Анна Петришканова вибігла на двір з пасхальним кошиком і прикрикнула на дітей, що заворожено дивилися на кичеру:

— Юрій, Єлена, ану марш у хату! — малі були

¹⁵ відро

двійнятами, і скрізь ходили разом. — Хіба не бачите? Бура йде!

Малі побігли до хати. Перш як зайти всередину, Анна ще раз обернулась, поглянула на гору, що була найвища на всю Галіцію та Буковину. Небо геть зчорніло. Кошик, у якому вона святила цього року Дору на Пасху, Анна поклала на ганку, повернувши його в бік Галіції, звідки летіла буря. На подвір'я забіг її наймолодший синочок Михайло.

— Михайлику, скаже Єлені, щоб запалела піч і кенула у шпаргат¹⁶ зіллє!

Трави висіли над сволоком. Це було сухе зілля, свячене торік на Івана Зілевого. Єлена розпалила піч і жбурнула у шпаргат трохи цієї трави. Почали падати перші великі дощові краплі. Анна стояла на ганку, вдивляючись, як хмари заповнювали небо на цій стороні Черемоша. З села долинали поодинокі дзвони зі старої дзвіниці, — видно, прибіг паламар, щоб відігнати бурю від села. Анна перехрестилась і зайшла до хати. Надворі здійснювся великий вітер, який, здавалося, ось-ось почне виривати з корінням дерева у саду, але раптом все стихло і почався маленький дощик.

¹⁶ чавунна плита на печі

Фортуна¹⁷. Війна

Крутіж історії захопив гори у свою водоверть. У Карпатах новини про початок війни з'явилися чи не найпізніше на континенті. Якось уночі через міст на Яблуниці переїхала велика колона машин; частина пройшла вброд на Сокільці. Це були здебільшого військові — поляки, які безнадійно програвали війну (надто після того, як на стороні німців виступили руські). Колона перебралася через Черемош і швидко рушила у напрямку Чернівців. Румуни не перешкоджали їм, ба навіть допомагали. За два дні на Галіції, з'явилися руські. Малий Юрій Кабюків біг горбом і кричав, що «совітські вже на Галіції», а люди шепотілися, «шо, напевно, вже скоро будут тут», але руські залишилися на тому боці, не порушуючи поки що кордону з румунами.

Радянські війська прийшли через рік. Совіти їхали довгою колоною. Феляджері у Киселицях, пам'ятаючи двадцяті, зустріли їх із жовто-блакитними прапорами та фанами. Колона швидко проїхала на Руську. Потім родина, що зшила прапор, десь зникла.

Селяни обступили червоноармійців, які белькотіли незрозумілою мовою. За деякий час гуцули сьак-так розуміли російську мову. Ті обіцяли золоті гори. Спочатку гуцули були чемні з

¹⁷ буря, ураган

гостями, але згодом вони вже кепкували з цих чужаків. Байка, наче вони не розуміли, що з них сміються, і далі розповідали гуцулам про «равенство и братство».

— А ве в Бога віруєте? — спитала якась стара гуцулка. Солдат у брудній шинелі з ходу випалив.

— Нет! Религия — это опиум для народа!

Гуцули лише презирнулися, а офіцер розлючено зиркнув на солдата, що не виявив обережності. Вочевидь, вони ще намагались справити враження. Якийсь чоловік раптом заговорив:

— Але, абе ви знали, що ми люде хоч і прості, але не віримо, що завтра тут золоті верби росте будут. Дуріт кого хочете, але не нас! Ми тут газдуємо! Коровку, овечку вкутали, то буде молочко і бренза, а говорети ми усі добре уміємо. Ось ви мені скажіт, я собі смереку врубав і з того жию зиму....

Анна Петришканова з самого ранку сиділа за жорнами на ганку, діти засипали у них зерно, а вона крутила камінь своєю жилавою, струдженою рукою, і вже надвечір хату наповнив запах духмяного свіжоспеченого хліба.

Петришкани тільки-но перехрестилися і помолилися, збиралися вже вечеряти, як до хати увійшли чужі. Обдивившись хату, вони скривились:

— Стільки землі маєте і живете в такій хаті?!

Інший, що заглянув у хорони, підхопив:

— Аж не верится, такие газды и такая нищая хата.

На що старий Дмитро Кабюк, чоловік Анни, відповів:

— Ми усе в землю вкладаємо, бо родена велека, усім треба ділянку лишети.

— Ну это ты, отец, загнул! — засміявся незнайомець. — Есть семьи и побольше, и совсем без земли.

На це Анна різко відповіла:

— Бо роботи не хочут!

Дмитро ледь помітно штурхнув Анну в бік, щоб замовкла.

— Советская власть работой обеспечит всех!

«Гість» замовк, роззирнувшись довкола, та замить додав:

— А землей придется вам поделиться, и млын тоже должен принадлежать народу!

У Петришканів на потоці, біля довгопільської церкви, був водяний млин. Незнайомець, не припиняючи ходити по єдиній маленькій кімнаті петришканової хати, вів далі: «И лес — это народное достояние! Одним словом, газды, делиться надо». Незнайомець підійшов до столу. За спиною дітей, на стіні, висіла велика пара образів — робота якогось місцевого майстра-гуцула: в Ісуса Христа та Діви Марії на грудях були намальовані пробиті серця, мальовані надзвичайно яскравими фарбами. Ікони були прикрашені червоними ружами з зеленим гіллям. Усміхнені святі лики дивилися на всіх присутніх у кімнаті. Чоловік поглянув на образи і почав згрібати в сумку сві-

жий, ще гарячий хліб. Діти і далі сиділи мовчки. «Гість» повернувся і ніби вже збирався виходити, але, глянувши на піч, забрав і ті хліби, що були там, та ще загрів варену бараболю з чавуна. Діти мовчки спостерігали, як цей незнайомець краде їхню вечерю. Наостанок той чоловік звернувся до Дмитра:

— Завтра прийдете в район, будем разбираться!

Дмитро сам до себе прошепотів:

— І що то за люде такі, що хліби останні сперед образів від дітей відіймають?!

Наступного ранку Анна збирала чоловіка і довго повчала Дмитра, що і як він має говорити у районі. Петришкан тікав від неї по двору, терплячи жінчині образи. Врешті вона обізвала його «веловим і нічого негодним зробити!» Цього він вже не міг стерпіти від своєї жінки:

— Анне! Знаєш шо? Узни¹⁸ мене в сраку, я сам знаю, шо робити!

Анна так і лишилась стояти перед фірткою з відкритим ротом. Постоявши ще трохи надворі, вона поглядом провела чоловіка, що зник за поворотом, і прошепотіла сама до себе:

— Добре, думка злодій, робити треба.

Десь за півгодини до її хати забігла перелякана сусідка. Вона без упину кричала:

— Шось сталосе з дитиною! — Кричала, пла-

¹⁸ лайливе

кала і заломлювала собі руки. — Подевітсе ви! Наврочили!

Анна якраз жмакала одяг, але кинула все і побігла з сусідкою до неї в хату. Анну поважали всі у селі через її вроджену мудрість. До того ж, вона єдина в окрузі могла відшіптувати навіть від укусу змії, обкладаючи рану голками зі сливи й пошепки промовляючи слова, котрі тільки вона одна і ще деякі старі гуцули з верхів знали. Маленька дитинка сусідки лежала у колисці, ледь чутно стогнала і водила губками, мов риба. Анна подивилась і одразу сказала, беручи мале на руки:

— Детена їсти хоче! Звари їй ріденьку кулешку на молоці, — і додала. — Ведко, твоє молоко погане.

Після годівлі дитина заснула і перестала плакати. Анна повернулась до хати і сіла на ґанку, втираючи піт з чола.

Сіна в Киселицях

То були ті два чудові літні тижні у горах, коли можна було вже робити сіна. Брати Пойдаші були на сінах в Киселицях, у сестри Коцихи. Онуфрій і Петро вбивали велику островету, а Іван у той час — менші; сестри з іншими жінками громадили, розкидаючи, сіно, щоб воно ще підсохло і не гнило взимку після того, як його зіб'ють у одну велику копицю. Брати довго возилися, не могли закріпити найбільшу островету. По пояс роздягнений Федор косив. Коли на сінах з'явилася Ялена, він якраз увівся у затінку смереки і клепав косу, що затупилася. Федько навіть не помітив, як вона стала перед ним зі слоїком, в якому була холодна вода з джерела. Він раптом підвів очі й аж вкляк. За мить встав і взяв у дівчини банку з водою. Ялена стояла перед ним і усміхалася, нічого не кажучи. Полечка була вбрана у запаску та білу сорочку. Волосся акуратно підібране під білою хусткою. Федор повільно пив воду, розглядаючи її, натомість вона не дивилася тепер на нього. Це було останнє мирне літо перед війною. В 1942 році румуни заберуть Федора до війська.

Старий Полек аж зарепетував, побачивши, як його мала стоїть з тим «вар'ятом, злодієм», братом Коцихи — Федором Пойдашем зі Стебнів.

— Ялена! Іди сюди! Принеси мені воде попети! — репетував старий на всі «сіна».

Жінки, які громадили, тихо засміялись: «Дивітсе, старому Полеку аж горло пересохло, ек доньку з Федором уздрів».

Батько Ялени Василь був знаний на усі Киселиці, де здавна жили Полеки, і на усі сусідні села, бо за будь-яких часів і будь-якої влади добре робив горілку. Василь ще був і знаним столяром, — кращого теслі не було на весь район. На другому поверсі його хати була столярка, де він робив вікна, двері. Біля їхньої хати в Киселицях був великий яблуневий сад, а Полек мав прес і давив яблуневе вино (жмих виходив сухий, як тирса). Вина в дубових діжках (він спеціально скуповував старі пивні кадуби) тримав до тисячі літрів. Досить близько від хати точилася Путилка, маленька гірська річечка, якою з Сергіїв сплавляли ліс. Коли пускали велику воду з греблі, то котилися камені й заганяли рибу в загати, а тоді рубали канати, і смереки котилися у ріку. Василь мав сак, у який ловив цю рибу. Дід плів її з мошни¹⁹ та дратви²⁰. І його, Полека, молодші сини, Іван та Цельо, забігали у двір і кричали дєдьові, що іде велика вода. Старий брав течку з саком та путню і йшов до ріки, наповнюючи його стругами, іноді великими кленами, «плотінецями» та «неріснецями», а іноді, під час повені,

¹⁹ мішки, зшиті з козячих або овечих шкур

²⁰ просмолений шнурок (здебільшого використовували для пошиття постолів)

його маленька донька Пауліна²¹ просто тримала путню, а він із загати збирав рибу. Був він добрий газда і добрий чоловік, але таки мав одну ваду: іноді бив свою жінку, Настасію.

Ялена була його найстаршою і найулюбленішою донькою. Хоч були в нього ще й сини Цельота Іван, і донечка Пауліна, але Ялену він любив дужче за всіх, бо була вона повна протилежність йому, старому Василю Полеку. Красива і добра Ялена шанувала свого старого. Василь мав таку ваду: вічно встрягав у якісь історії. А вона завжди жаліла його. Бувало, коли Василь лежав «слабей» після чергового «кушіння» вигнаної ним же міцної горілки, лише вона приходила пожаліти свого дедю, приносила гуслінки. Як почалась війна і настали неспокійні часи, пішли чутки, що німці на тому боці женуть людей на важкі роботи. Старий вирішив заховати свою маленьку княгиню у лісі над Киселицями. Місце було вибране вдало, бо ніби й недалеко від села, але в лісі, непримітне. Старий сам побудував там малу хатку, прямо серед смerek, поруч із ділянкою, де Полеки здавна робили сіна. Коли, на превелику радість Василя, Федора Пойдаша забрали на війну, ця хата була майже готова, — треба було лише накрити частину стріхи драпкою.

Василь вийшов надвір з рубанком в одній руці й путнею в іншій та крикнув свій малій:

²¹ ім'я

— Ялено! Ялено!

— Я тут, — відгукнулася дівчина.

— Де ти, детенко? — старий звів очі гори. Там, у толоці, стояла його донька у вишитому власноруч кожусі й запасці. Вона тримала на руках мале чорно-біле єрчі²² й гладила його по голові. Поруч паслися інші овечки з Полекової отари, і старий знову всміхнувся, звертаючись до своєї княгині:

— Яленко, принесе водички!

²² ягнятко

Багач із старого роду

Дмитро Петришкан блукав лісом у зарослях папороті. Цей ліс у Довгополі колись належав його фамілії. Він знав тут кожну смереку, кожен кущ, кожну ялицю. Погладивши віття смереки своєю великою долонею, вітався з нею, мов з давньою знайомою:

— Мой, мой, яка велека вже!

Його предки шанували ліс і без великої потреби ніколи його не рубали. Дмитро відклав сокиру і почав руками викопувати сухі мертві ялиці, — тички на ватру.

Молодший син Дмитра, Юрій, біг через осипник²³ до деді, коли з лісу йому назустріч вийшли озброєні люди. Це був загін УПА. Хлопці йшли один за одним у військових німецьких кепі, шущманках з тризубами, і тихо перемовлялись. Позаду вояки поганяли двох маленьких коней — «гуцуликів»: один був нагружений мінометом, на спині іншого були закріплені два ящики з мінами. Юрій на мить зупинився з переляку, але потім поволі пішов їм назустріч. Порівнявшись Юрій привітався:

— Добрий день!

Хтось із загону відповів:

— У, який перепуджений... Доброго здоровечка!

²³ галявина серед лісу, утворена внаслідок вирубки

Позаду йшов кулеметник і ніс великий німецький МГ²⁴ кулемет. У них були зморені, неголені обличчя, й на хлопця вони дивилися байдуже.

— Чий будеш?

— Я Дмитра Кабюка син.

— А! Петришкане!

Їхню багату родину знали всі в окрузі, й на Галіції також.

— Ку-да йд-ет-е? — тихо прошепотів Юрій.

— Йдемо, малей, німців та румунів бети.

Пішле з нами!

Малий зам'явся, хлопці розсміялися.

— Файного паска маєш, — сказав кулеметник.

— Це дєдів, — пробубонів малий.

— У, дай подиветисе.

То був добротний офіцерський пасок цісарської армії.

— Мінеймосе! — запропонував вояк і дістав з кишені великий кулеметний патрон і паперівку. Юрій скривився.

— Шо! Шо є? Шо скрививсе, ек жед на гівно? Гидуєш? На, тримай, це ж поперівка.

Хлопці вже заходили в ліс і звідти закричали кулеметнику:

— Лише хлопця!

Він крикнув у відповідь:

— Вже біжу!

²⁴ МГ 34, легкий німецький кулемет

Схопив кулемет, закинув на плече і побіг доганяти.

Юрій так і залишився стояти посеред осипника, тримаючи одною рукою штани, а іншою — яблуко з патроном, ледь стримуючи сльози.

Надвечір, пригнавши корову, Юрій наважився зізнатися, і крізь сльози розповів дєдьові про те, що сталося у лісі. Старий Петришкан сидів на лаві, чистив ножем якийсь чудернацький корінь. Був він високого зросту, з довгими пальцями та довгим волоссям з проділом. Вислухавши сина, він відклав свою клябуку²⁵, з якою не розлучався відтоді, як урвав сухожилля на дарабах, погладив малого по голові:

— Юрчику, най на тому ся стане, — сказав, усміхаючись своїми сірими очима.

²⁵ Палиця

Дезертир

По площі бігали бездомні пси, довкола стояли облуплені казарми; на фасадах, пофарбованих в темно-жовті кольори, з-під відпалої штукатурки виднілась кладка з червоної цегли. Над цими будівлями майорів червоно-жовто-синій прапор. Триколон. П'яний румунський офіцер кричав на Федора, аж слина йому летіла з рота. Знявши шкіряну рукавичку, щосили бив нею по байдужому кам'яному обличчю солдата, який стояв мовчки; тільки жовна ледь помітно ходили на його лиці. Федор не сподобався офіцеру-румуну, якому здавалось, наче гуцул якось не так дивиться на нього зі строю, — насмішкувато. Він спитав:

— Звідки ти?

Федор відповів:

— З України.

Той розлютився ще більше і щосили зарепетував:

— Невірна відповідь! Нема ніякої України, а є одна велика Румунія!

Федор мовчав. Худий румун аж трусився від люті.

В обід, у курилці, до Пойдаша підійшов земляк:

— Федьо, я сьогодні вночі тікаю... Завтра зранку нас всіх відправляють на фронт.

Федор змовчав. Увечорі він лежав одягнений на своєму ліжку, чекаючи, коли всі в казармі

заснуть; вдивлявся у стелю, часом заплющував очі й бачив її, Ялену. Спогади малювали яскраві картинки з храму у Конятині, на сінях в Киселицях. Після опівночі він зліз з ліжка і через вікно стрибнув у двір. Там під деревом чекав той земляк, що попередив про відправку частини на фронт. Вони привіталися, і коли той вже пішов, Федор зупинився.

— Федор, ти куди? — нервово зашипів земляк.

— У мене є ще тут борг, — спокійно відповів Пойдаш.

— Лише гет того румуна, най їде на свою війну, там йому поради пір'ячко повискубують, — ледь не зриваючись на крик, благав той.

— Я свої борге звек повертати самеї, — сказав Федьо і пішов в бік будинку, де жив його кривдник.

— Дурень впертий! — прошепотів сам до себе «земляк» і, піднявши коміршинелі, побіг до паркану.

У вікні одноповерхового будиночка, де квартирував румунський офіцер, горіло світло. Долітали ще якісь незрозумілі звуки, ніби грала музика. Федор, пригнувшись, підбіг до вікна; шелестіло пожовкле листя, що падало з кількох найближчих дерев. Він притиснувся спиною до стіни і швидко зазирнув у помешкання. Вікно було більш як на половину закрите брудною фіранкою. У кімнаті на ліжку дрімав румун. Його ноги звисали набік, аж до підлоги. Підтяжки тримали на розмір більші, ніж належало

б, формені галіфе; поруч валялися чоботи. Федор потягнувся рукою до кватирки. За мить вікно відкрилося, Федьо повільно заліз у приміщення. На патіфоні крутилася платівка, на столі лежав недороскладений пасьянс; поруч із розпечатаним конвертом з погашеною маркою, що на ній був король Міхай і гордий напис «Румунія», — якась світлина; майже допита пляшка коньяку і склянка з напоєм на денці стояли на краю стола; ще тут лежав портсигар і поруч — повна попільничка недопалків. Заїжджена платівка смішно повторювала один і той таки фрагмент мелодії: приспів якогось румунського шлягера. Федор відкрив портсигар, взяв звідти сигарету. Але, відкривши одна за одною шухляди, і ще раз глянувши на стіл, не знайшов ані запальнички, ані сірників, тож підійшов до натопленої груби, присів і підкурив від головешки з печі. Цієї миті румун сп'яну забубонів, наче сварився з кимось. Пойдаш стрімко озирнувся до нього, але, переконавшись, що румун і далі спить, сів поруч на стілець, що на ньому висів китель, затягнувся димом; перевірів уміст кишень; портмоне виявилось пусте, лише з якимсь дріб'язком. Тоді він розстібнув кобуру, дістав звідти револьвер. Прокрутивши заряджений барабан, прицілився в румуна, але за мить засунув пістолет в кишеню шинелі, нагнувся, зняв свої солдатські черевики з обмотками. Перевзувшись в офіцерські чоботи, він встав, взяв пляшку зі столу і, ковтнувши з неї коньяку,

присів до кривдника на ліжку й гаркнув йому на вухо румунською: «Вставай, курво!». Той аж підскочив, і тут таки отримав пляшкою по голові. Федор зв'язав офіцера, засунувши йому до рота свої обмотки, встав, поправив платівку на патефоні, вистрибнув з вікна і поспіхом попрямував до паркану. Перелізши його, прошепотів сам до себе: «Невірна відповідь. Все! Відслужив! Доста з мене!». І побіг до лісу, що великою чорною плямою витягнувся вздовж частини.

Одного зимного вечора Федор постукав у двері дому своєї сестри Марії Коцихи в Киселицях. Та, побачивши на порозі якогось незнайомого бородатого чоловіка у брудній формі, аж скрикнула, злякавшись, — не впізнала брата. Але потім, придивившись, вигукнула:

— Ой, Божечки, Федьо, а ти звідке узєвсе!

Той, замість привітання, лише буркнув:

— Їсти давай!

У хаті, сидячи за столом, вже вмитий, виголений і переодягнений, він одразу запитав про Ялену Полєк.

— Яка Ялена? — перепитала сестра.

Потім, трохи подумавши, відповіла:

— А, Полєчка, та шо кептарі вишиває? Йо, та ходе з якимось Юрієм, галіціяном. Здається, шо вагітна від нього, а той ніби в «банді» лісами бігає.

Федора аж перекривило. Згодом, опанувавши себе, він намагався не подавати виду, що ця

новина його вразила. Та сестра встигла побачити в ньому переміну, і що ця новина була йому фейст неприємна.

— Та, Федьо, лиши її гет, хіба дівок на селі мало, бігме!?

Він так подивився на неї, що та просиділа до кінця вечері, не відкриваючи рота. Якби ж вона знала, що всі ці місяці у війську, під час принизливої муштри, яку не сприймала його вольова, сильна і горда душа, єдине, що його гріло, — це спогади про Ялену. Може б він і пішов на фронт, але думка, що він вже ніколи не зможе через дурну війну побачити її, хай навіть через роки рокенні, душила його, і він місяцями, йдучи через гори, мав на розумі не рідний дім, сестер чи братів, а лише її одну — свою Ялену. Аж тут хтось насмілився вкрати в нього цю єдину мрію його життя. Федорова дієва і свавільна натура збунтувалась, він не міг з цим змиритись.

Сестра завела Федора до кімнати. Він закинув руки за голову, втупився у стелю. Коциха лише зараз наважилась йому сказати новину про братів:

— Онуфрій з Іваном до лісу пішле, а Петро у комуністи вступев.

Федор не звертав уваги на сестру, все дивився на дерев'яні сволки, ледь підсвічені лампою, що її тримала Марія. Тільки буркнув:

— Шо мені до того? Най вступають, куди хочут, леш бе у гівно не вступели. Най мастять

собі голову самі. Велекі вже, абе я ними переймавсе!

— Слухай, Федьо, те леше нічого такого собі не подумай, але у нас діти малі, а те дезертир... Може б те йшов у полонени, бо у нас проблеми можут бути.

Федор міркував про щось, усе ще втупившись у стелю, й не відповідав нічого. Сестра ніби навмисно не гасила лампу, чекала відповіді брата.

— Добре, вилежусь тільки, і після світ піду.

Її брат упав, як був, на ліжко, повернувся лицем до стіни. Вже засинаючи, пробубонів: «Все одно румуни з німцями вже програли цю війну, одне тільки питання...». Федор не встиг домовити — заснув.

— Шо, шо те там сказав? — перепитала, ніби не розчувши, Коциха. Зрозумівши, що брат заснув, тихо прошепотіла до нього: «Зморело, сараку... На добраніч».

Коциха загасила лампу.

На свята Юрій, Яленин галіціян, стояв коло церкви в Киселицях. З-під його кожуха визирав ствол ППС. Федор вибрав момент, коли біля Юрія нікого не було, підійшов до нього й, схопивши за барки, прошипів:

— Ти не меш з нею ходети!

Юрій від несподіванки вкляк, але за мить, схаменувшись, схопив Федора за руки.

— Шо є, чоловіче! — зарепетував він. — Чоловіче, те шо, слабей на голову?

Федор мовчки подивився в очі Юрію і відпустив його зі словами:

— Я тебе попередив!

— І шо буде? — навздогін прохопився Юрій.

Федор вже відійшов на кілька метрів, але обернувся й з ненавистю в голосі кинув:

— Меш ведіти!

Юрій нервово засміявся. Він бачив перед собою лише чорні від люті очі Пойдаша, які зиркали з-під лоба і чорних брів, що ніби зрослися на перенісці, коли Федор крізь зуби, майже не відкриваючи рота з міцним підборіддям, мовив: «Меш ведіти»... По спині Юрія пробіг неприємний холодок.

«Звірно»²⁶. Другі совіти

Старий паламар бив у церковні дзвони в Жеб'є, на Верховині. Гуцули повиходили з церкви і, за звичаєм, чоловіки та хлопці почали підходити до панотця, цілуючи різьбленого хреста в його руках. Панотець благословляв кожного на коляду. Радісно заревли трембіти та роги, сповіщаючи гори про народження Сина Людського. По тому чоловіки, що їх отець благословив, зібравшись до купи, почали під скрипочку колядувати, ходити по колу, підкидуючи догори свої бартки. Топірці хурчали, перекручувались у повітрі. За цим дійством спостерігали офіцери з солдатами Червоної армії, що стояли біля вантажівки. Один із офіцерів викрикнув:

— Эй, поп! Почем опиум для народа?

Солдати засміялися, але їхній сміх вже не було чути через коляду.

— Вжей Пречиста Діва сена родила! Ой дай Бо! Вжей Сена родила, в лісі сховала! Ой дай Бо! Вжей невірні жиди сина шукали! Ой дай Бо! Вжей Сена шукали, лісе рубале! Ой дай Бо!

Проминуть свята, і всі ці довговолосі гуцули підуть до лісу й будуть стріляти у цих прибуд, які зневажають звичаї та закони їхніх предків, їхню віру, їхній край. Хтось із хлопчиків-колядників не втримався і вигукнув:

²⁶ багато хижих звірів

— Закреїтисе, курве! Свята закінчутсе і ме вас будемо колоте, мов свиней!

Солдати припинили сміятися. Їхній офіцер забіг у натовп і почав то одного, то іншого хапати за груди: «Кто это сказал!? Блядь, кто это сказал?» Люди з презирством і огидою дивилися на цього офіцера-совіта та продовжували колядувати. Той ще більше розлютився, зарепетував:

— Я вам покажу, вашу мать, свиней! Фашисти! Я вам покажу! — Раптом офіцер послизнувся на дорозі і впав, аж ноги задерлися. Малі, що були поруч, засміялись. Один із солдатів підбіг і допоміг офіцеру встати. Вдягнувши шапку, обтрусивши сніг із шинелі та прикуривши сигарету, він шкутильгав назад, до машини. Жадібно затягуючись димом, нервово бубонів:

— Гуцулы, от, блядь, дикари, я им покажу — мало не покажется!

Солдати вже не сміялися. Коляда з людьми зникла за поворотом, їй услід дивилися бійці та той офіцер.

Перед приходом других руських в смерекові гори румуни відступили з Буковини без бою. Тоді хлопці з «зеленого гаю» спалили румунське староство в Довгополі. Це мало ніби повідомити новим-старим господарям, що гуцули більше не знають ніякої влади над собою. В центрі села Довгополя озброєна «банда» стояла перед знищеним староством. Догорало... Вогонь освітлював їхні молоді й старі замислені обличчя.

Руський офіцер ходив згарищем на місці старої румунської адміністрації. Призначений новою владою війт, голова сільської ради, тупцював поруч. Трохи осторонь стояли біля студебекера солдати. Офіцер ліниво заматюкався:

— Блядь! И кто это сделал? — і сам таки відповів. — Румунские фашисты!

І сплюнувши, додав:

— Вот бляди!

Голова довго мовчав, але згодом усе ж таки наважився докинути п'ять копійок:

— Та ні, пане офіцер, це наші, з того боку, зробили. Вони за вільну Україну.

— А-а-а, украинские фашисты. Ну, ничего, мы им хвосты прижмем! — останні слова він вигукнув аж так голосно, що солдати біля машини розсміялися.

Вони, горяни, відвоювали колись усі ці землі у прадавніх смерекових лісів. Жити та газдувати тут могли тільки вони, гуцули. Чужі ж у всі часи були тут небажаними гостями. Але вітри історії зчинили бурю і в цьому закутку: старий світ господарів смерекових лісів був приречений! Гуцули цього ще не розуміли і відчайдушно пручалися.

В гори прийшли чужі, змінюючи все на свій лад. Другі совіти (або ж «руські») принесли з собою російські матюки і чорну пиятику, зруйнувавши прадавню етику спілкування у цих незайманих землях, коли найстарша людина зверта-

лася на «Ви» навіть до найменшої дитини, і де навіть на весіллі була сувора міра горілки, котру можна випити, щоб не впиватися. Верховинці жили з Богом, бачили Його велич у довколишньому світі й Він щедро віддячував їм. Вони, старі гуцули, брали рівно стільки, скільки могли спожити, натомість ці чужі жили за своїми незрозумілими законами: вони розпочали промислову вирубку лісів, вони розбестили цей край, загнавши людей у колгоспи, позбавивши їх традиційного трибу життя, пообіцявши соціальну справедливість, на що багато хто купився. Було згвалтовано цей незайманий духовний світ, і відповідь могла бути лише одна з двох — або йти в ліс, або скоритися і мовчки терпіти. Ті, що не спокусилися, пішли в ліс і чинили відчайдушний опір окупантам. Вони билися, як леви, вмирали горді й вільні на своїй землі, як і їхні предки. Ворог боявся їх, бо жорстокість їхня буде легендою, допоки стоять гори в смерекових лісах. Йо, вони були жорстокі, але в першу чергу гуцули жорстокі один до одного. А тут ці — чужі. Вороги називали їх «бандою», але у них була своя війна. Вони були на своїй землі, і правда була за ними. Для них це була війна проти чужих, котрі зневажають їхні древні звичаї та віру. Москалі перодягались під наших вояків, гвалтували і вбивали, спалювали хати, і ніхто вже не йняв віри нікому. А партизани-гуцули продовжували свою безнадійну війну...

Коли у гори знову прийшли совіти, Федор записався у стрибки²⁷.

В кімнаті було накурено.

— Христос воскрес! — зайшов і привітався Федор.

— Воїстину воскрес! — викрикнули у відповідь присутні.

На столі стояла напівповна пляшка горілки та писанки з пасками.

— Храмуєте? — спитав Федор.

— Йо, — ліниво відповіли ті.

Федор підійшов до столу і налив собі горілки; ніби сам до себе сказавши тост: «Абе дужі», й додавши — вже на повен голос:

— Христос воскрес!

— Воїстину воскрес! — пробурмотіли сп'янілі стрибки.

Старший з них лежав на ліжку в брудних кальсонах. Підвівшись і сівши на ліжку, позіхаючи та ледь помітно усміхаючись, він звернувся до Федора:

— Пеше заяву. Папір на столі.

— А шо, без заяви ніц? — відповів Федор, подивившись прямо у вічі старшому стрибків. Той, знизуючи плечима й ніби виправдовуючись, відповів:

— Федор, у них, у совітів, такі порядки.

Федор сів за стіл, написав заяву, залишив її

²⁷ «истребительные батальоны», сформовані частково з місцевого населення для боротьби з УПА

на столі. Командир стрибків протягнув йому руку, Федор натомість мовчки подивився йому в очі. Не подавши руки і не дивлячись на інших у кімнаті, пішов до виходу. Ті здивовано перезирнулись:

— Ну, бувай здоровий. Завтра зранку у Вижиці, — сказав на прощання «стрибок», крутячи заяву в руках.

Федор пішов до дверей. Петро, що був зараз серед «стрибків», раптом схопився й крикнув брату:

— Федор, зачекай! Я з тобов!

Федор вийшов надвір і пішов до дороги, за ним вибіг Петро:

— Федьо, чекай!

Петро підбіг і пішов поруч з ним.

— По-ки-дь-ки!

— Хто? — спитав здивовано Петро.

— Друзі твої! — Федор аж закашлявся.

— Розумієш, ми боремосе за те, щоб людям добре було, справедливість щоб на світі була.

Федор лише зараз подивився на брата з легким здивуванням, яке тут таки пощезло за незворушною залізною маскою. Федор любив свого молодшого брата. Був він ніби не Пойдаш — не схожий на жодного з них: білявий, добрий, довірливий. Його радше загнали у «стрибки», бо вже він майже досяг призивного віку і мав йти до війська.

Федор не любив більшовиків, але румунів та «банду» він не любив ще дужче. За румунів вони голі та босі ходили, у дірявих постолах. Тих, з

лісу, він не розумів, бо не вмів мріяти, як вони. «Треба було газдувати, а не лісами бігати», — казав. А після Ялени у нього до них ще була одна справа. Вона не стосувалася Онуфрія з Іваном, його родини, — Федор умів це розрізняти.

Вже скоро він переконався, що більшовики брешуть, тому не відчував над собою жодної влади, крім Божої. Якби вони його зачепили, він би стріляв без вагань. Інстинктивно це всі відчували, тому його боялися і намагались триматися на відстані від нього, без потреби не чіпали. Федор поважав село і ненавидів усіх отих пияків — депутатів до парламенту в Бухаресті, як і всіх інших пустих балакунів. Онуфрій був інший. Любив читати. Особливо йому подобався «Кобзар» Шевченка, — він пропонував і Федору його прочитати.

— Лише мене гет! Лише чєс на пусте псувати! — незмінно відповідав той брату. Онуфрій був романтик за натурою, але належав до Пойдашевої фамілії, тож мав од природи вроджену гордість та впертість. Він знав: якщо за тобою правда, то треба стояти до останнього. Знав також, що на компроміси з совістю йти небезпечно, — тому й пішов у партизани.

І коли насувались сутінки, в горах спалахували хати. Мов у ніч на Юрія і в Страсну середу, гори горіли, їх освітлювали багаття і, здавалося, що цій війні не буде кінця.

Анна проводить Микуцю до лісу

Анна Петришканова після Служби Божої зайшла до каплички, яка була біля самої церкви. Лиш вона зайшла і, перехрестившись, поставила свічку в пісок, почула позаду чийсь швидкі кроки й скрегіт дверей: хтось закрити їх на клямку. Анна обернулась і побачила перед собою Сарахана. Він уже давно був у лісі, з-під кожуха визирав автомат, якого той прикрив долонею. Він усміхнувся; заговорив, показавши зуби, частина яких у нього були не свої й виблискували жовтим металом:

— Анне, ек дужі?

— Богу декувати, абе ве дужі буле!

— А ек газда ваш?

— Воює. Наші ґрунте держава забрала, по саму хату обрізали, тепер не знаю, як дітей проґодувати. У колгосп клечут. А шляк би їх трафив, більшовиків оцих, антихристів, за меску буряку мною мут оброблетисе!

Сарахан мовчав. Люди розійшлись від церкви і вони вийшли з каплички. Зайшли на цвинтар. Це древнє довгопільське кладовище широко розкинулося біля церкви. Засипаний снігом і зарослий таким ж древніми, як і могили, деревами, цвинтар нагадував зараз якийсь сонний сад.

— А ек Микуцька ваш?

Анна все зрозуміла і приречено глянула на співбесідника. Той, не дивлячись на неї, повільно крокував поруч, і вів далі:

— Найготується. Я завтра зранку преїду за ним.

Анна в грудях відчула жаль, мов за небіжчиком. Але, опанувавши себе, намагалась відігнати лихі думки, як її вчив той лікар, румун; тікаючи з військами, він сказав їй на прощання: «Анне, бережи нерви, меш ведіти, що і ці колес підуть»; і Анна намагалась берегти нервову систему, але вона тоді не знала, що оте «колись» розтягнеться ще на довгі сорок років, які вона мусить прожити під окупантами, хоча врешті-решт таки дочекається — побачить ганьбу комуністів. Землю, яку обробляло не одне покоління її фамілії, їй так і не повернуть, — даремно вона усі ці роки зберігатиме румунські папери у своїй святковій хустці, час од часу витягуватиме зі сховку й перебиратиме.

А тепер вона вірила, що у цій війні «господарі смерекових лісів» переможуть, і їм вдасться домогтися повернення її землі. Та зараз вона мусила віддати лісу, віддати на цю страшну війну, що розгорталась у горах, свого улюбленого первістка Микуцю, за яким не одна дівка на селі сохла.

На виході з цвинтаря вона розпрощалась із Сараханом, що рушив кучугурами, попід плотами, й зник у селі.

Зайшовши до хати, вона побачила звичну картину: на ліжку мовчки сидів її чоловік Дмитро. Він лагодив чоботи. Поруч, під стіною, в загородженому куті, були овечки: щойно у Петришканів покотилися вівці, а вночі були морози, то вони малих забрали до хати. На печі двійнята Юрій

і Єлена голосно сварились, щось не могли поділити. Анна голосно гримнула на них:

— Ану марш з хати! Нам з дедьою треба поговорети.

— Ну, мамо, — спробували заперечити діти.

— Надворі така сонячна днена, а вони воню на печі гріють!

Діти неохоче зістрибнули з печі й вибігли на подвір'я.

Анна сіла поруч із чоловіком. Той, не дивлячись на неї, продовжував лагодити чоботи.

— Заходила до сільраде, дале мені заяву песати, беру, а там так мов і так, прошу прийняти мене до колгоспу, а я як знервуваласе, папір той се жбурнула, ті як на мене ведивилесе, а я і кажу: «Шо! Це я вас маю просети? Це ве мене просите!» Воне лише перезернулисе. — Анна на мить замовкла, склавши руки одна на одній. — Злодії, землі наші покрали, а я тепер їх маю просети!

Дмитро відклав чоботи і подивився на жінку:

— Анне, вважаєй, тремай язек за зубами, воне твого брата, Дмитра Дметряка, на Урал за нішо зіслали.

Він знову взяв чоботи.

— То страшні люде. Добре, шо нас лишели. А ці з потоку, то увечорі сиділи, нову владу обговорувале, то хіба дедю їхнього не забрали? То тепер не знате, де дівсе, — він знову відклав чоботи. — Попід вікнами ходют, кажу тобі, вважаєй, байка за землю, Бог любенький не леше.

Він перехрестився.

Анна взяла чоловіка за руку і з любов'ю подивилась йому в очі:

— Ну що, старий, готуйся. Нашого Микуцьку завтра прейдут забрати до лісу.

Дмитро знову поклав чоботи, підвівся і мовчки вийшов у пивницю. Анна не пішла за ним.

Дмитро Кабук знав, що таке війна. Відслужив він не один рік на Австрійській війні артилеристом, отримав на ній чотири нагороди: медалі, що стали забавками для його численних діточок, і які, зрештою, десь розгубилися. Він пам'ятав численні переходи, і ці рідкісні моменти відпочинку, коли знімаєш чоботи і виливаєш з них кров, та й радієш «червакам, котрі вижерають язви з ніг». Йому вкотре пригадався той літній день, обличчя друзів і усміхнене лице молодого командира, коли прибіг той вояк, покликав його терміново до штабу. Він прибув, але старший офіцер нагримав на нього і сказав, що нікого не посилав. Повернувшись, побачив, що у їхній розрахунок влучив ворожий гарматний набій, прямим попаданням. З його товаришів, що з ними він відслужив ці довгі роки, не залишилось нікого, усі «пішли на правду». Того вояка, який помилково покликав його до штабу і цим врятував Дмитру життя, він теж більше ніколи не бачив. Протягом свого життя він часто намагався згадати його обличчя, але не міг. Спроби знайти його тоді були

марні, й він сприйняв цю подію однозначно: як диво Боже. Тож цінував кожну хвилину власного життя. На згадку про ті старі часи і про себе на тій війні залишилися тільки дві фотокартки у скляних рамках, що висіли біля вікон, поруч з маленьким портретиком Цісара. На першій — він сам, після отримання третьої нагороди; гордовито стоїть перед якоюсь хаткою, польовою будівлею штабу, красивий і високий, у офіцерських чоботах; на іншій світлині він — з одною зірочкою на петлицях, вже з чотирма нагородами, — сидить зі своїми колегами за столом. На столі — чотири пляшки вина, на них схилені світлини з їхніми рідними, і всі вони щасливі. Вояки цісарської армії гордовито дивляться в об'єктив, міцно стискають склянки у руках. Минув місяць, і зі всіх на цій фотокартці залишиться живий лише він один — Дмитро Кабюк. Його доля тісно зрослась з долею смерекових гір. Доля, що припала на часи найскладніших випробувань. Але він ніколи не нарікав, і завжди був вдячний Богові за це.

Під ранок у вікно тихо постукали. Анна відчинила. Глибоко в душі вона ще сподівалась, що зранку ніхто не прийде, і її син лишиться з нею. На вулиці мороз, було ще темно. Сарахан прийшов не сам, але до хати зайшов один. Той, другий, зостався надворі.

— Корнейте сена²⁸!

²⁸ будить сина

Менші діти ще спали на печі, але Микуця вже не спав: чекав одягнений. Він вийшов у двір, за ним вийшла Анна з чоловіком. Вона, поцілувавши, перехрестила сина, як то у гуцулів заведено:

— Най Бог береже Микуцька!

Дедьо мовчки потиснув руку, міцно поцілував у губи і допоміг надіти бесаги. Вже світало. У лісі за Сокільцем на них чекали. Обійшовши скелю дорогою, вони пішли потоком гори. З вранішнього туману почулося:

— Слава Україні!

Сарахан відповів:

— Героям слава!

— Ми вже замерзли вас тут чекати.

Причаївшись між дерев, там чекали на них з десятеро чоловіків.

У потоці під кригою чуркотіла вода, з розломів розвіювалась пара.

Багато кого з цих «лісових братів» Микуця знав, але більшість з них були незнайомі. Як з'ясувалось згодом, то були галіціяни.

— Кого ти нам привів?

Сарахан усміхнувся, вдаривши Микуцю по плечі:

— Це — Кабюк Микуця, сен Дмитра Петришкана, — і додав: — Надійна людена, в нех більшовики землі відібрали, та й ненченого брата Дмитра Дмитряка на Урал везезле.

— О, то фейст багата родена була, пам'ятаю з дедьом у нех на млену зерно молотеле колес.

— Гаразд, подевемосе, че дійсно те takiej дужий, ек виглядаєш, і годней з нами лісаме ходети! — сказав старший чоловік з рудою бородою, що взялася морозом.

— Добре, — рудобородий закашлявся. — Зовсім скоро світло буде, будемо вже йте.

— Стрілети вмієш?

Микуця завагався.

— Нічого, навчешся. Жети захочеш — сам навчешся!

Усі засміялися. Від дороги долинули звуки двигуна.

— Добре, йдемо.

Микуцеві, як наймолодшому й найменш досвідченому, наказали нести зброю, і вони вервечкою рушили вздовж потоку, вгору. Першим йшов бородань з барткою, — вона йому допомагала долати підйом, устелений камінням, що стирчало скрізь під різними кутами, наче хто його навмисне тут похапцем розкидав. Потік був місцями вкритий кригою, проте він не замерзав і вода в ньому подекуди була тепла. Люди казали, що цілюща, і здавна ходили сюди набирати для хворих. Але й смерділа тухлими яйцями нівроку! Микуця, пройшовши так метрів десять, встиг упріти. Він зачерпнув долонею цієї води з потоку, спочатку втер лице, а потім трохи випив.

— Огов, Петришкан! Не відставай! — почувлося з туману.

Архиюда — ворог роду людського

— А чуле, шо в Довгополі на Галіції се стало? Позбералиси комуністи церкву розберати: директор школи та голова колгоспу, та ще пару активістів. Панотця, кажут, раніше арештували, а попаддю з діточками на Сибір везезли, йуй, та й машин наїхало з активістами з району, тома... як їх... ну, цех... а, згадала! комсомолцями отеми! Повелазели горі, кресте поскидали, а з села людей нікого не біло, окрім отех двох, директора школе та голове колгоспу з дітме, та й того міліціонера їхнего. А ек кресте почале скидати, ек за Маркової кічери хмара визернула! Йуй! Шо почалосе! Як зачало дощем заливати, а воно сепле і сепле, а воне далі собі розберают, а ці діти голове колгоспу фани та образе з церкви винося і у воду кидают.

Інша жінка перехрестилась:

— Най Бог мелує!

— То так розібрали, колоди докупи трактором зачипели і всі у ріку скенули.

— Йуй! Най Бог мелує! — жінка у хустці притримувала одну руку біля рота, а іншою хрестилась.

— То я вам скажу, шо за два місяці «причка»²⁹ за усіма преїшла: дітей голови колгоспу вода забрала. Йшле собі кладкою, трос урвавсе. Цей

²⁹ лиха подія, часто нещасний випадок, тут — незворотне покарання за гріхи

голова колгоспу кенувсе їх рятувати — і сам з неми втопевсе. Міліціонера «банда» вбела, спалела разом з участком. А директор той їхав мотоциклом у район, та й урвавсе з кашеці, то йому голову відімело.

— Най Бог мелує!

— А ек його ховали, неня його все замість голосети, усе йому примовляла: «То це, сенку, я тебе цьому вчела? Та хіба я тебе вчела церкве Божі руйнувати?!», а він, покійний... — жінка перехрестилась і стишила голос. — Кажут, коле церкву розбирали, то німого каліку по писку вдарив. Той ніби прийшов, то до одного, то до другого чіплевсе, хрестивсе, сарака; пальцем вгору все тече; а коле образе в ріку кедале, то він, лайдака, у ріку штрик, то оден витягнув, і далі з образом ходев між неми, а цей підійшов, образ відібрав та по писку вдарив.

— Най Бог мелує!

— Але «причка» усіх забрала... А від церкви одна дзвінець мурована лишеласе. Дзвоне поздіймали, відвезли, кажут, у район, на переплавку.

Інша жінка перебила розповідь:

— А така церква файна була, такі храми колес були! Уся Галіція се сходила, та й ця сторона. Бачите, але Бог усіх покарав. — І задумано додала. — Най Бог мелує!

— А німий, отой каліка, кажут люде, кожду неділеньку Божу на те місце, де церква була, молетисе ходе: вклякає та й поклони б'є.

— Шо у світі робитсе?!

— Казали люде, шо панотець оден старей із монастира у Чернівцях казав, шо вже кінець світу скоро буде, то все воно до того і йде, йо, страшний день близетсе!

— Ніхто, єк Бог любенький! — жінка знову перехрестилась.

Бідоча

Роздався стук у двері.

— Слава Ісусу!

— Навіки Богу.

Вечірні гості зайшли до хати і обступили піч.

Запахло прілим листям.

— Ми чули, що у вас є син повнолітній.

Запала гнітюча тиша.

— Най іде з нами до лісу, воювати з москалями, — гість знову замовк.

— Проти більшовиків, за Самостійну Україну!

— Йуй, та він такей слабей у нас!

Один з нічних гостей, витримавши паузу, граючись ножом на столі й посміхаючись собі в бороду, пробурмотів задумано:

— Оден Іван келовий дужей.

Інші, стиха, сумовито засміялися.

Газдиня гірко розплакалась. Блідий і ніби байдужий до того, що відбувається, Олексій Бідоча сидів на припічку.

— Добре, збирайте хлопця!

Запала тиша. Менші діти дивилися з печі. Мати, схлипуючи, ходила хатою, щось метушливо збирала до сумки.

У старому двобортному піджаку від дедьового анцуга³⁰ та цивільному плащі Олекса найменше був схожий на вояка. Навіть кріс у руках тримав якось неідеально.

³⁰ КОСТЮМ

Боївка УПА, у яку потрапив Олекса, блукала осінніми смерековими лісами, часом заходячи до поодиноких хуторів на нічліг, а часом ночуючи просто в лісі, коло багаття, закутавшись у смерекове віття та сухе листя. Почав вже падати перший сніг. І ось одного туманного ранку вони почули, як десь близько бреше кутюга³¹. Їх вистежили і зненацька оточили. Тут, на місці останньої ночівлі, вони дали свій останній запеклий бій. Олекса скинув свого кріса і почав перезаряджати, як його вчили, але його руки трусились і у нього нічого не виходило. Почалася стрілянина, впереміш з російським матом лунали вигуки партизан. Не зробивши жодного пострілу, Олексу розбив напад «чорної хвороби»: він впав у листя, тіло здригалось від конвульсій. Бій закінчився. Опритомнівши, він побачив, як москалі, матюкаючись, складають тіла вбитих.

— Что, очнулся, блядина? — прокричав офіцер у шинелі, боляче вдаривши Олексу чоботом у лице, щойно він спробував підвестися. Олекса знову впав у листя. Раптом підбіг інший солдат і прокричав:

— Штрафной удар!

Присутні зареготали. Інший, з червоними личками на погонах, у вицвілій гімнастерці з медалями, підійшов, підняв Бідочу за поли старого піджака:

— Вот суки! Двоих наших положили! — плюнувши в обличчя, ударив у живіт.

³¹ собака

Олекса упав на коліна

— Хорош! — крикнув офіцер, витираючи чобіт від Олексиної крові об тіло вбитого повстанця. — Видишь, он припадочный?! Нам его еще до Вижницы доставить надо.

— Слышишь, сука?! — крикнув солдат з личками. — Везем тебя в Вижницю! Там из тебя салат новогодний крошить будут!

Усі знову зареготали.

Олекса лише зараз відчув, що у нього нема зубів, і все тіло пронизує біль. Вочевидь, ще до того, як він отямився, його били ногами. Сплюнувши кров із скалками зубів, він підвівся та зумів роздивитись місце недавнього бойовища: довкола виднілося зламане від пострілів гілля смерек, дерева були поцятковані слідами від куль; поруч лежали акуратно складені тіла, лише кількох не чіпали, — лягли на міни. Поруч пройшов вояк, що сам до себе щось наспівував, інший жалів пса, що його бандерівці вбили під час бою. Деякі солдати тинялася туди-сюди, роздивляючись постріляних у бою повстанців. Інші тутечки всілися їсти з консервів тушонку, запиваючи з фляг самогонкою; вони голосно розмовляли й заходилися реготом, хоча Олексій міг розчутти лише матюки; хтось поруч розряджав трофейну зброю.

Бідоча знову знепритомнів. Він лише трохи відчував, як його волочуть лісом, вниз, у долину. Наче уві сні, він чув неньчин голос, — вона плакала за ним. Він марив і шепотів, просив її: «Ма-

мо, ма-мо, не плачте». Якийсь солдат повсякчас сварився, «что должен нести это гавно». Потім він знову очунав, вже коли його закидали за борти вантажівки. У кузові він лежав посередині, на лавах з обох боків розмістились бійці винищувального батальйону. Машина підстрибувала на пощербленій гірській дорозі, й він — разом з нею. Якийсь вояк поклав на нього чобіт, інші заходилися штурхали його ногами від борта до борта. Солдати перекрикували один одного, але гучне ревіння двигуна глушило їхню розмову, — Олекся чув лише якісь уривки цієї бесіди, густо пересипаної матюччям.

За півгодини машина вже була у Вижниці, у штабі ЧК-МГБ³². Розкрили задній борт і зі «студебекера» повистрибували всі пасажирі, крім Олексія: він так і залишився лежати на дні кузова, по цілій довжині якого лишалися сліди його крові. Солдати перекурювали, один з них крикнув:

— Вылезай, сука!

Бідоча спробував підвестися, але не зміг, — ноги відмовляли йому. Тоді в машину залізли два бійці і допомогли йому підвестися. На подвір'ї біля штабу щільно стояли ще кілька машин. Біля них тинались, балакали та курили численні солдати. Усі вони ліниво повернули свої неголені обличчя до Олексі та його конвоїрів, які змушені

³² МГБ — «министерство государственной безопасности», з 1954 року — КГБ

були йому допомагати йти до будівлі. Один із солдатів крикнув йому:

— Слава Україні! — викинувши руку в нацистському вітанні. Інші зайшлись реготом.

Поруч стояли місцеві стрибки. Їм було шкода земляка Олексу, й вони одразу повідвертались. Серед них був і Федор Пойдаш. Попри закривавлене лице Олекси, Федор одразу впізнав малого Бідочу; згадав, як на храмі в Конятині він поруч з ним ніс хоругву. Федор не зводив з нього очей, поки того не завели до будівлі. Йому було шкода малого. Увесь брудний, скривавлений, із засохлою кров'ю на лиці, він був більше схожий на християнського мученика, ніж на «особо апасного бандіта».

В коридорі не було, чим дихати: од військових різко тхнуло одеколоном, перегаром і брудними кальсонами. У Бідочі замакітрилася голова. Солдати розступилися попід стіни коридору. Конвоїри, міцно схопивши Олексу під руки, потягнули його далі.

В Довгополі, у Костенці³³, цього літа спецбійка СБ замордувала місцевого голову колгоспу.

— Кажут, хороша людена була, добра... Діти найшле. Воне зранку корову пасте гнале, а там у потоці він і лежав. Кажут, довго мучили, а хату спалели. Це кажут, шо і діток не пожаліли.

³³ Костінець — присілок Довгопілля

— Чули? Сусіда з-за горба забрали вчора. Йшле з колегою з села, дес несли міх муке кожен, тут з лісу виходют троє, усі з пушками, в плащах воєнних. Питают, мов, хто такі, звідке. Ті кажут, що так мов і так, за мукою у район ходили. Ну, то ці їх і відпустеле. Йдїть далі, кажут, але бес нікому не говорили, шо нас тут бачили. Так той оден колега пішов у район і розповів, кому треба, а сусід — ні, то до нього на наступний день прийшле та й кажут: «Такой-то такой-то, собирайтесь, есть інформація, што ви бандпособник». А діти ек зачали плакати: «Куде ви дедю забераете?». Жінка вагітна голосет, руке собі заломлює, а ті нічого... Мовляв, «соберайтесь» — і все.

— Добре, шо ще родену лишели. А шо я вам хочу розказати. Ви цих Бідочів знаєте, отех бідаків з крайної хати, то в нех сена Олексія комуністи у лісі злапали зі зброєю.

— А, йуй, та він такей слабей, кажут, у нех був.

— Шкода сараку!

— А шо з неме тепер буде? Не знати!

— Най Бог мелує!

Депортація

Надворі забрехав кутюга. До хати, без стуку, зайшов офіцер та ще один у цивільному. За столом сиділи діти, їли кулешу з мочанкою, на столі ще було трохи бринзи та вареної бараболі.

— Ну что, газдиня...

Офіцер на якусь мить замовк.

— Мать! — наче забив цвях у це слово. — Где твой сын, Олексий?

Діти перепуджено презирнулись. Матрона, склавши руки у замок, сіла на лаву біля печі й захитала головою.

Офіцер підійшов до вікна і визирнув на двір. Там його солдати ліниво ходили туди-сюди, оглядаючи стодолу. Він повернувся до Матрони. Вона, затуливши лице долонями, і далі сиділа на лаві мовчки.

— Что, не знаешь, сука, где твой сын? — він підійшов до неї майже впритул.

— Твой сын, Алексей Бидоча, сейчас в тюрьме, в Вижнице. Так что собирайтесь. Вы, как бандпособники, родственники врага народа, подлежат выселению в отдаленные районы Союза Советских Социалистических Республик!

Стара впала на коліна перед офіцером, склавши руки на грудях:

— Йуй, та пане офіцере, ми бідні люде, дітке маленькі ще, їх пожалійте, змилуйтеся заради Бога, йуй!

— А ты, сука, когда сына своего в лес, в банду отправляла, чем думала, контра?

Матрона заплакала:

— Йуй, та лешіт нас, хіба ми з власної волі, він такей слабей у нас з самого народження, зі свічкою вже сокотили.

— Нечево тут сопли жевать, собирайтесь! — сказав офіцер, ідучи до виходу. І, вже на порозі, додав:

— У вас полчаса. Берите самое необходимое: теплые вещи, еду.

І вийшов з хати. Стара залишилась стояти на колінах, плачучи собі у груди. Діти забігали по хаті збирати речі. Маленька Марія, худенька красива дівчинка-підліток, акуратно загорнула у ненчин рушник кулешу зі столу.

З-поза хати визирали сусіди; вони прикривали роти долонями, хитали головами, хоча самі тихо раділи, що сусідів виселяють, бо вже давно зазіхали на Бідочівський зарінок³⁴.

Офіцер, начальник колони, стояв коло свого вілліса в Селятині. Перед ним розкинувся Шепіт, мальовничий перевал, за яким вже була Румунія. Вдивляючись у краєвид, він ліниво й задумано звернувся до присутніх:

— Да-а, места здесь чудесные, а воздух, а воздух-то какой чистый!

³⁴ галявина

Помітно звеселившись, він заліз рукою у внутрішню кишеню шинелі й витягнув портсигар. Відкрив, а він порожній.

— Вот, блядь... Лейтенант, закурить не найдется?

Лейтенант нервово дістав з кишені пачку «Казбеку», протягнув командирові, той манірно дістав з неї папіросу і покрутив її в руці:

— А мне вот румынские нравятся, — підніс папіросу до рота. Лейтенант швидко дістав сірники, щоб прикурити, але вітер кілька разів поспіль збивав вогонь.

— Вот еще, салага, «Казбек» курит, а зажигалку купить не может!

Він поліз до кишені, дістав запальничку, прикурив.

— На, держи, летеха. Трофейная. Дарю! — він знову повернувся до перевалу.

До гурту військових на перевалі приєднався ще один солдат. Він віддав честь і урочисто звернувся до старшого офіцера:

— Разрешите доложить!

Начальник колони, затаючись, повернувся до нього.

— Да ты за...ал, орешь, как на параде! — і, засміявшись, додав. — Разрешаю!

— Этап готов к погрузке!

В толоці, вздовж дороги, стояли змучені люди. Не докуривши папіросу, він кинув її на дорогу, вдавив чоботом у землю.

— Товарищи офицеры! — він подивився на годинник і додав командним голосом:

— Предупреждаю, этап через два часа должен быть в Стороженце для дальнейшего следования в город Черновцы, где уже готов эшелон. За каждую минуту опоздания — строгое взыскание!

Суворо подивившись на всіх підлеглих, підсумував:

— Вопросы есть? — і сам таки відповів. — Вопросов нет!

Командир колони сів до вілліса поруч із шофером. Офіцери, козирнувши командиру, що вже сидів у машині, почали розбігатись по колоні, що складалася переважно зі «студебекерів». Лунали офіцерські викрики:

— По машинам!

— Грузимся!

— Блядь, быстрее, быстрее, быстрее!

Озброєні бійці порозкривали задні борта вантажівок (їх було не менше десяти), почали гнати людей з толоки. Перелякані гуцули слухняно полізли на борти. Офіцери підганяли бійців викриками:

— Твою мать, быстрее!

Солдати почали штурхати людей у спину, часом прикладами, щоб прискорити процес. Деякі люди падали, їх хапали за барки і підганяли копняками. Серед виселенців було багато старих, жінок і малих дітей. Коли вже всі погрузились, солдати позакривали борти, затягнули їх брезен-

том. Один із офіцерів, притримуючи шапку, підбіг до головної машини, «вілліса» начальника колони. Той, не виходячи з неї, випередив офіцера, що хотів по «форме доложить».

— Ну что, готово?

Офіцер махнув головою:

— Так точно!

— Ну, тогда выезжаем! — вдаривши шофера по плечу, сказав командир.

Машини рушили, поступово розганяючись на гірській дорозі. Офіцер дочекався останньої машини і на ходу застрибнув у кабінку. Колона на великій швидкості рушила через Руську, ревли двигуни, колеса викидали на траву вздовж дороги грузи. Час від часу на цій дорозі, хоч поблизу майже й не було сіл, траплялися люди. Біля смереки стояв старий гуцул. Одною рукою він тримав клябуку. Колона, машина за машиною, проїжджала повз нього, в кабінах розгойдувались і підстрибували шофери, поруч сиділи офіцери в шапках з червоними зірками. Деякі курили, інші, сміючись, говорили між собою. Дід проводжав кожну машину поглядом. Одну з них недбало закрили брезентом, і він розвіювався на вітрі. Випадковий свідок навіть зумів роздивитись сірі обличчя людей у кузові, дитячі й старечі; деякі з них кутались у кожухи, а деякі були просто в куфайках. Старий перехрестився сам і перехрестив колону, що вже зникала на гірській дорозі. В крайній машині були Бідочі.

Під Берегометом, на перевалі Шурден, колона зменшила швидкість. Здолавши геть розбиту ділянку дороги, далі вже на повній швидкості вони доїхали до Сторожинця. Це був найзручніший шлях на Чернівці, бо через села на Вижницю, а особливо через перевал Німчич, їхати було небезпечно: там газдували «володарі смерекових лісів».

Галіціянка рятує Микуцю. Ястре³⁵ повернення

Вже минуло декілька місяців відтоді, як та жінка з Галіції прийшла до хати Петришканів і сказала, щоб вони забрали свого Микуцю, бо він у неї без пам'яті у гарячці лежить.

Вони йшли лісом. Було зимно. Микуця Кабюк ніс зброю, усі були змучені, голодні. У Микуці були мокрі ноги, бо перед тим, переходячи Черемош з Буковини на Галіцію, під ним тріснув лід і він по коліна провалився у ріку. На цій стороні вони щойно обстріляли машину з поштою. Отримавши пару залпів у відповідь, несли кількох пораниених на зроблених з гілок смереки ношах. Вони негайно мали тікати, бо була велика загроза лишатися на цім боці. Микуця послизнувся і впав, одна рушниця, що він їй ніс, вистрілила — покотилася луна. До нього підбіг один галіціян з їхньої боївки і почав репетувати, скопивши його за груди та притиснувши до смереки:

— Зараза! Знаке подаєш, курво! Москалям нас здати хочеш? Я те тут, як кутюгу, пристрелю! — і він почав розстібати кобуру.

Підбіг Сарахан і відштовхнув галіціянина від Микуці:

— Чоловіче, ти шо, здурів?! Ти хіба не бачиш, що у хлопця мокрі ноги і слизько, ось він і впав, а рушниця сама собов вистрілила.

Той, ніби отямившись, загірб снігу, з'їв трохи, втерся ним.

Сарахан забрав у Микуці зброю, що він її ніс, і знову звернувся до галіціяна:

— Бережи нерви!

Вони рушили далі.

На ранок їхню боївку на одному з хуторів на тій стороні накрили. Хтось крикнув:

— Стрибки!

Микуця, навіть не накинувши кожуха, в одній сорочці вибіг надвір і, розстрілявши усі набойі зі свого ТТ, побіг униз, до лісу. Добігши до кладки, він перекотився під нею, натомість чув, що зовсім поруч, трохи позаду, біг, відстрілюючись, хтось із їхніх: він не встиг розгледіти, хто саме, але йому здалося, що то був Сарахан. Він намагався перестрибнути, але, діставши кулю, завалився за кладку і залишився там лежати. Далі до лісу була толока з крутим схилом. Микуця кинувся вниз, у голові крутилося тільки одне: «До лісу, до лісу, до лісу». Він кілька разів падав у сніг, аж котився, але таки забіг у ліс, де зміг трохи перепочити. На хуторі ще тривав бій, лунала стрілянина.

Тільки зараз він відчув холод. Склавши руки, Петришкан пішов потоками в долину, не маючи чіткого плану, як діяти далі. Його трусило. Надвечір він набрів на якусь хату, яка стояла самотньо коло лісу. Простоявши ще близько години за смерекою коло тої хати, він таки наважився попроситися на нічліг. Підійшов до неї. Забрехав кутюга,

двері відчинилися. На порозі стояла якась стара з лампою, — він бачив її розмито, в голові паморочилось, і Микуця лише встиг привітатися.

— Слава Ісу! — і впав на порозі. Жінка уклала його просто тут, у хаті, і потім сама, довідавшись, хто він і звідки, вирішила на тижню піти до Петришканів. Вона сказала:

— Анна, ідіт, заберіт сена.

Вночі Дмитро з синами Юрієм, Іваном, Федором та малим Михайлом принесли Микуцю додому.

Микуця лежав на ліжку. Гарячка не покидала його.

Під вікном пройшли якісь люди у військовій формі. Юрій, випередивши їх, відчинив двері. Анна також вийшла. Ті попросилися до хати.

— Где ваш старший сын? — спитав один. Інший поспіхом додав:

— У нас есть информация, что он сейчас в банде.

— Упаси Боже! — відповіла Анна. — Він у горечці лежить зара в хаті.

Військові з недовірою презирнулися і з невіддільним здивуванням спитали:

— Можна посмотреть?

Анна прочинила ширше двері і впустила їх до хати. Ті зайшли. Оглянувши кімнату, підійшли до ліжка. Микуця лежав під кольоровою джергою. Офіцер зняв її, кинувши на підлогу, — переконалися, що у того немає вогнепальних поранень.

До хати зайшов Дмитро. Він заніс дрова і кинув під шпаргат. Задумані офіцери мовчки, не прощаючись, вийшли з хати. Анна, презирнувшись із чоловіком, підняла джергу з підлоги і знову накрила сина.

Святвечір

В Чернівцях сутеніло. Було холодно. Падав мокрий сніг. Люди стояли на колінах біля колії. Поруч зупинився локомотив, випускаючи пару. Він тягнув за собою вагони, якими возили худобу; з вікна паровоза визирав смуглявий машиніст, який декілька разів потягнув за мотузку — заревли гудки. Від цього звуку змучені люди ніби прокинулись.

Тома повернувся до доньки:

— Марієчко, тримайсе мене детенко, щоб ме се не розгубили.

Матрона підтримала чоловіка, нервово гладячи малу по голові:

— Йо, йо, детенко, слухайсе дєдю.

Раптом забрехали кутюги і офіцер, глянувши до свого дзегарку³⁵, голосно та вимогливо закричав:

— По вагонам! Грузимся!

Перепуджені люди кинулися до ешелона, було чути дитячий плач, кутюги почали ще сильніше брехати, ставали на задні лапи й силкувалися вирватись, — солдати ледве втримували їх на мотузках. По периметру проходили вояки зі зброєю.

Всередині було темно і холодно, військовики почали замикати вагони зовні.

— Це те, Марієчко? — тихо прошепотіла Матрона, взявши дівчинку долонями за обличчя.

³⁵ годинник

— Йо, мамо.

— Богу декувати, що ми усі разом, — прошепотів Тома.

Потяг у цілковитій тиші рушив, під перегук коліс цю тишу лише час од часу порушували крики: то викрикували імена ті, що розгубились при посадці, й тепер шукали одне одного.

Мала Марія сиділа скраєчку в забитому людьми товарняку. Спливали дні, й у вагоні тхнуло сечею, — люди змушені були ходити під себе. На кожній зупинці потяга з вагонів викидали трупи людей, яких присипали землею просто під колією. Єдиною розрадою для дівчинки було спостерігати у маленьке віконце за великим сонцем і тією загравою у рівному полі, що воно лишало надвечір. Дивовижне видовище для маленької горянки, яка до того в житті нічого подібного не бачила.

Матрона взяла шматок кулеші, котра вже тягнулася, мов нитка, бо давно прокисла.

— На, з'їж, детенко.

Марія відмовилась:

— Мамо, може б ви з'їли, бо мені не кортить їсти.

— Ні, ні, я вже поїла.

Ця кулеша в рушнику, яку мала встигла забрати зі столу, коли їх виганяли з хати, годувала цілу родину протягом усієї дороги.

Під перестук коліс та ледь чутні плачі у вагоні почали тихо наспівувати коляду:

— Ой в ліску, в ліску на жовтім піску, гой, дай Бо...

Потяг на великій швидкості летів степами, паровоз пускав пару в нічне небо, де вже сяяла перша Різдвяна зоря.

Вже перша зізда загорілася в нічному зимному карпатському небі. Над горами, у смерекових лісах, диск неба виповнився зорями. Стіл застелений минулорічною отавою та накритий святковою тканиною скатертиною, що її лише раз на рік, у цю Святу ніч, використовували; і сам стіл червоною ниткою підв'язаний, а на ньому — дванадцять страв: кутя, сім'я³⁶, вареники, узвар... усе, як треба. На вікні стояла таріль з кутею, сім'ям та узваром, склянка з водою, обв'язана червоною ниткою, — частування для духів предків, котрі сходились вечеряти лише в одну цю ніч. Наступного ранку перевіряли зміни на тому, що лишалося на вікні, з'ясовуючи, чи приходили предки на вечерю цього року.

Але родина ще не сідала вечеряти: не всі ще зібралися. Стара Васюта чекала своїх синів Онуфрія та Іванчика з лісу. Материнське серце відчувало, що вони прийдуть. Біля вікна стояв замислений Федор. Він роздивлявся на склі малюнок від морозу і про щось собі міркував. Дівки сиділи на печі, а Петро дрімав на припічку. Федор раптом заговорив, не відводячи погляду від вікна

³⁶ мак, перетертий із цукром, — традиційна різдвяна страва у гуцулів

— Лешіт, мамо, чекати! Воне не прейдут. Їм, напевно, москалі вже у лісі хвоста накрутили, — і якомсь злостиво посміхнувся.

Мала Ялена крикнула братові з печі:

— Не бреши, Федор, прейдут!

Вона єдина з усіх сестер не боялася сваритися з братом. Напевно, тому що була наймолодша. Федор, усміхнувшись, відповів:

— Кутюга бреше, а людена говорє! Я тебе навчу старших уважєти!

Мала перелякалася і замовкла.

— Най! Федор! Перестань малу пужіте! Вона все вірно сказала. Слідкуй за тем, шо говорєш, — вони твої братє рідні!

Федор, усміхаючись до нені, збирався заперечити.

— Але, мамо...

Та стара перебила:

— Так, всі замовкле, я все сказала! Чекаємо. Воне прейдут!

В загородженому кутку кімнати забекали овечки. Стара сіла на лаву, провела рукою біля дірки в ній, зробленій для того, щоб зручно було прясти.

— А ти, Єлено, краще, ніж на печі седіти та з братом сварєтєсе, дірке сіном позабєвала б.

Мала зістрибнула з печі й побігла брати сіно від овечок, щоб закрити дірку в лаві. З надутим «гуком» вона подивилася розсерджено на Федора, який посміхався, залишаючись стояти коло вікна.

Надворі забрехала кутюга, усі повернулися до дверей. Петро, який вже майже заснув, від несподіванки ледь не впав з припічку. Першим до хати забіг Іван. Він голосно привітався:

— Христос ся рождає! — але за мить закрив рот долонею: забув, що ще не можна. Стара перехрестила малого і обійняла, поцілувавши. Федор відвернувся знову до вікна. До кімнати зайшов Онуфрій. Він вже зняв куфайку в сінях і був лише у светрі з довгим коміром під горло, сплетеному його дівчиною з Яблунці (молодшою від нього років на десять). Зброю він також залишив у сінях: повісив свою пепешку з круглим диском поруч з куфайкою. Лише на паску лишалася кобура.

— Дужі? — він підійшов і поцілував Васюті руку, а та перехрестила сина, примовивши:

— У, який бородатеї, зовсім стрей!

Усі, крім Федора, тихо засміялися. Онуфрій подивився на брата, якого не бачив, відколи Федора проводили до румунського війська.

— Нівроку виглядаєш, Федьо! — сказав він, але той змовчав.

На столі запалили свічки в трійці та погасили лампу, що стояла на шафі біля дверей. Ставши на коліна і помолившись до образів, родина сіла вечеряти, набравши собі у тарелі обов'язкової першої страви — куті.

Федор, не дивлячись на брата, набирав дерев'яною ложкою кутю, а тоді спитав:

— І довго ве ще вовками збираєтеся лісами бігати?

— Кілька треба, стільки і будемо... Ось москалів із гір викуremo...

Федор перебив:

— Більшовики німцям в'єзи вкрутили, а вам, здохлякам, і подавно вкрутють!

— І, подевимосе, — відповів Онуфрій і почав їсти кутю. Раптом озвався Петро:

— Йо, у більшовиків того війська... та де вам з ними тягатися?

Онуфрій почав сердитися і хотів щось відповісти, але Васюта припинила цю їхню суперечку.

— Гет страх Божий втратили! Дочікалесе я на свої роке... Таке світло рокове, а воне і тут померетисе негодні! — сказала суворо і з жалем у голосі стара.

Усі замовкли. Онуфрій підняв склянку з білим гарячим вином:

— Христос ся рождає!

У відповідь пролунало:

— Славимо Його!

Далі вони мовчки сиділи і вечеряли. Хлопці, розділені столом, час од часу позирали один на одного з якоюсь зверхністю, але без ненависті. Лише Івану було не до того: він зголоднів і їв усе підряд, ні на кого не дивлячись, лише часом відволікався, щоб усміхнутися всім почергово. На одній зі стін дуже доречно висів румунський килим, на якому було зображено у лісі битву двох

оленів; їхні роги поспліталися так, що годі було розібрати, які кому належать.

До хати постукали. Родина перелякано подивилась на двері. Онуфрій підвівся, схопившись за кобуру.

— Сядь! — різко випалив Федор і махнув Івану.

— А ти іди, відкрий двері і лишайся в сінях, але лампу не запалюй.

Малий побіг.

Це були вже п'яні колядники. Пойдашева хата серед лісу, далеко від Стебнів, була традиційно остання, в котру мали зайти, тому вони вже добряче нагостились. Голосно пролунало привітання:

— Христос ся рождає!

І одразу затягнули давню, як ці гори смерекові, коляду:

— Вжей у нас во дворі гості рокові. Гой дай Бог! Вжей гості рокові, три браття рідні. Гой дай Бог!

Випивши, старі трохи фальшивили, але співали на все горло. Першим стояв паламар зі Стебнівської церкви, який тримав у руках дзвіночок, перев'язаний повісною³⁷. Старий гуцул з довгими сивими вусами і в сардаку грав на скрипці.

— Вжей один братчик із дробен дощу. Гой дай Бог! Вжей ай дощик каже нема на мене. Гой дай

³⁷ вид овечої шерсті

Бог! Вже́й а я як іспаду місяця мая. Гой дай Бог!
Вже́й місяця мая три рази на день. Гой дай Бог!
Вже́й то ся вродить жито й пшениця. Гой дай Бог!
Вже́й жито пшениця тай всяка сівиця. Гой дай Бог!

Інший, з блакитними, як у сліпця, очима, що немов світилися, м'яв капелюха своїми покрученими старечими пальцями:

— Вже́й пшениця вродить людям на Дору. Гой дай Бог! Вже́й людям на Дору, Богу на хвалу. Гой дай Бог! Вже́й Богу на хвалу, Сотворителю. Гой дай Бог! Вже́й Сотворителю, що світ сотворив. Гой дай Бог! Вже́й ай другий братчик ясний місяцю. Гой дай Бог! Вже́й ай місяць каже нема на мене. Гой дай Бог! Вже́й а як ізиду темної ночі. Гой дай Бог! Вже́й темної ночі коло півночі. Гой дай Бог!

Ще один колядник тримав дерев'яного хреста з церкви. Коляда була довга, старі вже хиталися від втоми і випитого, але продовжували колядувати, хрипко і гучно виспівуючи. Скрипаль заплющив очі й ніби цілував свій інструмент; його довгі, густі сиві брови жалісно здіймалися догори.

— Вже́й то ся радує гість у дорозі. Гой дай Бог! Вже́й гість у дорозі ай звіринка в полі. Гой дай Бог! Вже́й звіринка в полі ай рибка в морі. Гой дай Бог! Вже́й а третій братчик ясне сонечко. Гой дай Бог! Вже́й ай сонце каже нема на мене. Гой дай Бог! Вже́й а як ізиду в неділю рано. Гой дай Бог! Вже́й то ся радують церкви й костели. Гой

дай Бог! Вжей церкви й костели, в церквах престоли. Гой дай Бог!

Закінчуючи коляду, вони в один голос вигукнули:

— Вжей вінчуємо й вас, по двору здоров'я, по двору здоров'я, а втім многая літа. Христос ся рождає! — останні слова вони вигукнули з особливим піднесенням.

— Славимо його! — відповіла Васюта й запросила колядників до столу, але ті відмовилися. Стара дала колядникам наготовані до їхнього приходу гостинці, й вони почали виходити на двір; хтось буркотів, що насилу їх знайшли у лісі, й що такого снігу нападало цього року, як ніколи.

Васюта пішла за колядниками і крикнула Єлені:

— Єлена, вберес, і проведе коледників, щоб воне ненароком в потоке не зайшло.

Мала швидко взула чоботи на босу ногу, вдягла кожух і запалила лампу. Коли догнала колядників, то пішла перша вгору, до лісу, мов світлячок: вогник пострибував і часом губився між віття дерев. П'яні діди щось собі говорили і сміялися, один упав у сніг, двоє його на силу поставили на ноги, сміючись. Так вони один за одним, хитаючись у різні боки, зникли у лісі. Вогника вже не було видно в лісі, лише долітали співи, уривки коляди. Онуфрій з Іваном вийшли з хати, проводжаючи стрийв очима. Васюта хитала головою, але очі у неї сміялися. Та рап-

том стали сумні, бо вже треба було прощатися з дітьми.

— Онуфрій, абес ти за малем дививсе. Ти знаєш, шо робеш!

— Мамо, не журітсе, скоро буде нова війна. Американці нападут на Совіти, а ми з того скористаємо, проголосемо самостійну Україну і будемо газдувати тут самі: без Румунії, Польщі та москалів.

— Най буде так! Най, але у мене серце крову облеваєтсе, ек собі подумаю, шо ве у лісі...

Стара замовкла і ледь не розплакалась. Тоді Онуфрій хотів ще щось сказати, але вона махнула рукою, зупиняючи сина:

— Добре, йде вже, тільки за малем сліде!

І коли ті пішли до лісу, лишаючи за собою сліди на снігу, вона сама до себе, хрестячись, прошепотіла:

— Господи, спаси і сохрани.

Дочекавшись Єлени, вона спитала у неї:

— Ну шо, провела стрійв?

Та кивнула головою.

— Чемна! — вона погладила доньку по голові й вони разом зайшли до хати.

Урал. Табір. Маріїні нічниці³⁸

У бараці зі стелі звисали великі бурульки. Трохи менші можна було помітити на щільно розставлених двоярусних нарах. Вся вода в путнях, банях та залізних горщиках під ранок позамерзала, — було дуже холодно.

Матрона з Марією вбрались у куфайки і швидко вийшли надвір.

З чоловічої колонії, що була поруч із бараками політичних виселенців, в один і той таки час виїжджала фіра з помями, лушпинням від бараболі. Жінки вже давно знали про це і сокотили, щоб не пропустити. Коли фіра проїжджала по дорозі, всипаній піском впереміш із щебіркою, сміття потрохи вивалювалось із переповненого кузова, й жінки збирали ті харчові відходи, а потім у бараку варили з них бовтанку.

Мати з дочкою стояли коло цегляного паркану, разом з ними — ще десятеро інших жінок. Фіра проїхала. Люди кинулися до шляху. Марія нервово хапала лушпиння, загібаючи разом із піском та щебіркою, ранила собі руки: з-під нігтів дівчинки виступила кров.

Надвечір зморена Марія в куфайці та чорній хустці йшла сама з путнею в руці вздовж залізничної колії до тої старої іржавої цистерни, звідки вона та інші політичні набирали собі воду на побут

³⁸ нічні галюцинації, привиди

протягом останніх тижнів. Дочекавшись своєї черги, мала залізла на цистерну. Раптом вона почала рухатись, — дівчина не одразу це помітила. Поступово тепловоз набирал швидкість. Вдодж колії тягнувся під напругою паркан з колючого дроту — це був шлях до головної чоловічої колонії, розташованої по сусідству з бараками політичних, які працювали на місцевій шахті. Жінки, що лишилися коло колії, закричали малій:

— Стрибай!

Марія, міцно стиснувши путню, вагалась, але вибору не було: в колонії сиділи чоловіки-рецидивісти, й опинись вона там — її б розідрали. Ось-ось уже потяг мав перетнути заїзд до колонії, лишалося обмаль часу. Марія наважилась і, спустившись драбиною нижче, спочатку кинула путню, а потім і сама стрибнула на щебінку при колії, боляче вдарившись. Звівшись на ноги, підібрала путню та пішла, накульгуючи, до бараку.

Наступного вечора Марія вже вийшла на роботу — треба було поприбирати в лазні. Тільки-но зайшла в будівлю, її міцно схопила за руку вже старша жінка, яку позаочі називали «татаркою». Ніхто достеменно не знав, хто вона. Одні казали, що чеченка, і якимсь чином потрапила на Урал після депортації цього народу в Казахстан, одразу по закінченні другої війни. Інші казали, що вона кримська татарка. А втім, її про це не запитували, бо тут, на таборах, це не мало абсолютно ніякого значення. Тут важили

тільки сила і людяність. Вона забрала у Марії відро і потягнула її за собою коридором, швидко прочинила якісь двері, й вони опинились у темній комірці. «Татарка» прошепотіла:

— Ты только не пугайся, девочка, я сейчас выпущу тебя через черный ход, а ты беги к родителям, и скажи им, чтобы они тебя больше сюда не пускали, потому что тот злой человек... собака он, а не человек... понимаешь, он зверь, он хочет тебя обидеть.

Марія відразу зрозуміла, про кого говорила «татарка». То був здоровило-кочегар з великими руками й товстими долонями. Не раз вона відчувала на собі його хтиві погляди (у малої якраз почали рости груди). Він уже перепиняв її з якимись жартами, але дівчина не розуміла російської, а він тільки сміявся і прицмокував, тож Марія швидко проходила повз нього, намагаючись навіть не дивитись у його бік. Одного разу він боляче схопив її за руку. Залишився великий синець. Матрона у лазні питала, звідки він, але дочка боялась розповісти правду: сказала, що забилася, коли стрибала з тепловозу. Також Марія боялась, що той великий чоловік зробить її батькам зле. Тоді її врятував офіцер, який раптово вийшов із-за бараку, й кочегар відпустив її зі словами: «Твое счастье, маленькая шлюха». І, вже відійшовши вбік, посміхаючись, додав: «В другой раз не уйдешь». Це сталося так швидко, що вона навіть не встигла закричати. І вона боялась

думати, що б на неї чекало, якби біля бараку не з'явився той випадковий офіцер... Відтоді Марія жила в страху.

«Татарка» знову заговорила, повівши малу до чорного входу, вона все повторювала:

— Слышишь, беги! И обязательно Расскажи родителям, чтобы они тебя одну не отпускали! Он зверь, ты понимаешь? Зверь! Он сейчас ждет тебя там, — і вона махнула рукою в інший бік. — Беги, моя дорогая.

І «татарка», всміхнувшись, погладила малу по щоці, відчинила двері. Озираючись, Марія щодуху побігла вулицею між бараками, що їх уже поглинули сутінки. Сотні лампочок, тихо хитаючись, освітлювали входи до одноповерхових довгих будівель. Над чоловічою зоною, огороженою колючим дротом, світили прожектори. На вишках виднілися силуети вартових у зимових шапках. Темні снігові хмари перекочувались небом. Ця зона лише додавала тривоги довколишнім поселенням політичних.

Мала розповіла усе старим. Вдалося домовитись, щоб Марію, якій виповнилося лише чотирнадцять, перевели на шахту. Було важко, але не так лячно. А головне — там не було того чоловіка, кочегара з великими товстими долонями, у завше натягненій на самі очі огидній шапці.

Працюючи на шахті, Марії доводилось штовхати вагонетки. Голоднеча давалася взнаки, бракувало сили, а ще цей Федосій, теж з виселених...

Руські його поставили бригадиром, і він постійно всіх поганяв. Одного разу вона, штовхаючи вагонетку, впала і дуже забила коліно. Довго шкутильгала, ба навіть здавалося, що це вже каліцтво на все життя.

Вона часто згадувала той день, коли за ними прийшли... Їй просто не пощастило, що вона бути вдома... А якби її тоді не було, як деді... Він був у лісі, коли їх забирали. І коли повернувся, то мусив доганяти родину вже за селом. Вона б могла лишилася у рідних горах, у смерекових лісах... О, якби їх тоді просто не застали всіх вдома, — мріяла Марія.

Марія бачила у снах жахиття. Вони повторювались майже щоночі. Ніби вона втікає від того кочегара між бараками, блукає цими вуличками і не може вибратися, а тоді він хапає її своїми великими руками й шепоче: «Не убежишь теперь»... А тоді кочегар десь зникає, розчиняється уві сні. Ось вона вже у смерековому лісі. Їй сниться, що вона з батьками, братами і сестрами збирає афени на галявині, й раптом всі вони зникають. Вона обертається довкола і кричить: «Мамо! Тату!». Перед нею з'являється брат, Олексій, увесь у білому, як на храмовому святі, й тихо говорить, звертаючись до сестри: «Марічко, меш ведіти, все буде добре». Вона намагається підійти до нього, але він перетворюється на оленя і біжить до лісу. Потім вона вже бачить себе на храмуванні у Конятині; всі усміхнені, святково вбрані.

Поміж них — той білявий хлопчик, який їй подобався. Але все зникає, небо чорніє, і вона знову серед бараків, і потяг везе її в чоловічу колонію, і мала скрикує серед ночі, кличе маму. Та підводиться і заспокоює малу, гладить по голові. Олекса снівся лише їй одній, і вона розповідала Матроні свій сон. Тома сідав поруч на нари, вони презиралися з жінкою, і тоді стара шептала крізь сльози: «Куди ніч, туди й сон, най іде з ніччю». Вона цілувала малу у чоло і потім тричі спльовувала, ніби знімаючи переляк. Про Олексу ніколи вже більше в родині не говорили. Тільки Тома після отих доньчиних нічних страхів відходив до віконця і сльози котилися його сірим обличчям.

Якось у бараку, в ніч на Андрія, жінки ворожили. Запросили ту стару гуцулку, яку всі боялися, бо казали, що вона відьма. На нарах, трохи осторонь, сиділа худенька Марія. Стара висипала з мішечка боби, порозсовувала їх по різні боки столу. Жінки перешіптувалися, глибоко вдихаючи:

— Йуй, та ніколе ми вже жевеми звідсе не повернемосе в горе, ніколе.

Але стара відьма раптом, закашлявшись, заговорила:

— Стрей у Кремлі дрегне і ми усі звідси повернемосе.

Усі замовкли, презирнулися. Стара на мить замовкла, обвела всіх пильним поглядом, і її обличчя набуло надзвичайно серйозного виразу.

— Але перед тем... Ти... — вона ткнула скрученим пальцем на Марію. — Ти знайдеш свою долю тут. Він вже їде до тебе, голий і босий. Він їде звідти, куди ми всі повернемося.

«Стара брехуха, — подумала Марія, — такого наговорела, що і сама не розуміє!» Ворожка, яка була до того дуже серйозна, раптом засміялась, дивлячись на малу; їй почали підсміюватись й інші жінки у бараці.

Все ж слова старої ворожки запали Марії глибоко у душу, і вона відтоді чекала та боялася, як би то не прогавити свою долю. Їй хотілося вірити у ці пророцтва. І всім хотілося в це вірити. Жінки часто сміялися з неї і примовляли, питаючи з глибоким зітханням:

— Де ж твій легінь, Марієчко?

— Вже їде! — незмінно відповідала мала і сміялася у відповідь.

Бій в Стебнях

Сутінки накривали Стебні. «Банда» спускалась з гір двома горбами. У приміщенні місцевої школи Федор, повернувшись до стіни, втупився очима в кольоровий коц, намагаючись заснути. Раптом його схопив за плече Петрусь.

— Банда! — Потім тихіше. — Банда спускається з гір. Я наберав воду, а оден на горбах засвітив фонарик, потім зразу вимкнув, я придивився...

Федор зіскочив з ліжка і швидко дістав з-під нього ППШ. Перезарядивши, вже у дверях перекинув автомат через плече і запитав:

— І скільки їх!? — Петро знизав плечима.

Федьо бігав від вікна до вікна, за ними сутінки вже мала змінити глупа ніч.

— Курве, з усіх боків обклале! — впівголоса вирвалось у нього.

— Петро! — прокричав Федор, присівши біля вікна. За якусь хвилину знову, але вже пошепки, покликав:

— Петро, послухай мене: поки не висовуйсе... Зачнетсе стрілянена, я кену гранату... Я дам знате, коле... Коле зовсім вже потемніє, я кену гранату, а те бігом до ріки. Зрозумів?

Переляканий Петро закивав головою.

— Тільки до ріки, зрозумів!? — додав Федор.

— Йо, йо! — прошепотів Петрусь тремтячим голосом.

Знадвору закричали:

— Федор! Здавайсе!

— А шляк бе вас трафив, скурви діти. Зают, шо я тут! — прошепотів сам до себе Федьо.

— Взіт мене в сраку! — у відповідь закричав він. Тут таки вибив вікно і пустив автоматну чергу в хаші: приблизно туди, звідки кричали. Зато-рохкотіли постріли у відповідь; кулі репіжили по дерев'яних стінах, посипалося скло з шафи. Федор пригнувся, сховавшись під вікном, крикнув Петру:

— Петрусь! Те живеї там!?

— Йо! — долинуло з іншої кімнати.

— Не висовуйсе! Чуєш?! — Федор переповз до іншого вікна. Чиясь тінь промайнула в найближчих кущах, перебігла до дерева поруч; Федьо, ледь прицілившись, натиснув на спусковий гачок. Почалася шалена стрілянина. Постріли з радянської зброї перемежались глухими, протяжними — з німецької. За декілька хвилин пальба вщухла. Натомість озвалися бандерівці — вони знову пропонували здаватися.

— Ну шо, всралисе вже там!?

— Федьо, здавайсе! Ми знаємо, шо ве одні там з братом!

— Ну, тоді вибачайте, мусімо вас спалети! — додав хтось інший.

— Разом зі школою! — бандерівці засміялися.

— До холери це тобі?! За кого воюєш?!

— У вас забув спитатисе! — крикнув Федор і почав стріляти у відповідь, навмання.

Бандерівці не стріляли.

— Та лишіт гет!

— Федор! Чуєш? У вас патрони скоро се скінчут! Здавайсе! Ми тебе з братом чіплети не будемо, живими лешимо!

— Огов! Чуєте?

Петрусь переляканими очима дивився на брата з іншої кімнати. Він щось шепотів сам до себе, подумки запитував брата: «Може, здамосе? Федьо, я жети хочу». Знадвору вже посипалися погрози. Бандерівці кричали, що сплять Пойдашеву хату в лісі. Федор навмисно не відповідав. Швидко перезарядив барабан ППШ. Його охопив азарт, руки зовсім не тремтіли.

— Не-ма ду-рн-ех, ми з-да-мо-се, а во-не нас до сме-ре-ки, і ніц, сп-а-л-ют, не-ма ду-рн-ех! — тихо буркотів собі під ніс.

Знадвору почулося:

— Тоді мастіть собі голову! Самі венні! Нема у нас чесу, щоб возетисе тут з вами!

Почався новий обстріл. Федор відстрілювався, як міг, потім переповз в іншу кімнату, до брата. Той лежав на підлозі.

— Петро, вже чес, ніч надворі, ек домовлє-лисе... Я кедаяю... Пе-трусь! — прошепотів Федор і почав несміливо штовхати брата. Потім перевернув його: лице заюшене кров'ю. Він не дихав. Федор почав бити брата в груди, ніби зі злості, але в голосі був розпач:

— Я ж казав тобі не висовуватися! Петре, Петро, Петрусь!!!

Він залишив брата, склавши йому руки на грудях. Зігнувшись, міцно стиснувши в одній руці гранату, добрався до дверей. Перехрестився, зняв автомат з плеча, ногою вибив двері. Вискочив на подвір'я, кинув гранату і, вперіщивши навмання автоматною чергою, побіг. Федор біг нічним схилом так швидко, як тільки міг. Перестрибнувши пліт за школою, кинувся до ріки — то була єдина можливість врятуватися. Тепер він, міцно стиснувши у руці ППШ, біг через яблуневий сад. Гілля дерев з яблуками-паперівками раз по раз шмагало по обличчю, але болі він не відчував, лише іноді міцно заплющував очі. Бандерівці, отямившись, щось кричали і стріляли йому вслід. Він лише чув як кулі цвірінькали над головою, збиваючи яблука і пожовкле листя з дерев. Добігши до ріки, він, не зупиняючись, з розгону стрибнув просто у воду. Позаду, від гори, ще було чути поодинокі постріли.

Лише тепер, по коліна у воді, він відчув неприємну млість у грудях і холод у руках; певно, якась куля таки влучила у нього.

— Ба-й-ка, — прошепотів Федор через задуху. — Дє-ку-ва-ти Бо-гу, що жи-ве-й ли-ше-в-се, пр-о-й-шл-а на-ви-лі-т.

Притиснувши рану долонею, він рушив рікою гори, попід берегом, до Конятина.

Лісні брати зайшли до обстріляної школи.

Підсвічували собі ліхтариками. Вони знайшли Петруся, якому Федор встиг скласти руки.

— А шлях бе вас трафив, хлопчішя, домова війна якас! — сказав бородатий чоловік у шуцманці, й тут таки скомандував:

— Винесіть його, і паліт школу! — хтось із лісовиків почав сваритися. На що чоловік відповів:

— Я шо сказав! Це наказ! — І тихо додав. — Ме шо, звіри? Не по Божому це, най поховают по-людски.

Усі замовкли. Хтось із «банди» забрав зброю. Петра поклали на плащ, потягнули до виходу; під чоботами хрустіло побите скло і якісь уламки меблів.

— Але Федор таки втік. Чи то хлоп заговорений і кулі його не ловлять?

— Одне слово, вовк!

— Ніц з того не зробиш.

— Та не, він хоч і легень дужей, але і він з плоти і крови, попадетсе ше, курва!

Хлопці тягнули Петра підлогою. Світло від ліхтариків гуляло по стінах школи, ковзнуло по якомусь портрету в коридорі. То був портрет «отца всех народов». Коротка черга з автомата.

— Сталін! Курва!

Портрет гепнув на підлогу, дзеленькнуло розбите скло.

Ніч, охоплена пожежею школа освітлює закривавлене обличчя Петруся, прикритого трофейним німецьким плащем. Бандерівці ледь помітно хрес-

тяться, бородатий шепоче: «Най Бог преїме...». Брати вертаються до лісу, розчиняються в чорних плямах гір. Трохи поблискує Черемош, хмари на небі час од часу заступають місяць.

Похоронок Петруся

Дійшовши до Конятина, Федор по крутому берегу Черемоша видерся до дороги. Хитаючись на всі боки, мов п'яний, доплентав до хати сестри Параски (в селі її називали Микуцехою). Тримавшись за груди, затарабанив кулаком у двері. Весь мокрий, брудний, закривавлена сорочка прилипла до тіла. Параска, з лампою в руках, сторожко відчинила двері й скрикнула. Якби не її чоловік, лампа б випала з її рук і розбилась. Федор тільки й встиг викрикнути:

— Петруся вбелі! — і впав на порозі.

Микуцеха зайшлася сльозами. Вони з чоловіком занесли Федора в кімнату, поклали на ліжку. Вона зняла з нього сорочку, почала рвати простирадло на бинти. Федор хотів щось сказати, але вона йому не дозволила, промовивши крізь сльози:

— Мовчи, бережи сили!

Чоловік Микуцехи десь побіг, і повернувся з якимось чоловіком. Федору закрутилось у голові. Хтось кричав йому, щоб він не здавався, але в голові миготіли картинки-спогади: дитинство, обличчя Ялени, брати і сестри, Петро, неня, дедьо, фани, церква, гори...

Наступного дня він, обв'язаний бинтами, лежав у ліжку вкрай знесилений, але вже при тямі. Поруч сидів той чоловік, якого привели напередодні.

— Де Параска? — спитав Федор.

— У Стебнях, — відповів чоловік, відвівши погляд.

Федор спробував підвестися. Чоловік закричав на нього:

— Чоловіче, ти що вдумав?! Тільки з того світа вернувся і... — Мольфар-фельдшер схопив його за руку. Федор мовчки подивився йому в очі. Зайшов Микола, чоловік Параски, і теж намагався його переконати, щоб не рухався. На що Федор, таки вставши з ліжка, відповів:

— Краще допоможи вбратесе.

Він вийшов надвір і пішов дорогою. За Конєтином зупинив якусь вантажівку. Він насилу заліз у кузов. Йому здалося, що машина їхала безкінечно довго, цілу вічність. І дивувався сам із себе, що зміг пройти такий кавалок шляху горі рікою. У Стебнях він підвівся і вдарив долонею об дах кабіни, крикнувши:

— Стоп, ставай тут!

Машина стала. Доклавши неймовірних зусиль, він зліз на землю, підійшов до кабіни, махнув рукою водієві:

— Дєкую! Щаслево!

Федор мовчки піднімався горбом, час од часу зупинявся, тримаючись за бік. Люди в поодиноких хатах ховалися від нього: визирали у вікна і миттю зникали за фіранками. Хіба одна стара привіталась з ним, сумно похитавши головою. Федор лише ледь помітно кивнув у відповідь.

Параска, побачивши його біля хати, почала репетувати:

— Якщо ти себе не жалієш, то хоча б неню пожалів!

— Закрейтеся, — сказав він крізь зуби сестрі і зайшов у хату.

Увечері, виходячи з хати, вже на порозі, Федор зіштовхнувся з Онуфрієм, який прийшов ще вдень, але чекав у лісі до часу, коли довкіл не буде людей і зачне темніти. На мить розгубившись, вони так і вклякли один навпроти одного. За мить, вже не відчуваючи болю, Федор вхопив брата за барки й потягнув угору. Онуфрій також вчепився за комір братового піджака. Так, зіштовпвшись впритиск, вони завмерли зі спотвореними від люті обличчями. Зачувши рух у сінях, з кімнати вийшла Васюта.

— Які ж ви оразні³⁹! У хаті покійник, брат ваш, лежить, а ви і тут помиретисе не годні, бачив би дєдьо!

— Мамо!!! — вигукнув Федьо.

— Я не знав! Нас там не було! — закричав Онуфрій, але Федор закричав ще дужче.

— Цей...

Але Васюта не дала йому продовжити:

— Закрейтеся обидва. Петруся вже не повернути. Ваш брат ваш на правді, — і потім додала, сівши на лаві, тримаючись за серце. — А ми ще на

³⁹ огидні

неправді жиємо. Ви брате рідні й мусіте миритисе між собов. Онуфрій! Лише його, він ранений.

Онуфрій миттю відпустив брата і похилив голову.

— А де малей? — спитала стара, все ще тримаючи руку на серці.

— Він на ранок буде, — відповів Онуфрій.

— Добре. Допоможе мені встати.

Онуфрій подав руку, і вони зайшли назад до «великої хати».

Надворі затрембітали. Навдивовижу тихого вечора цей звук розливавсь серед смерекового лісу, мов тужливий плач оленя. В куті кімнати сопілкар на довгій флоєрі грав тугу. Схиливши голову, він щораз напружував обличчя, й воно ніби плакало разом з інструментом. Звуки розливалися по кімнаті, й складалося враження, що це душа, яка не мала голосу, раптом заспівала, заплакала. Цей сопілкар був Микуця Москаль, чоловік Марії Коцихи з Киселиців, їхньої сестри. Дяк з церкви читав псалтир. Онуфрій став на коліна і заходився нашіптувати слова молитви.

На ранок Микуця витягував на флоєрі «Ой, попід гай зелененький...». Панотець затигнув вічну, парастас, усі родичі почали хитати хліби⁴⁰. Федор тримав однією рукою, зі зчорнілим од

⁴⁰ в місцевій традиції — кульмінаційна частина заупокійної служби, коли присутні усі разом тримають хліб в руках і під «Вічну пам'ять» (парастас) повільно хитають їх, ніби заносючи до неба за померлих

болю лицем, — в нього відкрилася рана, але він не казав нікому ні слова. Дівки плакали. Лише здавалося, що у старої Васюти не здригнувся жоден м'яз на лиці. Вони хитали хліби, ніби заносючи їх просто на небо. Горі, під лісом, стояли Онуфрій з Іваном. В обох виднілися за спинами ППС з відкидними прикладами. Малий тихо плавав. Онуфрій поклав руку братові на плече:

— Не плач, Іванчику! Він вже на правді, а ми ще на неправді жиємо! — і подивився в долину. — Легкої глини тобі, Петро!

Ці останні слова він прошептав, ледь стримууючись, щоб і самому не розплакатись.

Похоронок рушив через смерековий ліс, який щільно обступав хату з усіх боків, з трудом подолавши розвалений кам'яний мур, що тягнувся вздовж усієї їхньої ділянки. Попереду йшов німий каліка, що ніс хреста, за ним несли фани та старий різьблений (процесійний) мальований хрест з церкви. Панотець часом ставав, відкривав Євангеліє і читав звідти уривок, — тоді всі вклякали. Онуфрій з Іваном, які йшли окремо, лісом, також ставали на коліна. Коли отець закінчував, тоді всі підходили і клали у книгу гроші. Якась стара гуцулка, подружка Васюти, кидала перед людьми на землю рушник, забираючи його тоді, коли вже всі проходили — це був оберіг для родини. Похоронок рухався вниз до села вузькою протоптаною стежиною. Черемош шумів унизу, різко завертаючи з-за сусіднього горба, за яким

було Довгополе, й летів у долину. Трембітарі, пропустивши людей, востаннє затрембітали саме тут, у цій дивовижній, мальовничій місцині. Онуфрію з Іваном далі вже іти не випадало, тож вони перехрестилися, одягнули шуцманки, пройшли повз хату лісом, вмилися у потоці й поволі рушили горі. Лісом ще котилися звуки Коцьової флюєри.

«Світова»⁴¹. Юрій

— А чули, шо та Євдокія Горбата собі вдумала? — шепотілися жіночки на дорозі біля церкви у Довгополі.

— Яка?

— А активістка ота.

— Йо. Вподобала собі Юрія, сена Дмитра Петришкана, чіплетсе тепер до нього.

— Любаскою його, ведко, хоче бути.

— Та то байка, але комус казала, шо хоче, щоб він на ній оженевсе.

— Гет здуріла!

— А Микуця їх...

— Якей?

— Да ж їхній, Петришканів!

— А йо, йо!

— Так, щоб не йте на службу у радянське військо, наймевсе на шахту у Донецк і вже там рік робет, — і потім зовсім тихо прошепотіла на вухо. — Кажут, шо він ніби у «банді» був. Їх накрели на тій стороні, а цей девом вежив, оден з усіх, шо там буле, якас жінка з тої сторони та й врятувала. Йо, йо, кажут люде таке.

Повз проходила гуцулка, яка теж втрутилася у розмову:

— Добрий день!

— Доброго здоровічка! А ви звідке ідете?

⁴¹ мандрівка

— Ходела горі та купела мішок грису⁴². Теличка отелеласе та мусіла вже йте, бо сіно се скінчело, та петку дала, тепер вже до кінця земи буду мати, чим коровку свою годувати.

Юрійні до служби увійську, ні до лісу не був годний. Ще дитиною старші діти розхитали колиску з малим аж під стелю — так, що він випав з неї, ушкодивши хребет. Тепер мав одну ногу коротшу за іншу, але, Богу дякувати, горб на спині не виріс, хоча Анну цим лякали. Отже, парубок тепер кульгав, й у солдати його не брали. Малий змушений був працювати у Гриняві на лісокомбінаті.

Робота зупинилась, серед повалених смерек лісоруби повмощувались, хто де, на обід. Юрій присів на велику смереку, розв'язав вузлик і дістав шматок печеної кулеші. Обідаючи, він вдивлявся в гори перед собою, запивав кулешу молоком з довгої винної пляшки. До нього підсів бригадир:

— Мой! Юрку, чув, що файну дівку у селі маєш!

Ті люди, що сиділи поруч і чули бригадира, голосно засміялися.

— А, лешіт мене гет. Яка дівка? Не маю ніякої дівки!

— Ой, не бреши, Юрчику! — сказав, усміхаючись, бригадир.

Малий Петришкан, проковтнувши кусень, що був застряг йому в горлі, запив його молоком,

⁴² корм для тварин (комбікорм)

подивився здивовано на бригадира. Той вів далі:

— Та не варто встедатесе чи боетисе. Весіле зіграємо, тай на тому! Я он дружбою можу бути, хоч і старей вже. Хату поставемо чи невістку приведеш Анні, меш газдувати!

І він, сміючись, по-приятельськи вдарив хлопця по плечі.

Юрій, трохи задумавшись, відповів йому спокійним голосом:

— Ве краще б, ніж бріхні по селі збирати, роботу свою добре робели!

Сказавши це, Юрій встав, забрав сокиру, що стирчала у стовбурі, й пішов до лісу.

— От шмарьок малей, — прошепотів бригадир, сплюнувши. — Ще пручеїтсе! Нічого...

Машина з відкритим кузовом везла лісорубів у Довгополе. Згори, біля кабіни, сидів задуманий Юрій, склавши руки. Від холодного вітру боліло обличчя.

Наступного ранку Юрій не зміг піднятися з ліжка, лежав хворий, у пропасниці — застудив вуха. На роботу він не вийшов. Бригадир доніс про це голові сільради, і той вирішив жорстоко помститися Юрію, відіславши в район заяву на нього. На тижні за слабим Кабюком з району приїхала машина. Попри сльози і вмовляння Анни, його, хворого, забрали у Путилу — розбиратися. Вже через тиждень Петришкани мусили продавати корову — необхідні були гроші на адвоката, бо Юрія з району завезли до Львова, де

мали судити за «саботаж Советской власти» (за цієї статтею давали десять років).

Анна взяла всі гроші за продану корову, перейшла кладкою на той бік і пішла до Верховини, де вона сподівалася найняти доброго адвоката для сина. У Ясенівій вона заночувала у подружки, ввечері до тої навідалися «лісові брати»:

— А що там у тебе за молодечка? — спитав вояк.

— Та то Анна Петришканова з Довгополя. У неї син в тюрмі у Львові сидить, має суд бути, то вона йде до Верховини, щоб адвоката наймати, то я зараз розкорнею її, вона вам сама розповість.

— Най, не корней, най спить.

Юрія у Львові допитував надзвичайно люб'язний слідчий. Чоловік із щирою усмішкою уважно розпитував: хто він і звідки. Юрій наївно розповідав про свою фамілію, і що звати його Юрій, а прізвище Кабюк, і живе він у Довгополі. Цього було достатньо для офіцера з доброю посмішкою. Він навіть гречно запропонував малому Петришкану сигарету, від якої малий відмовився зі словами:

— Декую, але я не палю.

— И это правильно, здоровее будете! — усміхнувшись собі у вуса, сказав слідчий.

«Який приємний чоловік», — думав собі Юрій. Попри все, йому загрожувало десять років. «Але вже напевно цей добрий слідчий виправдає мене», — думав він.

В коридорах тієї тюрми у Львові було багато різного люду, були там навіть зовсім малі вагітні дівчата, що сиділи тут в очікуванні допиту, і військові, навіть старші офіцери.

Того року весна рано почалась. За вікнами камери щебетали пташки. З кабінету слідчого було видно, як розквітали квіти. Малий Петришкан дивився надвір і молився Богові. Якби йому бути там зараз! Під час одного з допитів усміхнений слідчий розповів, що йому світить десять років. Закривши папку, хлопнув долонею, посміхнувся.

— И, чесно говоря, я не вижу смягчающих обстоятельств по вашему делу, поэтому рекомендую прокурору добиваться наказания в виде десяти лет тюрьмы для Кабюка Юрия Дмитриевича, такого-то года рождения, за саботаж...

Цього дня йому ніби пелена з очей спала. Він раптом побачив, що цей слідчий просто гидує ним, простим горянином, гуцулом.

Адвокат, що його знайшла Анна для сина, таки виграв справу в суді. Юрія виправдали, але він відсидів у страшній львівській тюрмі цілий рік, — найдовший і найстрашніший рік у своєму житті. Євдокія горбата, попри все, не забула про нього.

— А чули, що Юрія Петришкана з тюрме впустили? Анна адвоката наймела, а той у суді його веправдав.

Горбата аж на лиці змінилась.

— А най би шлях оті суде їхні трафив! Все одно він ме седіти! Я свого добюсе!

Юрій повернувся працювати у Гриняву на лісокомбінат. Одного разу Євдокія перестріла його в селі:

— Ну шо, Юрчику, повернувсе? Хто тобі венний, шо ти такий впертий? — і вона лагідно подивилася на малого Петришкана. Той мовчки пройшов повз неї, навіть не привітавшись. Тоді Євдокія почала сипати йому у слід прокльони, та так, що люди оберталися і дивилися на неї. Юрій швидко, не обертаячись, пішов селом.

Вдома Юрій розповів усе Анні. Мати безпомічно сіла на ліжко.

— Та горбата нас у супокої не лешит. Треба шос робети.

Юрій знову заслаб і не вийшов на роботу. Наступного дня Анна розбудила малого з самого ранку:

— Ми з дєдьою поговорили, треба тобі зараз тікати до Дмитра на Урал. Там на шахту наймесе, поки у горбатої лють пройде. Але мусиш прямо зараз, бо не знати, чи вона нового доносу на тебе ще не написала.

Юрій загорнув півкулеші зі столу та вийшов надвір. Старі провели його до кладки на Галицію.

Надвечір він уже був у Станіславові й вирішив заночувати просто на вокзалі, щоб наступного ранку спробувати сісти на якийсь потяг. У вокзальному ресторані гуляли руські офіцери зі

своїми чарівними супутницями. Він довго ходив перед вітриною ресторації, заглядаючись на страви, що були на столі. У нього зовсім не було грошей. Усівшись на одну з лав у залі очікування, повечерявши шматком кулеші, він заснув. На ранок його розбудив працівник вокзалу.

— Вам погано? — спитав він. Юрій заперечно замахав головою і прошепотів спросоння:

— Ні, ні, все добре, декую.

Коли проходив повз вітрину, побачив у ній своє дуже бліде обличчя.

Юрій сів на забитий потяг до Львова. Було багато молоді, старих з мішками, військових. Юрій вмовстився біля вікна і знову заснув. Йому наснилися ті вояки з осипника: йшли вони всі усміхнені, ніби світилися: у вишитих сорочках і білих портініцях, босі. Раптом один із них підійшов до нього і спитав: «Ти Юрій?». «Йо, це я», — і він протягнув дедів пасок. Юрій подумав уві сні: «Вже на правді». Вояк обернувся, йдучи до лісу, і прошепотів: «Йо, ми на правді».

— Чоловіче, чоловіче! Прокинтисе!

Розплющивши очі, Петришкан побачив перед собою людину в формі.

— Ваш квиток? — спитав контролер.

— Немає, — спокійно відповів малий Петришкан.

— У такому разі — прошу зі мною на вихід!

Юрій не пручався і слухняно пішов за цим чоловіком. Ще деякий час вони простояли біля

дверей. Він роздивлявся світ за вікном потяга, хребтом відчував погляд контролера. Потяг став на станції й вони вийшли. Юрій стояв на пероні в своїх старих чоботах, від яких вже почала відпадати підшва, в руці тримав хустку з залишками кулеші.

— І не соромно вам? Не соромно зайцем їздити? — запитав контролер.

Юрій знизав плечима і розповів йому, що їде до вуйка на Урал, але грошей у нього немає. Повз них пройшли військові й Петришкан перелякано подивився у їхній бік.

— Добре... Я тобі раджу зайцем більше не їздити, бо лапають. А не всі такі добрі, як я, — він провів поглядом офіцера і двох солдат, що йшли далі пероном, і продовжив:

— Ти на станціях краще би підзаробляв, тоді й квиток міг би купити.

— Дякую! — відказав Юрій і пішов у бік станції.

— Зачекай! — крикнув контролер. Завів його до вокзалу. Перемовились із жінкою-касиром — та дозволила зайти у службове приміщення. Там йому дали гарячого чаю та пригостили бутербродом з маслом.

Рубаючи дрова і носячи воду на залізничних полустанках, він поїхав далі до Львова. На станції Підзамче Юрій бачив крізь шпаринку товарняка, як солдати силою знімали з потягу людей: то були аж спухлі від голоду селяни, переважно з півдня, які їхали до Львова, щоб врятуватися.

Влада вирішила (з ідеологічних міркувань) не пускати цих «асоціальних елементів» до міста.

Солдат тягнув за собою якогось хлопчика, той несподівано вирвався і почав тікати до паркану; пролунав постріл, але далі Юрій нічого не бачив, бо потяг рушив.

Прокинувшись уранці, через віконце він побачив назву станції, написану червоною фарбою — «Київ». Ще ніколи він не від'їжджав так далеко від рідного дому. На залізничному вокзалі у Києві все аж клекотіло. Перш ніж продовжити подорож, Юрій з головою занурився у це життя. Тут було повно калік з війни: у формі, з бойовими орденами. Дехто з них жебракував, а хтось не гребував і відвертим бандитизмом, грабуючи пасажирів. Снували туди-сюди різні люди. На лаві сиділа і плакала якась вагітна дівчина у військовому береті медслужби; на її ледь застібнутому плащі висіли нагороди. У неї в потязі (їхала з Москви) вкрали валізу з усіма речами — лишили тільки військову книжку, яку вона тепер м'яла в руках. Але найбільше вагітна ридала за фотокартками з фронту, що у неї були між речей; там була світлина батька її дитини, яку вона носила зараз під серцем, — якогось важкопораненого танкіста з госпіталю. Дівчина аж заходилась в істериці, якісь жінки намагались її заспокоїти. Її звали Катя. З'ясувалося, що вона сирота. Після того, як розпустили дитбудинок під Переяславом у 33-му році (бо дітей не було чим годувати), вона

опинилась у Києві, де вступила до медучилища. Потім — війна. Її взяли до війська. Далі — евакуація з пораненими, санітарний потяг, Харків, загроза оточення... А далі...

До жінок підійшов міліціонер, і Юрій швидко пішов вокзалом, не дослухавши її історію.

Сліпий на одне око, безногий, з орденами на вицвілій гімнастерці, в пілотці без зірочки, чоловік співав російською мовою якусь воєнну пісню. Байдужі перехожі зрідка кидали йому дрібні гроші. Час од часу він переставав співати і закручував махорку, закурював. Повз нього пройшов високий офіцер в новенькій шинелі і начищених хромових чоботах, що аж блищали. Ветеран якраз слинив край газети, щоб закрутити махорку, й весело звернувся до офіцера:

— Браток, закурить не знайдеться?

Той, гидливо сахнувшись од солдата, пішов зі своєю супутницею у шубі та шляпці, навіть не глипнувши на каліку.

Той виплюнув тільки-но скручену самокрутку і закричав:

— Сука! Падла, где ты был, когда я на Первом украинском под Берлином в танке горел?! Блядей жарил?! — і він кинув в офіцера старую мідною тарілкою з копійками, які розсипались по асфальту. Перехожі на мить зупинились і розступились. Юрій заходився збирати гроші. Офіцер із супутницею, не обертаючись, прискорили ходу. Юрій поклав тарілку з грошима на місце.

— Спасибо, браток! — з одного ока вояка текла сльоза.

Якась сердобольна бабця поклала в його тарілку яблуко.

— На, возьми! — каліка простягнув те яблуко Юрію. Він узяв:

— Декую, най Бог помагає!

— А, западенец! — всміхнувшись, сказав солдат, швидко витираючи брудним рукавом око.

Юрій пішов далі вокзалом, солдат знову затягнув свою пісню, час од часу перериваючи її вигуками.

— Граждане, подайте герою войны!

Поблукавши містом, не знайшовши собі підробітку, Юрій поставив у одній із київських церков свічку, переночував у якомусь бараку на вокзалі, де, крім нього, було ще з десятеро п'яних калік. Наступного ранку Юрій зібравсь їхати далі. Але він ще хотів побачити вчорашнього безногого калічку. Зайшовши на вокзал, він не знайшов на звичному місці того солдата.

Полонина

— Чуле, шо мала Параска зв'язковою була у «банді», відморозила собі ногу в лісі, — відіймали.

— Яка Параска?

— Та з Довгополя, з долини. Хата біля дороги, майже на ріці, — пояснювала жіночка.

— Та шо за одна? Не знаю.

— Та вона родичка цих, Ковалюків, з села.

— Йо, йо, пригадала! Йуй, а така файна дівка, хлопчіші за нею бігали, йуй, а розумна, а хто на ній тепер се жене на такій?!

— А чуле, шо Андрейко та Микола Мотронек, ті, шо дарабе водють, теж у «банді» були?

— Йуй, та Мотронек, то той, йо, він бойовей, ще до війни з хлопчищами такі покої вероблев, то йому лише бетисе у голові було. Єк його неня з нем се наумчала!

— А Сарахана, сараку, імени в лісі на осепнику, оточели, він стрілев скілька міг, а там набої се скінчели, з руке кров хлеще, то його, лайдаку, через усе село так і повели. Він іде, мов пеній, з ране кров тече, а він собі сміється. Люде повиходили, з-поза хат визерают, на то се девлю, а він собі шось енгебе шепнув, а той ек його штурхнув, то він у шанець край дороги залетів, бідака, вже собі лед устав і далі смієтсе, аж регоче, а той енгебіст як йому позаушника дав, та носа йому і розбев, а жінке, шо то бачут, всі плачут, йо, плачут за нем. Тоді його в машену загрузели та повезли.

А де? Ніхто не знає! Його відвозять, а люде услід машині се девлют.

На Івана зілевого⁴³ Федор мовчки йшов через село, на спині висіла рушниця. Зустрічні голосно віталися з ним, на що він відповідав, ледь хитаючи головою. Якась стара зупинила його, привітала зі святом і почала щось говорити. Він не знав цю жінку, натомість вона, вочевидь, дуже добре знала Федора. «Напевно якась неньчина подружка», — подумав Федьо. Жінка плакалася, що лише випогодилось, а їй нема кому покосити.

— Йуй, Федьо, а ек зачнутсе дощі, усе погние! Чим я му худібку земою годувати?

Федор дістав з кишені на сорочці пачку «Паміра», закурив сигарету; з кишені випало гілля, він підняв його, покрутив у руках; затягнувся папіросою і, випустивши дим так, щоб ним не дихала жінка, подивився на неї та запитав:

— Добре, після світ преїду. Де ви жиєте?

— У Широкому, перша хата за горбом.

Федор поклав гілля до кишені і пішов далі дорогою. Жінка ще деякий час, примовляючи, дякувала йому вслід:

— Йуй, абе здоров був Федьо, декую! — Федор, не обертаючись, пішов далі.

⁴³ Різдво Івана Хрестителя

Старий гуцул з білою, як молоко, великою бородою, в насунутому на очі капелюсі, задумано вигравав на дримбі. Поруч сидів молодий, теж з бородою; з-під закочених по лікті рукавів виднілися жилаві передпліччя, обпалені верховинським сонцем. З молока в мисці магічно з'являлася вурда. Він шось мугикав собі під ніс, докурював самокрутку. Інший, з яскраво-рудюю аж червоною бородою, тихо наспівував вівчарську пісеньку й ліпив сир у мисці:

— Ой я піду в полоненку й по зелене сіно, полоненку не перейду, бо сонечко сіло. Ой я піду в полоненку, я в полоненочку, це не розбив буйний вітер мою колючку. А це розбив, це не розбив, треба булатати, треба буде цього літа у ній літувати. А те підеж ватажети, а я бовгарети, та будемо на сметанці кулежку варети. Ой за гаєм куретечку, за гаєм, за гаєм, вівчар вівці завертає, діт овечки плаєм. Вівчар вівці завертає попід ту говеллю. Ой овечки файно пасуть, я на нех се девлю. Ой овечки файно пасуть, я се позераю, з тої втіхи великої на флюарку граю. З тої втіхи великої на флюарку граю, ой там пасе худобочка, як у Божім раю. Чого тота полоненка на весні весела? Женуть люди худобоньку з десетого села... Ой сарака полоненка, сарака, сарака...

Тьмяна лампа освітлювала це, нашвидкуруч збите з дошок, житло вівчарів — стаю, що живуть у ньому з самої весни і до кінця осені, випасаючи людські корови й вівці. Федор замість привітання

витагнув недопалок з рота вівчара. Чоловік наперед знав, навіщо прийшов Пойдаш:

— Шо є чоловіче?! Шо прийшов? Хіба не знаєш, що сьогодні понеділок і ми нічого не видаємо!

Федор усміхнувся.

— Слухай, вже наступна днена зайшла, леше гет, дай вурде!

— Федьо, ти знаєш наші законе: понеділок, середа, п'єтниця ми говіємо...

— Добре, добре не джвенде⁴⁴! — перебив того Федор.

Слабке світло від лампи освітило приміщення, геть усе увішане сиром у марлі; над дверима, на полицях, лежав білий сир.

Він вийшов з колиби. Повіяв вітер. Хлопчик здоював вівцю, поруч з ним бігав великий кудлатий, як овечка, білий пес. Вівці збилися докупі. Федор спішно проминув їх, — пес навіть не забрехав, — тож хлопчик, на мить одірвавшись від роботи, здивовано поглянув на чоловіка, який ступав некошеною травою. Він перестрибнув через кладку на горбі, пішов полем, в долину — до лісу. Поле з цього боку було геть усе вкрите ромашками, що якраз цвіли; його підсвітлювали сотні світлячків, простір довкола був наповнений співами цвіркунів. Федор добре знав ці місця. Поклавши на землю складену косу та автомат

⁴⁴ скиглити

ППШ, він впав у траву, заклавши руку за голову. Небом пливли хмари, мов вітрильники, що ідуть в нічному океані — відкривати ще небачені краї. Він вдивлявся в темне небо з хмарами, думок не було; заплющив очі й опинився попід нененею хатою на Буковинці; вершини довколишніх гір були зарослі афенами. Серед них повзало гаддя. Діти та жінки збирали там ягоди. Афени були по літі дуже сивні⁴⁵. Вони збирали їх просто руками або спеціально зробленими для цього гребнями — великими і малими, з огляду на кількість ягід на кущі; потім пересипали зібране цукром. Малі спускалися з афен, з горбів, руки і лиця — мов у чорнилі, потім було важко відмити ті фіолетові плями. Федор бачить себе: йому років дванадцять. Діти, захоплені збиранням афен, рушають далі, жінки зникають у ранішньому тумані, що сховався Буковинкою в долину, до ріки. Мала у вишитій сорочці лишилася сама. Вона набрала ягід собі в долоню. Федор якраз вийшов з лісу і став навпроти неї, з батьковою рушницею на плечі. Дівчина, піднявши очі, злякалась Федорового пса, який став поруч; від несподіванки скрикнула, перекинувши відро з афенами. Федор кинувся їй допомагати — збирати ягоди назад у путь. З туману почувся жіночий голос: «Ялено, Ялено, де ти?!» — мала схопила відро та побігла горбом, озирнувшись і всміхнувшись хлопцю, який стояв мовчки і зача-

⁴⁵ рясна

ровано дивився їй услід. Скоро туман геть сховав її від нього. Федор розплющив очі. Йому тепер здавалося, що то був сон. Він неспішно встав, повісив на спину автомат, взяв у руки косу, пішов полем вниз. Він проходив лісом, верхи смерек виспівували, як завжди, свої пісні, десь поруч чуркотів потік, — цей звук то наближався, то віддалявся. На деякий час йому навіть здалося, що його водить, і він заблукав. Там далі, у потоці, була хата тих двох німих братів, що жили в ній самі. Він іноді, ще малим, заходив до них напитися, — ті завше пригощали його гуслінкою. Але через мить ліс закінчився, він вийшов у толоку, що тягнулася плавно вгору. Коли місяць виходив з-за хмар, то освітлював на її вершині обриси кладки та дах довгої старовіцької гражди, — хати тієї жінки, якій він пообіцяв робити завтра сіна.

Стрибки

Зайшли стрибки, переодягнені під лісових братів.

— Слава Ісусу!

— Навіки Богу!

— Ну, що стоїш, їсти давай! — чоловіки зайшли до хати й усілися за столом, не знімаючи чобіт — лише шущманки скинули; поруч, на лаву, поклали зброю.

— Що се девешсе, давай, виноси, герої хочут їсти! — жінка забігала довкола несподіваних гостей, ті почали між собою розмову.

— Чув, на тижню у Киселицях наші наших постріляле, та одного малого поклале, переплутале оден одного, а то ранком було, туман, воне подумале, що то банда і ек почели шмалети. Малого шкода — зовсім ще шмарькун, то ці з району хотіли йому пишний похоронок зробити, з мітингом, а батьки кажут, хоче — стріляєте нас, але поховаємо за нашим звичаєм, з панотцем!

Господиня завмерла з глеком у руці, почувши розповідь.

— Що се вклєкла?! Шо там у тебе? Горілка? Став на стіл.

Жінка стала біла, мов крейда.

— Ну що, газденя? — говорив чоловік з набитим ротом, запиваючи самогонкою. — Банду годуєш?!

Чоловік проковтнув кусень і подивився на жінку:

— На Сибір поїдеш скоро! — випивши ще горілки, додав:

— Скоро!

Стрибки засміялися.

Жінка почала вмовляти: зі страху давала їсти, а не з власної волі.

— Ти про це в енгебе брехати будеш, у районі, а не нам, — він встав, підійшов до жінки майже впритул. — Зрозуміла?

Сівши на місце, чоловік продовжив:

— Ну, добре, слухай менесюди. Свині, коровиє?..

З сусідньої кімнати зачувся звук, ніби хтось перезарядив автомат. «Гості» перезернулися і похапали стволи. Старший подав знак, щоб один із них подивився в сусідню кімнату, а сам спитав у газдині:

— Хто там в тебе?

Жінка жалісно, ледь не зриваючись на плач, відповіла:

— Та там Федько відпочиває, він мені покосев тут...

— Якей Федько?

— Пойдаш, сен Васюти зі Стебнів.

Федор лежав на ліжку з прикритими очима, під ковдрою; в його правиці, що звисала між стіною та ліжком, був ППШ. Обережно заглянувши до кімнати, стрибок подав знак своїм, прошепотівши:

— Йо, це Федор.

Старший скомандував:

— Вшиваймосе звідси, він слабей на голову, ме стрілети, а потім вже буде розбератисе!

Жіночка почала вмовляти гостей, які швидко пішли до виходу, щоб не доносили на неї в енгебе.

— Леше нас гет, жінко! Треба те нам.

На Івана Зілівого

Федор вертався з Плоскої. Цього разу пішов не через людські хати, як завжди, — якась невидима сила потягнула його через ліс. Він йшов і думав про пригоду в хаті тієї жінки. Перебирав собі в голові, хто то міг бути. Йому здавалося, що він має знати того чоловіка, але він ніяк не міг пригадати голос. Раптом у долині промайнула якась постать. Федор на мить зупинився і замер. Під ногою по-зрадницьки тріснула суха гілка смереки, він скривився, схопившись за лямку автомата, придивився: там, внизу, на освітленій ранішнім сонцем толоці, була вона. Сонце заливало некошене поле попід лісом, пахло травами, Федору стиснулось серце і він ледь усміхнувся. Ялена не могла його бачити: темний смерековий ліс надійно ховав його у своєму затінку. Там, у траві, сиділа Ялена. Була вона у плетеному вінку на голові, сама, мов красива карпатська квітка. Поруч лежало зіbrane гілля та квіти, з яких вона виплітала ще один віночок. Федор уже збирався виходити з лісу до неї, але побачив, як із-за копиці сіна вийшов Юрій. Він був у вишитій сорочці та гачах, на паску висіла кобура, на спині «пепешка», прикрашена зіллям. Ялена майже доплела вінок. Вони, сміючись, про щось говорили. Вона встала і надягнула Юрію на голову вінок. Вони поцілувались. Федора мов у вогонь кинуло. Він схопився за груди, куди був поранений. Йому хотілося

вбити їх тут разом. Зняв з плеча автомат і навіть встиг прицілитись, але через приціл побачив Ялену й у розпачі кинув зброю на землю. Федір так її кохав!..

Він ішов через село мовчки. В одній руці ніс складену косу, в іншій міцно стискав шлею автомата. Пойдаш не бачив людей, що віталися з ним. Ті перешіптувались, обертались до нього, але він не зважав, швидко йшов у штаб стрибків у Киселицях.

Це була середина літа і сонячний ранок, запах якого п'янив. Довкола цвіли трави, все вкривав легкий ранішній туман. Олена з дитинуєю на руках вийшла з Юрієм на подвір'я. Він мав вертатися до своїх, у ліс. В зеленому плащі, на плечі висів ППШ. Вона провела Юрія до фіртки, на мить він взяв хлопчика собі на руки, вони поцілувалися. Ялена своєю долонею ніжно погладила його по щоці. Юрій поцілував її руку, надягнув шуцманку і замріяно пішов через некошені трави, щасливо усміхаючись, — наперек до лісу. Вона проводжала його поглядом, чоловік ще раз обернувся і махнув їй рукою. Олена з дитиною вернулась до своєї хати. Цієї миті поролунали перші постріли. Юрій впав у траву і почав відстрілюватись. Стрибки оточили його зі сторони лісу, закричали: — Здавайся, курво!

У відповідь пролунали постріли. Юрій скинув плащ і похапцем перетиснув поранену руку. З

хати вибігла Ялена. Заломивши руки, вона бігла до нього. Побачивши це, Юрій закричав:

— Ні! Ялено! Назад! Вертайсе до хати! До дитини!

У лісі Федор опустив свій автомат і різким рухом вихопив рушницю в стрибка, який стояв поруч і цілився.

— Не стріляти! — закричав Федор.

Ялена бігла толокою. Юрій підвівся на повен зріст і дав чергу в бік лісу. Тут його звалили нові постріли.

З лісу обережно вийшли стрибки, вони неспішно йшли толокою, зриваючи по дорозі бадилинки. Ялена навіть не плакала. Вона тихо стогнала на колінах, з розтріпаним волоссям, що закривало їй обличчя, обнімала Юрія. Один зі стрибків, який перший підійшов, тихо сказав:

— Гет здуріла баба.

Федор втрутився :

— Лишіт її!

Але тут заговорив інший:

— Пішла корова — най їде і телі!

На це Федор сильно вдарив того кулаком в обличчя.

— Закрий писок!

Той впав, схопившись за обличчя.

— Хто стрілев?! — закричав Федор.

— Я спитав, хто стрілев?! — і він схопив за барки першого поруч, зразу відпустивши. Він викрикнув:

— Ти! Твоя робота!

Він ткнув пальцем в одного з гурту, той, опустивши голову, зізнався:

— Йо.

Федір швидко наблизився і ногою вдарив його в живіт зі словами:

— Зараза! Ми єк домовлялися?!

Інший запитав:

— А ця?

Пойдаш підбіг до нього, лице до лица, і потім, відійшовши, ходив по колу, вдивляючись ув очі кожного стрибка. Він спокійно, монотонно говорив до них:

— Так! Слухайте мене! Покладу всіх, хто хоч слово на неї в «енгебе» скаже! Чули? Хоч слово!

Федор втер піт з лица і зняв автомат.

Стрибки акуратно поклали Юрія на плащ, взяли його зброю і понесли в долину до лісу. Федор лишився біля Ялени, яка все ще стояла на колінах й стискала в руках закривавлений капелюх Юрія. У хаті плакав осиротілий Павло. А вона навіть не реагувала на плач своєї дитини. Лише час од часу схлипувала, втирала сльози через розтріпане волосся, що закривало її красиве лице. Федор сів поруч. Він з кам'яним обличчям вдивлявся у сусідні гори за Путилкою. Вранішнього туману вже не було, на чітких контурах гір можна було детально роздивитися кожен будинок, ба навіть зовсім маленькі поодинокі людські постаті, які на тій стороні ріки, мов крапочки, під-

німалися чи спускалися горі та в долину. Посидівши так деякий час, Федьо встав, перекинувши автомат через плече, пішов до хати і приніс у слов'їку води. Подав Ялені:

— На, випий!

Вона наче й не чула.

— Там у хаті твоя детена плаче!

Ялена не реагувала і мовчки сиділа у траві, монотонно розхитуючись, дивлячись в одну точку перед собою. Тоді Федор підійшов і, схопивши її міцно за руку, повів до хати силою. Ялена намагалася пручатись, але марно. В снігах він вмокнув її головою у пуню з водою, потім зняв з цвяха рушник, витер їй лице, примовляючи:

— Себе не шкода, то дитину пожалій! Он над-ривається, вже не годна плакати.

Він завів Ялену до хати, посадив на ліжко, повісив автомат на цвях, дістав з люльки хлопчика.

— На, годуй! — поклав його нені на руки. Материнське зараз взяло гору, Ялена дістала цицьку і малий, схопивши її ручкою, жадібно смокчучи, заспокоївся. Федор підійшов до вікна, взяв горнятко і випив з миски гуслінки, втер рота кулаком, сів за стіл:

— Тепер слухай мене, Ялено. Все, що тут сі стало, цим ранком, залешитсе між нами навіки. Не меш казати нікому, ти чула? Нікому! Це для твоєї ж користи, користи твоєї детени і користи усієї твоєї фамілії. Хлопчішів я беру на себе, воне

мене дужче боються, ніж «чекуенгебе», бо добре знають мене, що я своїх слів на вітер не кидаю ніколи. І перш ніж мене знайдут совітські, я знайду їх. Ти чула? Нікому і ніколе!

Дитина заснула. Полечка поклала її на ліжко і сіла поруч на лаву. Федор підійшов до креденса, дістав звідти пляшку горілки, налив у склянку, подав Ялені:

— Пий!

Вона захитала головою, відмовляючись.

— Пий, я сказав!

Полечка випила. Тоді Федор встав, зняв автомат із цвяха, повісив на плече. Став на порозі.

— Я думаю, ти все зрозуміла? — сказав, подивившись на Ялену. Вона сиділа на лаві, склавши руки на колінах, дивлячись своїми заплаканими блакитними очима на Федора з ненавистю. Він ще якусь мить просто дивився на неї. Потім, шепнувши ніби сам до себе: «Бувай здорова», вийшов з хати. Двері поволі зачинилися.

Про Долю

Путилкою⁴⁶, попід берегом, йшов олень. Він намагався перейти ріку, але хлопці, які його помітили ще з дороги, сміючись, голосно кричали, свистіли і жбурляли каміння у ріку. Олень, перелякавшись, граційно вистрибнув на каміння при березі й швидко зник у лісі.

Осінь того року настала рано. Старі гуцули кажуть, що «олень раніше потрібного часу сховався до вітру у ріку», і серпень був дуже холодний. Дорогою з Сергіїв їхала колона лісовозів. Машини, завантажені під зав'язку, ледь тягнулися. Складалося враження, що ланцюги ось-ось не витримають, і кругляки покотяться дорогою. Але ревіли двигуни, й машини, одна за одною, зникали за поворотом. Ялена йшла дорогою в Путилу. Часом здіймався дуже сильний вітер, — настільки сильний, що вона зупинялася і поверталася до нього спиною. Її батька, Василя Полека, забрала міліція. Викликали на допит у район, і вже не відпускали. Той вкрав два мішки грису в колгоспі — й хтось «заклав». Був суд, і він тепер мав відсидіти строк. Ялена ходила до нього в тюрму, відносила передачу з плетеними капцями та рукавицями, але в побаченні їй відмовили; передачу також не взяли. Тут, в районі,

⁴⁶ мала гірська річка, приток Черемошу

вона випадково зустрілась із Федором. Той якраз відв'язував коня від паркану біля будівлі «лісгоспу». Туди він ходив влаштовуватись на роботу — сплавником лісу в Сергії. Ялена пройшла повз нього, не помітивши Пойдаша. Він вигукнув:

— Ялено! — і, підійшовши, прошепотів. — Ялено! Єк дужі?

— Богу декувати! Ось лише дєдю арештували, він у колгоспі...

Федор перебив:

— Я чув.

Кілька хвилин вона мовчала, а він дивився на неї.

— Та оце передачу носела, але не взели.

Федор мовчки співчутливо покивав головою.

— Ясно... А ве єк там на горбі брензуєте?

— Та малей трохи слабував, а так... Декувати Богу.

Вони попрощалися. Ялена пішла далі дорогою. Федор стояв, притримуючи коня, проводжав Полечку замисленим поглядом.

Сіра осінь на Уралі ніби схожа на Карпатську, але... Чоловік переліз через паркан. Під боком тримав скручену ковдру. Він швидко перебіг через колю. Озираючись, зайшов до першого бараку — з політичними. Там жінки прали одяг. Чолік пропонував купити у нього ковдру, розхвалював її, мов на базарі.

— Йуй, та девітсе, яка файна, груба, майже зовсім нова!

Люди почали сміятися.

Це був Василь Полєк з Киселиців. Він був у чорній куфайці. Сміючись у відповідь, Василь розповів їм, як його засудили за міх грису. Люди щиро реготали, а він радів нагоді поспілкуватися з земляками. Розпитував, хто звідки.

— Чув, що скоро всіх політичних амністуют, — вигдавав Василь, бо хотів підкріпити земляків у вірі. У цю новину повірила лише Марія, що стояла біля Матрони й уважно слухала цього смішного діда.

— Та леше нас гет! — говорили люди. — Яка амністія? Помремо тут усі!

Марія взяла тазик із пранням і понесла надвір — вивішувати. Люди, сміючись, говорили з цим веселим чоловіком — земляком. Той настільки захопився своїми небилицями, що аж забув про свою ковдру.

Мала несла в одній руці тазик із білизною, а в іншій — відро. Дівчина оминала людей, що її ніби не бачили. На порозі вона зіштовхнулась із юнаком. Відро випало з рук, Марія ледь втримала прання. Юрій підняв відро і винувато подивився на дівчину, яка йому одразу сподобалась. Він її вже наче десь бачив. Вона ж мовчки, ніби сердито, поглянула на нього; а втім, очі її сміялися. Петришкан підхопив тазик, який Марія, не вагаючись, віддала йому. Вона пішла першою, усміх-

нена, хоча Юрій цього не бачив. Він йшов позаду. Мала зупинилася між деревами, де на шнурках вже сушилися людські лахи. Вона намагалася вдавати, що сердита, але насправді ледь стримувалася, щоб не розміятись. Зморений довгою дорогою Петришкан дивився на неї своїми світло-блакитними очима і мав абсолютно безпорадний вигляд. Мала почала діставати з тазика прання і вішати його на мотузку. Юрій тупцював поруч, часом заходив по інший бік розвішаного прання. Марія роздивлялася його чоботи: підшви були прив'язані нитками та дротом. Мала стиха засміялася. Петришкан знімає ще більше. Помітивши його розгубленість, вона вже відверто реготала. Вивісивши все, вона взяла путню, пішла собі. Декілька разів оберталась до Юрія — той стояв на місці, але за хвилину, спам'ятавшись, пішов назад до бараку.

На порозі стояв Дмитро й визирав свого «фіна». Йому вже сказали, що приїхав син сестри. В очах старого стояли сльози. Побачивши малого, він пішов йому назустріч. Дмитро поцілував Юрія, міцно потиснув руку. Вони обнялись.

— Йуй, який вже великий! — прошепотів Дмитро. Потім трохи подався назад і, ледве стримуючи сльози, вже голосно привітав малого Кабюка:

— Ну, здоров був, Юрчику!

Вони зайшли до бараку, — хлопця треба було нагодували. Сіли за стіл. В кутку не вщухало якесь бубоніння: дві старі стиха шепталися. Дми-

тро вийшов, але незабаром повернувся. Юрій крутився біля віконця. Там, у дворі, жінки ровішували прання. Серед них була Марія. Вона не бачила, що за нею спостерігають, і була якась задумана. Побачивши Юрія у віконці, почала граційніше діставати і вішати ковдри, часом позираючи на малого, ледь усміхаючись. Дмитро запросив свого «фіна» до столу.

— Юрчику, іде сюде!

Він дістав пляшку, загорнуту в газету. Наливши і випивши, вони ще деякий час просиділи мовчки.

— А ек там неня?

— І Богу декувати, дужі, здорові.

Дмитро розчулився, намагався приховати сльози в очах.

— Як дєдьо?

— На дарабах сухожилля урвав, то тепер з клябукою ходют увес чєс. Чоботе робе, бджоле тримає, дерева прививає.

Дмитро знову налив.

— Йо! Твій дєдьо — файний газда! А ек він за твою неню боровсе! Та згоделасе вейти за нього, — він, закашлявшись, почав сміятися. — Згоделасе вейте за нього лише тоді, коле Палагна, баба твоя, переписала на неї все рухоме і нерухоме.

Він перестав сміятися і з ледь помітною усмішкою вів далі:

— А дєдьо чемний в тебе, йо! Ти вночі плачеш, а той не лінуєтсе, встає, тай до цецки несе.

Дмитро знову засміявся.

— А Палагна єк?

— В діда пранеком⁴⁷ кидаєтсе!

Дмитро втирав сльози, але вже від сміху.

— О! Це! Йо! Бабця в тебе фейст люта. Оце дівки на вечорниці зберутсе: хто пряде, хто вешеве, а Палагна сидить на припічку. Сидить біля печі. У печі вогонь потріскує, а вона люльку курить.

Дмитро прикрив очі, лице його аж засяяло.

— Люльку курить тай руде своє волосся розчисує, і дівкам різні страшні небилиці розкажує. А у Анни сорок старист було, бо багата й файна була. А вона таки твого дедю вибрала.

Далі вони сиділи мовчки Дмитро дивися наче крізь Юрія, щось собі думаючи.

Вертаючись з бараку, Петришкан побачив, як йому назустріч йде Марія з повною путнею води.

— Добрий день! — звернувся перший Юрій.

— Доброго здоровічка!

— То ве наша, верхівська! — всміхнувшись, сказав Петришкан.

— Йо, ми веселені, з Малех Діхтенців.

— Дайте допоможу, — Юрій незграбно підхопив путню.

— Та я вже донесу.

— Тоді давайте познайомимось, — і після паузи, напівпошепки, додав. — На ціле життя.

⁴⁷ предмет традиційного побуту, призначений для прання

Дівчина зупинилась, поставила відро:
— Мене звати Марія.

З шахти заревів гудок, Юрій з Марією стояли, обнявшись, вона шепотіла йому на вухо:

— Коли я була ще мала, то ми на Пасху ходили до церкви в Довгополе. Пригадую, Петришкани стояли перед самою церквою, коле Дору святити. Я вже тоді собі замітила серед братів білевого, кучіревого, блакитноокого хопця, — вона подивилась на Юрія. — Тебе, Юрчіку!

Поруч пробігли жінки, одна голосно закричала:

— А чій будеш молодіку?!

Жінки голосно засміялись. Марія, завстидавшись, відвернулась від них, поклавши голову на груди Юрія.

І коли всі вже перестали вірити, що колись таки повернуться в смерекові гори, 1953-го року пророцтва старої гуцулки таки почали збуватися. Юрій Кабюк та Марія Бідоча побралися й у них народилась дівчинка, яку вони назвали Катериною.

Ретранслятор голосно передавав новини з Москви: вмер Сталін. Ревіли гудки шахти, було холодно і накрапав дощ, який змінювався мокрим снігом. Юрій з Марією стояли поміж інших людей і уважно слухали. Рідко у кого на обличчі були сльози. Марія закутала собі під

фуфайку Катерину, яка, відчуваючи тепло ненчиного тіла, міцно спала. Юрій зняв шапку пізніше за всіх. Вони презирнулися і пішли назад до бараку.

Вже з порогу Юрій звернувся до ненчиного брата:

— А чули, що у Москві сі стало? — і далі прошепотів, прикривши долонею рота. — Стрий таки дрегнул!

— А мо! Ми скоро всі повернемосе! — вигукнув Дмитро.

Але минуть ще довгі два роки, поки вони таки повернуться у гори.

Ялена куталась з дитиною, коли до хати увійшов Федор.

— Добрий день до хати! — привітався він і залишився стояти у дверях. Ялена тримала на руках дитину, тихо привіталася, і порухом голови запропонувала зайти. Федор зайшов і усівся на лаву під вікном, поклав на стіл торбу.

— Я тут вам вурди приніс трохи.

Ялена поклала Павла, який уже спав, до колиски, і спитала у Федора впівголоса:

— Їсти будеш?

— Дякувать, але не голодней.

— Може, молока? Парне, тільки відро з толоки принесла.

Федор підвівся.

— Молока, йо, — сказав Пойдаш.

Ялена встала з ліжка і налила з відра у горнятко, піднесла Федору. Той не одводив погляду від Полечки. Неквапно випив молока. Поставивши горнятко на стіл, взяв Ялену за талію й поцілував.

Вони лежали в ліжку. Ялена водила пальцем по грудях Федора, біля шраму. Перед тим, коли він ще спав, роздивлялась його красиве, хоч і вже в зморшках, лице. Та й волосся Федорове якось зарано взялось сивиною. За мить він прокинувся. Поцілувавши Ялену, задумливо вдивлявся у стелю.

— Болить? — спитала Ялена, провівши вказівним пальцем навколо шраму від кулі. Він мовчав, потім повернувся до неї, перепитав:

— Вебачей, те щось спитала?

— Болить? — ще раз спитала Ялена.

— Шо? А, це... Ні, тепер ніц. Богу декувати, пройшла навиліт.

Він трохи підвівся, показав місце на спині, де вийшла куля. Там був точнісінько такий шрам. Вони мовчали. Федор щось собі думав, а Ялена, притримуючи голову долонею, дивилася на нього.

— Розкажи, ек це сталосе.

— Бігме, Яленко, воно тобі треба?!

Вона наполягала. Тоді Пойдаш трохи поморщився, і через кілька хвилин почав оповідь.

— Ми з Петрусем, братом моїм меншим, буле в Стебнях. То вже була майже ніч. Ці з лісу горами спустелись, з гір. З тої стороне, з Галіції.

А ме самі у школі буле, вдвох з братом мале там переночувати, — Федор замовк, лице його змінилося, побіліло від люті. — Малого майже зразу поклав, імев кулю...

Пойдаш знову замовк, але згодом знову почав згадувати.

— Сарака не мучивсе. А я бачу, шо так і так загену, але хоча б спробую верватесе, бо спалили б разом зі школою. Кенув гранату і почев тікати до ріке, відстрілюючись. Увес чес собі то згадую. Не розумію, ек то мені вдалосе. Штрик у ріку, чую, стріляють ще, потім — мац за груде, кров хлеще. Я рукав від сорочки відірвав, рану затулев, тай собі міцно тремаю. Добре, Бог гадку дав, рікою горі пішов, бо воне, ведко, подумале, шо я в долену по течії тікаю. Лише чув, як воне попід берегом в долену пішле, а я горі. Вода холодна, ніч вже, ніц не бачу. На дорогу не виходев, бо могле вернутисе, зрозумівши, шо я горі втік. На дорозі воне б мене бігом, ще тепленьким, злапали. До Довгополя швидко дійшов. Чую, кутюги брешуть. Але далі важко було, за Соکیلцем. Габами падав. Чуюсе вже, шо сел вже нема, але, Богу декувати, до Конєтина дійшов. Параска, сестра моя, як мене на порозі скривавленого увиділа, ек зарепетує, — лед не знепритомніла. Воне до мене діда того, мольфара їхніго, прикочували. Він мене і лікував. Дід дивувавсе, все мені примовляв: «Ти, Федьо, фейст дужий і щестє маєш! Не оден дужий молодец проти Черемоша (а то ще велека

вода була) не піднявсь бе, а те ще з легенею простріленою». Йо, жети захочеш, — Федор засміявся. — У сестри два дні вележевсь та на похоронок Петра зібравсь. Дід ек знервуєтсь, люлькою об стіл як жбурне.

Федор знову засміявся.

— Кажє мені: «А шлях бе тебе трафив! Ти шо, здурів, чоловіче, з того світу тільки вернувсь!». Але я вперсь. Кажу, шо мушу бутє — і все. Маше-ною підвезли. Я там, вже по тому, зомлів.

Прощаючись, на самому порозі, запаливши папіросу, Федор спитав у Ялени:

— Вийдеш за мене?

Останній «плес»⁴⁸

В Довгополі, на тій стороні, на Галіції, у клуб привезли кіно. Потім мали бути танці. З вікон клубу мерехтіло світло. Коли люди вмостилися на лавах і оператор вже запустив фільм, на екрані з'явилися кадри хроніки, у якій розповідалося про здобутки у будівництві соціалізму на території приєднаних до УРСР західних областей України. До клубу увійшли «лісові брати». Вони заходили до темної зали по одному, сідали у задні ряди. Кожен перед тим давав гроші касирові, старому дідові, що сидів на вході, — той від здивування і страху відкрив рота і не закривав його доти, аж поки всі бандерівці зайшли всередину. Він зазирнув до темної зали. «Банда» повсідалась на задніх лавах, на самому вході став вартовий — вояк з ПМ напереваги, у брудній камуфльованій німецькій куртці, в капюшоні, з-під якого виднілася лише його чорна борода. З незворушними, втомленими обличчями вони передивилися хроніку до кінця. Там показували, як жителі усієї Західної України з радістю зустріли «визволителів». Якийсь дід гуцул цілував у губи російського офіцера, дівки дарували їм квіти. Трактори, колгоспи. Раптом голос за кадром загрозливо змінив інтонацію, і почав розповідь про те, що, попри всі радощі, лишилося багато ворогів, які заважають мирно

⁴⁸ танок

трудитися простим гуцулам. Далі пішли кадри з вітанням нацистів, парад дивізії СС «Галичина»⁴⁹ у Львові, кадри з німецьких таборів.

Один вояк, сплюнувши, не втримався:

— Курве московські, брехуне!

Підвівся і зайшов в операторську кабінку. Кіномеханік на очах зблід.

— Добрий вечір! Шо є чоловіче, що се зблід? Всравсе зранку — втік досвіта! Вемикай свою більшовицьку пропаганду!

Той, трусячись, одразу вимкнув проектор, у залі зашуміли люди, котрі вже почали дивитися фільм «Подвиг разведчика». Увімкнулося світло. Наперед вийшов вояк з ПМ у брудній формі, обдивився довкола, викрикнув:

— Гуцуле!!! Слава Україні! — Потім, вже тихіше, додав. — Ну шо, гуцуле? Ми кров свою проливаємо, щоб ви, — він вказівним пальцем показав на людей. — Щоб ви, а не москалі у цих горах газдувале! Шоб ми жели за дідівськими законами на своїй дідівщині! Ми на своїй землі! А ви гівна совіцькі збираєте, девитесе це!

Присутні перелякано розступалися попід стіни. Вояк звернувся до троїстих музик, що сиділи поруч.

— Ану, заграйте аркана!

Ті миттєво підхопили інструменти і почали

⁴⁹ 14 гренадерська дивізія зброї СС, сформована здебільшого з західних українців

грати цю мелодію. Спочатку, як і треба, — повільно. Вояк із розчуленням на обличчі потихеньку почав тручати перші лави. Перелякані люди підхопилися йому допомагати. У нього аж жовна ходили на лиці, — так його проймала музика. Як, зрештою, й усіх інших «братів», що були зараз у клубі; зворушення, ностальгія за минулим пробудилися в їхніх душах. За мить зал був вже звільнений під танці. «Лісні брати» з'єдналися в аркан, не знімаючи зброї, і почали цей суто чоловічий танок; поступово зростав темп, вони прискорювались у такт музиці. Хтось голосно викрикнув: «Вірче! Іrrrrrrіху! В іншу сторону давай!», — і хлопці швидко почали розкручуватись у протилежний бік. Танцювали добре, мов на весіллі, — жоден не випав. В залу заглянув той вояк, що лишався на варті, й крикнув: «Вже час!». Музики замовкли. Той перший вояк, що говорив із людьми, обійшов залу, вдивляючись у перелякані обличчя, зупинився перед заїжджою вчителькою з молодим красивим лицем. Та дивилася на нього гордо, без переляку.

— Файна молодечка, звідки ти?

— З Донбасу! — без жодного страху відповіла дівка. На неголеному обличчі вояка з'явилась усмішка.

— У, яка горда!

Потім повернувся до своїх хлопців, додав:

— Шкода, що комуністка, а то, бігме, оже-невсе б!

«Брати» голосно засміялися. Дівчина розгубилась. Вона була здивована. Вочевидь, не очікувала залищянь. Таке було враження, ніби вона з більшою радістю отримала би поличника.

Бандерівець вів далі:

— Але байка, що комуністка. А що — підеш за мене?

Хлопці знову засміялися. Вартовий ще вимовливіше повторив: «Вже чес!». «Лісові брати» вийшли мовчки, щезнувши у сусідньому лісі так само непомітно, як і вийшли з нього, й залишивши розгублених селян, — ті деякий час усе ще отетеріло стояли посеред клубу.

«Лая»⁵⁰. «Лісові брати».⁵¹

Микуця з Кутів

Чорна автівка з поважними чекістами їхала з Вижиці. Вже проїхала скелю «Кам'яну багачку». Дощило, поруч шуміла Путилка. З автівки, попри рев двигуна і ріки, часом долинав сміх.

«Банда», один за одним, швидко бігла горбом через ліс, напоперек, перестрибуючи звалені вітром смереки. Хмиз хрускотів під ногами. В долині вони уздірили чорну машину з офіцерами НКВД, що їхала на Путилу. Вони мали перехопити її десь по дорозі. За горбом «брати» впали в сухе гілля, — тут смереки щільно росли одна біля одної. Вони ще не встигли віддихатися, як на дорозі з'явилася машина. Хлопці презирнулися, Онуфрій неголеною щокою притиснув приклад МГ до плеча. Він нервово позирав на своїх. Хтось перший подивився в бінокль і махнув рукою.

З лісу за скалою гримнули перші постріли. За якусь мить уже не було чути ні шуму ріки, ні гуркоту двигуна — одне лише кулеметне торохкотіння. Онуфрій тиснув на спусковий гачок кулемета, м'язи на його лиці напружились, він сціпив зуби.

Розстріляну машину розвернуло на дорозі, з боку шофера відчинились двері й чоловік у формі,

⁵⁰ зграя вовків

⁵¹ одна з народних назв УПА, як і «хлопці с зеленого гаю» та «банда»

швидко перебігши дорогу, подався до лісу. Іван декілька разів вистрілив у втікача, але через хвилювання не влучив, і той зник у лісі. Машина так і стояла серед дороги. З лісу повиходили «брати». Вони роздивлялися довкола. Онуфрій підійшов до машини, крикнув брату:

— Іва! Лише кулемет! І девес за дорогою!

Перекинувши через плече «пепешку», сам до себе додав: «Ми поки що зброю позбираємо». Він відчинив двері й заліз до машини. Там на задньому сидінні лежали двоє закривавлених чекістів, ще один — на місці поруч із водієм: ніхто з них навіть не встиг розстібнути кобуру. Онуфрій позабирав у них табельну зброю. Заплющивши очі одному, прошепотів: «Що, ізвоювавсе, сарака». Потім вже, коли виліз із машини й захопнув двері, засунув трофейні пістолети ТТ за пояс, вигукнув: «Курве московські!». Один із хлопців (на ньому була добута у бою радянська гімнастерка з погонами та навіть медалями; зокрема — срібною «За отвагу») закурив люльку і надів на себе фуражку з зірочкою, що валялась біля машини.

— А шо, файней капелюх, і офіцер потний був, — буде мені його сила.

— Хлопчиша, забираємося звідси! — скомандував старший.

Пойдаш повернувся до лісу і закричав:

— Іван, заберай кулемет і біже сюде!

Малий побіг до лісу.

Брати позачиняли всі двері авта і разом почали

тручати її у берег. Машина тричі перекинулась і знову стала на колеса, вже у ріці, застрягши побитим кузовом у камінні. Хлопці перебігли дорогу й ланцем, один за одним, рушили горі.

Гуцули не вміли вибачати нікому, навіть найближчим. Вони були жорстокі у побуті, не зважали на обличчя і національності. Єдине, що важило: добра ця людина чи зла. Навіть рідні брати час од часу бралися за бартки, коли не вдавалося, наприклад, поділити межу. А тут ці «москалі», що зневажають їхні закони, закони їхніх предків, їхню віру. Вони прийшли сюди, чужі, щоб украсти в них їхні любі смерекові гори.

Побитий, прив'язаний до смереки, чекіст опритомнів. До нього підійшов старший з «банди», зі шмайсером у руці, потім — інші чоловіки, і вони одночасно заговорили до зв'язаного офіцера. Поруч бігав їхній пес-приблуда, і коли хлопці заходилися кричали на чекіста, кутюга і собі розгавкався на нього.

— Що є чоловіче?! Що є?! Ти шо сюде прийшов?

— Тебе сюди ніхто не клекав!

— Чуєш, хлопче? — старший перебив і заговорив крізь зуби, аж жовна йому ходили на вилицях.

— Те не меш тут ґаздувате, бо ґазде тут ми!

Той мовчав. Старший, закинувши на плече автомат, махнув рукою:

— Паліт!

Повернувся до офіцера спиною і повільно пішов до гори. За ним пішли інші, а за мить було чути, як все гучніше тріскотить вогонь, залунали перші крики, пес побіг за хлопцями.

— О! Заговорев! — сказав старший. Потім звернувся до вояка, що піднімався вище горбом, але трохи в стороні.

— Передзвін!

Той обернувся, зняв рушницю з оптичним прицілом і вистрілив. Крики вщухли.

— Що зробиш, війна жорстока, — заспокоїв себе старший, обернувшись. Смерека вже догорала.

В бункері було сиро, лампа ледь жевріла. Командир, чоловік з обкрученим довкола шиї сірим плетеним шарфом, повсякчас згинаючись од кашлю, підійшов у закут. Там, накритий плащем і штурмовою німецькою курткою, лежав їхній поранений товариш. Зі стелі, між щілинами у кругляку, летіла рідка багнюка — нагорі падав дощ. Поранений із забинтованою головою марив, без упину щось шепотів, мучився. Чоловік взяв лампу і присів біля нього. Інший, довгий (він стояв, повернувшись до стіни), заговорив:

— Якщо не буде ліків, до завтра він помре.

Чоловік, який сидів коло пораненого, сильно закашлявся і потім закричав:

— І шо мені робети? Весрати їх, ці ліки? Звідки?!

І знову закашлявся. Згодом він трохи заспо-

коївся, заговорив тихіше:

— Я розумію, що ти жед розумний, але де я ті ліки візьму тепер?

«Жид» повернув до нього своє худе, видо-
вжене й бліде лице:

— В районі. В Путилі. В аптеці мають бути. У мене там сестра рідна в лікарні медсестрою робе.

Микуця, чоловік Федорової сестри, Докії з Кутів, лежав на другому ярусі лежанки, над хворим, вдивляючись у стелю: там кругляками котилися великі краплі води, які потім невеличкими потічками стікали на підлогу. Він лежав мовчки, слухав розмову.

— Йо, файно, і шо? — роздратовано відповів чоловік, обв'язаний шарфом, і заходився ще сильніше кашляти, прикриваючи рота брудною хустинкою, з-під якої все одно летіли мокроті. Потім, просидівши якийсь час, розглядаючи на хустинці плями крові, знову заговорив:

— І шо далі?

Раптом з лежанки обізвався Микуця. Сівши і звисивши ноги у в'язаних кольорових капцях, що їх зв'язала жінка, він тихо прошепотів, теж закашлявшись:

— Я піду!

Командир зарепетував на нього:

— Та леше мене гет, чоловіче!

Усі замовкли, декілька хвилин не говорили, лише бородань бухикав і стиха стогнав поранений з кутка.

— Добре! — зрештою погодився командир. — Тебе, жед, у Сторонці кожна кутюга знає, най Микуцька йде.

— Пиши записку сестрі і знімай айнцуг. А ти Микуцька вберайсе і девес, абес там... Ти сам знаєш. Будь до вечора.

За півгодини Микуця, в айнцугу з чужого плеча, виліз по мокрій драбині зі схрону. Чоловік з бородою надів німецьке військове кепі з тризубом, накинув кептар і поліз за ним. Нагорі вже розвиднювалося. Бородань дістав з кишені ТТ та ручну гранату, віддав їх Микуці.

— Дай Боже, не знадобляться!

— Бог не видасть, свиня не з'їст, — відказав той і пішов в долину, між смереками, через зарослі папороті, що вже взялись памороззю.

Підійшовши до дороги, він трохи постояв за смерекою. Побачивши на дорозі людей, він пропустив їх уперед і вийшов з лісу, роззчираючись довкола і струшуючи глищю з чорного айнцуга. Поправив, натягнувши на самі очі, капелюх і пішов у Путилу. Дорога була розбита після дощу, лежали грузи. Він був у чоботах, в які були заправлені широкі штани; айнцуг висів на ньому мішком. Великі вилиці, горбатий ніс, неоднаразово перебитий в сільських бійках і рукопашних з «чекоюмоскалями», вольовий погляд. ТТ у внутрішній кишені піджака, граната в кишені штанів, — він постійно тримав руку на ній. По дорозі до райцентру він наздогнав ту групу селян-

гуцулів, видко, верхівських, що йшли на базар у місто. Тож далі тримався їх, — не відставав, але і не обганяв. Десь позаду заревів двигун, звук наближався, і Микуця почав нервово озиратися. Дід-гуцул, який крокував поруч, щось йому розповідав, але Микуця лише кивав ствердно головою, не зводячи очей з дороги. Позаду нарешті з'явилася армійська вантажівка, забита людьми: якісь жінки, діти, а між ними солдати; вони, сміючись, зачіпались до молодиць. В кабіні, поруч із військовим шофером, сидів офіцер. Вони щось собі говорили, та раптом офіцер відвів погляд від водія і уважно подивився на подорожніх. Микуця раптом засміявся, аж дід-гуцул здивувався: він бо не розумів, з чого сміється цей чоловік, адже нічого такого смішного наче й не сказав. Дід замовк і лише дивився на цього дивного чоловіка, вважаючи його за слабого на голову. Вантажівка на малій швидкості проїхала поруч, офіцер пильно придивлявся до Микуці, який недоладно заговорив до діда про якусь абищицю, штурхаючи його в плече, й не дивився більше в бік машини, хоч і відчував на собі погляд того офіцера, який визирав з кабіни. Нарешті авто зникло за поворотом, Микуця видихнув, перестав сміятися й став зовсім серйозний. Зняв капелюх і витер піт з лисої голови. «Аж горло пересохло», — сказав він дідові. Коли машина зникла, лишивши розбиту колію, відійшов убік, випив з маленького потічка, що чуркотів край лісу, перетікаючи в ріку; про-

полоскав рота, сплюнув, знову догнав діда. Той, напевно, вже зрозумів, що цей подорожній з «банди», бо дивився вже на нього інакше. Далі вони йшли мовчки, лише перед самим містом Микуця перепитав старого:

— Шо мовчіте? Злякались? Треба тих боєтисе, а не нас! — Сказав він на прощання, завертаючи на церковне подвір'я вже в Путилі, у Сторонці. В церкві він притулив свічки, дивлячись, як жінки прибирають біля іконостасу. Він сидів мовчки на старовіцьких високих стільцях, повісивши на вішак капелюха. Поруч лежали книги з пожовклими сторінками. Взяв одну, погортав. Потім, спершись на дерев'яну стіну, заплющив очі. Уява намалювала йому яскраву картинку з минулого, — спомин ожив у його голові, ніби це було учора. Малий Микуця стоїть посеред церкви. Храм залитий сонячним світлом. Поруч старий румунський панотець начитує щось своєю мовою з молитовника, час од часу зупиняючись, перебираючи людські записки на молитву, потім замовкає і вимогливо дивиться на малого. Микуця, мов по сигналу, починає читати ламаною церковнослов'янською псалтир, все частіше збиваючись на українську. Тоді до нього підходить панотець, замахується і дає позаушника. Микуця розплющує очі, посміхаючись, храм освітлює сонце, але ось воно ховається за хмарами й всередині знову стає темно. В цій церкві правив колись батько Федьковича. В руках Микуця тримав

одну згаслу свічку, що розплавилася в його долонях. Зауваживши це, він викинув її в баночку під свічником, забрав капелюха і вийшов з храму. Тричі перехрестившись, надів капелюха, вийшов на вулицю, перебіг дорогу і спустився у долину. На базарі вже було повно людей. Гуцули скуповувалися і продавали різний крам. Микуця довго розмовляв з молодичею-продавчиною: розпитуючи про останні новини в Сторонці, бо, мовляв, давно не був у місті. Коли він пішов, та сказала сусіду за прилавком:

— Дивний чоловік, в айнцугу... І лісом од нього тягне, як від вовка.

Чоловік задумався, поперекладав крам на столі, уважно подивився на неї та перепитав:

— Як від вовка, кажеш?

Та радісно махнула головою.

— Йо!

Чоловік-продавець пішов за Микуцею. По дорозі щось шепнув міліціонеру, який крутився поруч, ліниво гризучи паперівку. Вислухавши «бдітельного» громадянина, він викинув яблуко, враз посерйознішав, нервово поправив портупею й пішов за Микуцею. На мить загубивши його в натовпі, почав розштовхувати людей і роззиратися на всі боки.

На базарі, біля яток, трохи осторонь, стояли двоє чоловіків — один у чорному, інший — у темно-сірому піджаку. Вони ліниво курили папіроси. У того, хто був у чорному пілжаку, на мізинці

й вказівному пальцях правої руки були традиційні гуцульські срібні персні. В іншого, старшого чоловіка в сірому піджаку, — жовте кільце з візерунками і червоним каменем на безіменному. Вони уважно спостерігали за Микуцею, який крутився між прилавків і підійшов ближче, ніби й не бачив їх. Він роздивлявся товар на рундуку, а тоді стиха привітався: «Шо є? Гуляєте, хлопчища?». Він знав цих двох галіціян з-під Кутів, — вони вже давно були у лісі. Ті, витримавши паузу, так само тихо відповіли, усміхаючись: «Йо, у місто вебралесе». Поруч шумів базар. Стрії щось собі голосно говорили, молодиці заливалися сміхом, бубоніли жінки. «Файно!» — мовив Микуця, глипнувши на чоловіків. Ті приязно усміхнулись у відповідь:

— А ви єк дужі там?

— Та Богу декувати, оце леше знайомий слабує, то за ліками вебравсе, мусів вже іте.

Чоловіки презирнулися і вже не усміхались:

— Най Бог помагає!

Старший наблизився, шепнувши Микуці на вухо: «Обережно будь, у місті повно чіки та інформаторів». По цих словах він всунув у кишеню піджака Микуцьки скручені радянські гроші, рублі. Чоловіки, не прощаючись і не обертаючись, пішли вздовж рядів. Лише той, старший, з одним перснем, озирнувся вже на виході, шукаючи поглядом Микуцю. За мить вони зникли у натовпі при вході на базар.

Микуця, відчувши неспокій, теж вирішив «загубитися». Він зняв капелюха і швидко пішов у ряди, де було найбільше людей. Вийшовши з базару, перебіг дорогу, надів капелюха та пішов у долину, завернувши на одну непримітну вулицю.

З хати вийшла красива висока дівчина. Добрі очі, носико з горбинкою. Микуця подивився на неї, й аж закашлявся — так вона йому сподобалась. Дівчина з острахом поглянула на цього незнайомого чоловіка у цивільному костюмі, зі скрученим набік, перебитим носом, який тільки вийшов з лісу. Він стояв біля паркану за хатою, доки вона його нарешті помітила. Подолавши хвилювання, дівчина нарешті зважилась і запитала:

— Шось із братом? — голос її помітно тремтів.

Микуця дивився на неї мовчки, і аж потім заперечно похитав головою. Насторожено роззирнувшись, наче дикун, він всунув їй у руки записку. Дівчина повільно розгорнула листок довгими пальцями й аж видихнула, швидко прочитавши. Потім вона мовчки стояла і дивилась на Микуцю, про щось міркувала, щільніше закутуючись у велику хустину. Вона дивилась на Микуцю так, ніби перед нею нікого не було. Потім, схаменившись, сказала:

— Ви будьте тут, а я спробую дістати. Можете зайти до кухні або у хату. Вам іти зі мною до лікарні небезпечно. Я принесу, якщо зможу, будьте тут.

Микуця, не відкриваючи рота, ствердно закивав головою. Дівчина швидко попрямувала до хати. Микуця вернувся назад. Попід лісом стояла велика копиця. Він упав на землю, підстеливши собі сіна, витягнув одну суху стеблину, засунув до рота. Піднявши комір піджака, спостерігав, як у хаті бігала з кімнати в кімнату, збираючись у місто, файна сестра «жида» (як його кликали в «банді»). За мить вона у сірому пальті вийшла на вулицю й швидко зникла за парканом, що тягнувся до сусідньої хати, — доволі віддаленої від хати дівчини.

За годину вона повернулася. Микуця встиг задрімати у копиці. Йому навіть наснилася його жінка з немовлям на руках, — його сином. Сестра «жида» деякий час простояла над ним: боялася будити. Та за якусь мить Микуця прокинувся сам. Він швидко підвівся, дівчина мовчки передала йому вузлик з шалі, в якій вона перед тим виходила до нього з хати. Микуця присів, розв'язав хустку: там були, загорнуті в газету «Правда», якісь ампули і порошки, шприц. Микуця глипнув на неї. Дівчина прошепотіла: «Брат знає, як треба».

— А це що? — спитав Микуця, вперше заговоривши до неї.

— Бужиниця і сало, — відповіла сестра «жида» голосом школярки, з відчуттям провини.

— Ні, я цього не візьму!

Він повернув згорток дівчині, яка тут таки розмотала клунок, щось витягла звідти.

— Та візьміть хоч це, — вона простягнула Микуці светер і рукавиці. З візерунками, хатками і оленями. Видно було, що то вона в'язала. Дівчина благально подивилась на Микуця і додала:

— Для брата.

— Ну, добре, — пробубонів Микуця у відповідь. Нацупив капелюха майже на самі очі й наостанок, упівоберта, вже на шляху до лісу, вичавив із себе:

— Дякують!

Він пішов лісом, попід толокою, поглядаючи на хати в долині. Від якоїсь із них линули співи — йому аж серце йокнуло. Дівчина, сестра «жида», стояла внизу, біля копиці сіна, склавши руки, і вдивлялась у ліс, де щойно зник Микуця. Але він вже був далеко, і вона не могла його бачити. Микуці чомусь стало шкода її. Він шкодував, що так грубо говорив з нею. Тихо шепотів сам до себе, що «гет здичів». Пізніше, під час страшного катування в Чернівецькій тюрмі КГБ, він розкаже все, але тільки не про цю красиву єврейку з Путили, — і це єдине, чим він пишатиметься до кінця власного життя: що таки зміг, не розповів. То була його маленька перемога над тим гаддям, що залізло у гори!

Їдальня в Путилі — при дорозі, під лісом. Тут починався великий колгоспний сад, який ще повністю не скинув листя. Микуця вперше за тривалий час розслабився. Він забрав ліки і тепер все буде добре. У відкритому дерев'яному павільйоні

їдальні, збудованої в традиційному гуцульському стилі, під гонтою, як в старовіцьких хатах, було повнісінько людей. Лісоруби сиділи за столами, голосно балакали і пили пиво. Поруч стояв шинкар в білому заляпаному фартуху, протираючи чисті пивні кухлі. Микуця неквапно зайшов у середину, замовив пиво; через піну воно довго цідилося з великої дерев'яної діжі. Пішов в закуток павільйону, де виднілася одна пуста лава. Шинкар цієї миті перезирнувся з офіціанткою і та дець зникла. Але Микуця цього вже не помітив. Він мовчки ковтнув пива, струсивши піну рукавом, і вдивлявся у сад, де на деревах ще червоніли яблука. Один із лісорубів переліз через огорожу, нарвав яблук і повернувся. Висипав їх на стіл. Інші відкрили пляшку горілки. Микуця вслухався в розмови лісорубів, які говорили про сімейні справи, жінок, любасок, дітей, кутання⁵², худобу, дрова на зиму... У Микуці стиснулося серце. Він не помітив, як перед ним виріс великий чоловік у формі; козирнувши, він попросив документи. У Микуці аж душа пішла в п'яти, мороз по шкірі... Нервово посміхнувшись у відповідь, перепитав:

— Ве шось хотіли? Я не розчув!

— Да, ваши документи.

— Йо, йо, вибачийте, пане офіціре, зара, —

Микуця повільно потягнувся до внутрішньої кишені. Міліціонер напружився. Микуця

⁵² робота по господарству (включно з хатньою)

раптом встав, перекинувши стола на міліціонера.

— Ве-сери со-бі документи! — перестрибнув через ганок павільйона та побіг дорогою. — Хо-ле-ра, хо-ле-ра, ку-рва! Зві-дка, зві-дка во-не взє-ли-се!?

Вже коли біг, Микуця витягнув ТТ і, не цілячись, почав відстрілюватися від переслідувачів. Одна з куль влучила. Позаду кричали:

— Живым брать, суку, живым!

Він вже забіг у ліс, відірвавшись трохи від москалів, коли з-під пахви випав закручений светр єврейки.

— Курва! — крикнув він, вертаючись по клунок, що скотився трохи в долину. — До холери цей светр, я ж казав. Жінки...

Тут йому в ногу влучила куля.

— Аааа! Курва!!! — закричав Микуця, схопившись руками за ногу, й покотившись до сусіднього корча; після ще декількох пострілів він притиснувся до землі спиною, притулив ствол до скроні і швидко прошепотів, заплющивши очі:

— Ну все, амінь, ізвоювавсе вже Микуцька з Кутів. Слава Україні!

Але пострілу не було, патрони скінчилися.

— Бляха! — крикнув він, розплющивши очі й відкинувши пістолет. Тоді він поліз до кишені, де в нього була граната. Але не встиг її дістати, як на нього наскочили солдати і почали лупцювати. Одному з них він зумів заїхати в потилицю.

Внизу, на дорозі, зупинились дві армійські вантажівки, з них повистрибували автоматники у шинелях і зелених куфайках. Вони бігли, розтягнувшись ланцюгом, до лісу, де чекісти били Микуцю з Кутів, чоловіка Одокії, сестри Федора. Микуця скрутився калачиком, сховавши голову, мов у сільській бійці.

Побитого Микуцю доправили до вантажівки. Поруч стояли гуцули. Серед них — той дід, що з ним Микуця зайшов у місто. Вони на мить зустрілися поглядами. Одне око у Микуці запливло кров'ю, пів лица спухло, але дід впізнав його.

— Слава Україні! — крикнув Микуцька, на що отримав удар прикладом у спину. Він насилу підвівся і знову поглянув на діда, всміхаючись. «Бляха, так по-дурному», — промайнуло в голові. Старий гуцул розчулено дивився на нього, схвально заплющивши й розплющивши очі. Підбігли солдати. Під плач і голосіння жінок різного віку, які стояли в натовпі, кинули його в кузов, мов міх муки.

Солдати почали відганяти перехожих. Якийсь із них схопив діда, який не зводив очей з машини, куди кинули хлопця-повстанця, й відштовхнув.

— Что стали?! Давайте, шуруйте отсюда! Бандеры!

З неба посипалась снігова крупа, — перший цьогорічний сніг.

Кінець війни у горах

Зима в горах того року була пізня. Пробираючись снігами через перевал, десь метрів за десять до вершини, Онуфрій ще раз обернувся. Позаду лишалися покриті снігами смереки у рідних горах. Він перехрестився, вдивляючись у горби на тій стороні. Йому на очі набігли сльози. Знявши шухманку з тризубом, міцно стиснув її у кулаці. Зняв рукавицю і закріпив рукою трохи снігу, підніс до блілого, змороженого обличчя з довгою, вкритою інієм бородою. Ще раз перехрестився, вдаривши поклон перед горбами, мов перед образами. Він йшов перший і мав перевірити, чи вільна дорога. Раніше він вже перевів на той бік, у Румунію, свою вагітну жінку. Зараз він чекав на Івана. Раптом в долині пролунали постріли, забрехали кутюги. Москалі кричали щось один одному, але можна було розчути хіба команди: «Слева обходи, брать живьем!». Іван відстрілювався, скільки міг. Коли стрілянина в долині вщухла, Онуфрій зняв автомат і поспішив донизу, але було пізно: Іван потрапив у засідку. Згори було видно, як малого б'ють, і наближається ще один загін прикордонників з кутюгами.

— Іван... — тихо прошепотів Онуфрій, а потім закричав, аж луна розбилась об сусідні гори. — Іван! Іван, Іван, Іван...

У відповідь зчинилася стрілянина. Але прикордонники стріляли навмання.

Онуфрій притулився до смереки, потім присів, затуливши обличчя руками, розридався.

Стара Васюта сиділа в куті маленької кімнатки, ледь освітленої саморобним каганцем, і грубими старечими руками лущила суху шульку кукурудзи.

До хати мовчки зайшов Федор. Він сів біля печі. Взявши горня, зачерпнув з відра, випив залпом холодну, щойно принесену з потоку, воду. Втерши рукавом губи, він привітався з мамою:

— Єк дужі?

Стара Васюта, на мить глипнувши на сина, трохи згодом відповіла:

— Дужа, дужа.

Запала тиша.

— Шось з Онуфрієм? — перервала мовчанку Василина. — Мені сієночі наснело, шо під хату олень зайшов.

— Ні. З Іваном, — відповів Федор крізь зуби, втупившись очима у підлогу.

Поруч зі старою стояла найменша сестра, Ялена, яка одразу заплакала. Стара, відклавши каструлю з полущеним зерном кукурудзи, обтерла руки одна об одну, гримнула на малу:

— Не джвенде! — І, вже дивлячись на Федора, різко спитала: — Що з Іваном?

— Його руські на кордоні злапали.

— А Онуфрій де?

— В Румунії. Він встиг перейте.

Ялена почала плакати, Васюта на неї закричала:

— Закрейсе! Він живе! ще!

Мала вибігла з кімнати у сльозах.

— Микуцька Докійки, а тепер ще Іван... Боже... Горе, горе одне, — стара взяла миску з полушеним, понесла до кліті. А тоді спитала Федора, який нерухомо сидів на лаві:

— Шось ще?

— Неню, я се женю! — сказав Федор.

— Знайшов чes, — відказала Васюта. — І шо за дівка?

— Ялена Полечка.

— Але файну невістку ти приводиш у дім! Та детену десь нагуляла, а ти... — відповіла стара з роздратуванням, поставивши миску з лушенням на піч. — Але най буде так. Най. Як постелиш, так і будеш спати, — Васюта розвернулася до стола, спершись на нього двома руками.

— Іди вже!

Коли Федор вийшов, вона знову взяла миску з печі і поклала її на лаву.

Мати лишилася в кімнаті наодинці з власними лихими думками. Дістала свічку, загорнула в серветку, і запалила її перед образами. Кімнату заповнили молитовні благання старої. Тріснутий голос читав «Отче наш» і «Богородице, діво», і за кожним разом — «Боже, помилуй рабів твоїх Івана й Микуцьку».

Газдівство. Хата на горбі. Киселиці

У рік, коли Юрій та Марія повернулися додому з Уралу, в горах лягли великі сніги. Вони з дворічною Катериною поселились спочатку у рідної мами, у Петришканів, де жило чотирнадцять душ, а потім — на квартирі. І одразу вирішили обвінчатись у сільській Довгопільській церкві, де не одне покоління Петришканів йшло до шлюбу. Михайло, молодший брат Юрія, відвів Катерину до Одокії. Мала криком кричала, бо хотіла до церкви на вінчання батьків. Вінчалася тоді дві пари. Вернувшись до хати, Микуця Петришканів зняв кожух та рушники з калачами, бо був дружною на весіллі, й заліз на дерево біля хати, — так високо, як лише міг. Він закріпив там весільне деревце: святково вбрану ялинку на знак того, що у цій хаті весілля. Усі зайшли до хати, дістали бочку бражки, заграли троїсті музики. Малу Катеринку брали на руки по черзі усі брати Петришкани, які зібралися на Юрієве весілля.

Увечері заплакані жінки сиділи на ліжку і тихо співали жалісну весільну пісню. Матрона зав'язувала хустку своїй доні, часом хтось підходив і вкладав у неї гроші: хто троячку, хто п'ятірку. До молодої підійшов Микуця і вклав червінець. Він тільки повернувся з Донецька. Хтось прошепотів, що «на шахті фейст великі гроші плотють». Поруч на лаві сидів Мотронек, який жив

за Сокільцем. Випивши, він любив згадувати свої пригоди ще з тої війни. От і тепер, усміхнувшись, почав розповідь:

— А ось єк було ми на Австрійській війні, пам'ятаю, фронт наступає, йуй, стрілянина, не чутно нічого, леше вежу — поруч оден впав. Девлюсе — вже інший лежить, що передо мною у шанці було. Ну, думаю, треба шос робети, жети хочете, то я собі впав, мов мертвий. Чую, лише кречут, стріляють, пекло на землі. Йо, чую, що наших вояків назад погнали, а я собі далі лежу, мов мертвий. Чую, хтос поруч йде. Прислухався собі, а то ранених шукают. То я застогнав навмисно. Думаю, якщо свої, щоб не застрелили. Відкрив очі. Девлюсе, а то вороге, кутюга між ними бігає. Тут мене в полон і забрали.

Дмитро Петришкан якось сумно засміявся.

— Йо, йо, ваш дедьо знає, бо теж на тій війні був!

Петришкан не любив згадувати ті часи, а ще за вдачею своєю був мовчазний, то любив тільки слухати ці оповідки-спогади колеги і, часом, сумно і задумливо всміхався. Дід вів далі:

— Ось забрали мене в полон, йуй, а ми під селом одним були. Таке велече, мов Чернівці наші. Йо, — присутні засміялися. — Йо! Бегме не брешу! Там такі файні села були, то нас там кормили, вино собі яке хочеш, а ще там одна дівка в мене закохаласе, сохла за мнов, то війна єк скінчаласе — мусів тікати, бо хотіли мене на ній оже-

нити. Йуй, а файна була, а багата. Йо. Десятеро корів дедьо її тремав, оце собі пригадаю, який я дурней був, треба було собі лишетися!

Стара Мотронечка штурхнула діда у бік, всі голосно розсміялися.

У тій хаті на горбі вже давно ніхто не жив. Юрій добре пам'ятав останнього газду з неї, старого гуцула, який давав йому лей на тютюн, і малий з радістю біг у село, бо старий був добрий і завжди віддячував подарунком, якоюсь дрібничкою, за виконане прохання. Хата стояла на краю села, майже під лісом, біля Соکیلця з його чорними смереками. Між лісом і хатою горбами тягнулась толока, де люди з села пускали корів, які там мирно паслися. У вітряні дні дзвіночки маржини разом із шумом лісу творили дивовижну природну симфонію; це музика, яку неможливо відтворити. По сусідству в долині були мочарі. А першою хатою від села, від Довгополя, була Петришканова хата.

Та хата на горбі, огорожена граждою, з дороги виглядала неприступною фортецею. Колись заїжджий студент-художник з Чернівців малював картину з цієї старовіцької гуцульської гражди. Мала Катерина дуже добре запам'ятала того молодого художника з мольбертом, що малював їхній дім. Пізніше яюсь, у Чернівцях, вона побачить цю картину на виставці.

Анна продала теличку і допомогла Юрію з Марією купити цей дім. Він став щасливим для родини. У них тут народилась донечка Світлана та їхній найменшенький Микуцька. Ця хата на горбі мала тесані стіни, які систематично, перед святами, вимивали, тож хоч і було цій хаті більш як сто років, вона ніби світилася зсередини. У кімнаті нижньої хати, вікна якої виходили на дорогу, ніхто не жив. Туди зносили різні непотрібні речі, мов у кліть-комору, бо у ній, казали люди, колись якийсь її господар вбив людину через перелюб. Понад граждою виріс велетенський ясен, гілля якого, здавалося, торкалось неба. Коли по літі цвіли багна⁵³ вниз, родина скошувала духмяну траву, сушила і потім набивали нею матраси, які потім ще довго по-літньому пахнули протягом лютих карпатських зим.

По весні і влітку доколишні пагорби вкривали дикі духмяні трави. Майже ціле літо, аж поки траву скошували, Марія сварила на дітей, які забігали туди бавитися.

— Не збивайте отаву, не топчіть траву! — кричала вона.

Після сінокошу гори довкола старовіцької хати, як і всі відвойовані у смерекових лісів землі, вкривалися копицями.

Федор заїхав на подвір'я, Іван та Павло допомогли злізти дєдьові з коня і завели його до

⁵³ болото

стайні. Федор зайшов до сіней і сів там на лаві. З хати вийшла Ялена. Вона зняла чоловікові чоботи і принесла каструлю з нагрітою водою, помила йому ноги і витерла чистим рушником. Від Федора тхнуло горілкою. Він зайшов до хати і сів за стіл.

— Що девешсе? Їсти давай!

Ялена підійшла до печі, зняла зі шпартата миску. Набравши в таріль, поставила перед чоловіком. Потім почала нарізати ниткою кулешу. Федор подивився в тарілку:

— Це що? Зупа?

— Йо, — тихо відповіла Ялена.

— Сама меш їсти це! Ти шо, когута з мене зробити хочеш?! — він перекинув таріль. Жінка продовжила нарізати кулешу.

— Ти шо, не чула?! Чи ти мене не уважаєш? Мене, свого чоловіка?

Федор встав і дав Ялені позаушника, від якого вона впала на підлогу, зачепивши трохи стола.

— Книшів би зробила!

— Нема бринзи, — прошепотіла жінка.

— І ти мені меш це казати! — по цих словах він вдарив ще раз жінку. Коли вона намагалася піднятися, додав: — Ти тут газденя і мені кажеш, що бринзи нема?!

Федор розлютився ще більше. До хати забігли діти.

— Тату, не треба, лешіт неню!

Але це не зупинило його. Тоді діти вибігли надвір — кликати сусідів.

Попри побої, він дуже її любив. Але нічого не міг із собою вдіяти: таким він уродився. Та й та страшна таємниця про батька Павла не давала їм жити щасливо: він ревнував Ялену до покійного Юрія. У них вже народилися спільні діти: первісток Іван та Коцьо. Іван був менший за Павла на рік, він був зовні схожий на дедю, але характер мав ненчин. Почуття любові до Ялени змінювалося нападами параної, коли йому здавалося, що жінка його не любить. Хоча він добре відчував, що це не так. Що вона, попри все, теж любить його і безмежно вдячна йому, що взяв її з дитиною. Але алкоголь робив деспотичного Федора ще несамовітішим, ніж він був од природи.

Коли у Федора та Ялени народилася дівчинка, всім у родині здалося, що лютий Федор нарешті пом'якшився серцем. Але щастя жінки тривало недовго. Дівчинку назвали Васютою, на честь Василяни, Федорової мами. Дівчинка росла собі, а Федор знову заповзявся бити Ялену. Всі у селі знали про це і не могли зрозуміти, звідки вона, ця маленька тендітна жіночка, має стільки сили, щоб терпіти це все. Діти були завжди добре одягнені (краще, ніж їхні однолітки), доглянуті й ніби щасливі. Тільки в очах гніздилися страх і печаль від того, що зазвичай з «хати не виносять». Водночас всі знали, що Федор був добрим газдою. Працював лісником, мав чималі гроші й швидко поставив хату, — такої не було в усьому селі й навіть в окрузі. Їм, цим Пойдашам, та їхньому достатку

ззздрили, нззвїть дуже ззздрили. «А те, що б'є, то
це байка,— баба не бета, як коса не клепана», —
казали.

Савтерник⁵⁴. Юрій

В Селятині на полонинах, по обіді, Юрій пішов пити воду до чуркала — великої, довгої, спеціально видовбаної колоди, де збиралася вода з лісового потічка. Коли він напився і вже вернувся до хати лісника, Петришкан уздрів, як із лісу вийшов вовк і теж пішов пити до колоди. Вовк обережно спускався з іншого боку, — він стояв під лісом і чекав, поки спершу нап'ється людина.

Через місяць Юрій дуже заслаб, потрапив до лікарні. Лікарі попередили, що потрібні будуть чималі гроші. Марійка була змушена продати все з хати і «ходити на деньки» до людей, як на панщину. За троячку в день чи навіть просто за банку гуслінки. Вона білила хати, сапала, копала городи, бралася за будь-яку роботу, що їй пропонували. Усі гроші йшли на лікування чоловіка, але йому ніяк не ставало легше. Якось, коли Марія була в лікарні, її у коридорі перестрів лікар. Завів до кабінету й сказав, що шансів мало, і краще забрати його до хати, бо медицина безсила.

Юрій лежав у великій кімнаті на ліжку, весь білий і худий, мов дрімба. Марія з дітьми вже сокотили його зі свічкою. Лише тоді мати Юрія, Анна, «баба Матріщена», як її стали називати в селі, почала призначати невістку, — бачила ж бо, як вона переживає через хворобу її сина.

⁵⁴ Псалтир

Якось уночі Юрій прокинувся і сів на ліжку. Всі спали. Він, змучений хворобою, пройшов по кімнаті, сам запалив лампадку біля ікон, дістав староруський псалтир із шафи, який йому подарував один старий дід, з верхівських, і став читати. То був стародрук в дерев'яній оправі. Книга була така важка, що ослаблений хворобою Петришкан ледве тримав її в руках. Юрій почав читати савтеру⁵⁵, тихо нашіптував текст церковнослов'янською, лише йому зрозумілою мовою, — адже змалку він прислужував у Довгопільській церкві.

Зранку Марія прокинулася і побачила, що чоловіка нема у ліжку. Вона перепуджено оглянула кімнату, але Юрія в ній не було. На печі мирно спали діти. Жінка швидко вибігла на подвір'я. Юрій сидів на лаві і вдивлявся в горби. Через смереки починало проблискувати сонечко. Він лагідно подивився на Марію і прошепотів:

— Буде погода.

Дружина здивовано сіла біля нього. Взявши за руку, прошепотіла у відповідь:

— Йо, йо, Юрчіку, нівроку, сьогодні буде сонячна днена.

Бог любенький почув їхні молитви — Юрій майже повністю одужав. Микуця, Федор та Іван взяли брата працювати з собою на доро-

⁵⁵ те ж, що і Савтерник, — Псалтир («Книга Псалмів»)

гах — в «Доротдел». Тепер вони, горді колись Петришкани, змушені були працювати за копійки: розбивали каміння, розвантажували асфальт, будували кашиці, стоячи по пояс у холодній воді, наводили мости. В будь-яку погоду ремонтували старі й будували нові дороги в горах.

Кожного дня, зранку й увечері, Юрій читав савтерю, і тоді по хаті розліталася ледь чутна мелодія псалмів. Він перебирав пожовклі сторінки своєю правою, скаліченою на уральській шахті, рукою, на якій були обрубані до половини пальці. Скоро люди дізналися, що той чоловік зі старовіцької хати, Юрій Кабюк Петришкан⁵⁶, читає савтерю. Його почали кликати, щоб відчитував померлих. Тоді Юрій акуратно діставав з шафи свою книгу, загортав її у хустку, брав за руку меншу доньку, Світлану, і йшов туди, куди його кликали. Марія боялася відпускати чоловіка на Галіцію самого.

— Усі знають отих галіційян, що у лице посміхаються, але годні загнати ніж у спину, — примовляла вона, вдягаючи малу — руду, як баба Палагна, — Світланку. Так вони удвох йшли через село, переходили через кладку на інший бік. Люди, що їх вони зустрічали на цій стороні, віталися з ними:

— Добрий день!

— Доброго здоров'ячка!

⁵⁶ Петришкани — родинне прізвисько усіх Кабюків

- Єк дужі?
- Гаразд. А єк ви?
- Богу дякувате. А куде йдете, Юрчіку?
- Та на той бік, савтерю вичитувати.
- Най Бог помагає.
- Декувать.

На тій стороні ріки галіціяни віталися інакше:

- Слава Ісу!
- Навіки Богу!
- А що це ваша донька не вітаєтсе?

Руда маленька Світлана й справді була схожа на свою прабабку Палагну, — навіть характером. Юрій сміявся і просив доньку привітатися, на що мала, звівши брови, відверталася. Юрій сміявся ще дужче.

За свою роботу Юрій не просив нічого. Він міг отримати за неї лише кусень хліба чи слоїк молока або гуслінки, рубль або троячку, але Петришкан завжди лишався вдячний. Та люди не шанували його. Якось було так, що він вичитував савтирю над покійником. П'яний галіціян, один із двох братів, крутився біля нього. Раптом йому здалося, що він не читає книгу, а лише водить губами. Другий брат став на захист Юрія, але той не заспокоювався.

— Геї, чоловіче, а шлях би тебе трафив, ти нас дуреш!

— Лише його, — кричав інший, — най читає!

Юрій вибрав момент, коли брати сперичалися, поклав Псалтир у рушник, забрав під пахву і втік

звідти. Під ранок до хати постукали у двері. На порозі стояв саме той галіціян:

— Слава Ісусу!

— Навіки Богу! — відповіла Марія.

— А де ваш газда? Ми маємо з ним справу. Він має повернутися і закінчити роботу.

— Я його нікуди не пущу!

Галіціян розвернувся і з порога крикнув у хату:

— Ми чекаємо тебе за Сокільцем з фірою!

Марія боялася пускати самого Юрія вчитувати савтирі на ту сторону.

Але цього разу ніби все було спокійно. Вичитавши савтирю, під ранок зібрався уже йти. Раптом один чоловік вхопив його за руку:

— Куде зібрався? Меш запечатувати гріб!

На що Юрій відповів:

- Я не можу, кличте панотця!

Чоловік наполягав:

— Не треба нам цього російського панотця!

Юрій намагаючись звільнитися:

— Чуєте, я не годен!

Чоловік не відступав, і тоді маленька Світлана почала плакати і кричати:

— Лишіть дєдю!

Тоді якась жіночка вступилася за Юрія, і його відпустили.

Був новий рік. Свято, яке гуцули не святкували. Вони говорили і чекали на Різдво. Юрій зрубав у лісі красиву ялинку, струсив з неї сніг на

ганку і заніс до хати. Малі зраділи і почали прикрашати її горіхами і печивом. Перед північчю полягали спати, як і все село. У печі потріскував вогонь, а в кутку, біля образів, стояв на колінах і читав савтрию Юрій.

З самого ранку приходила жіночка з горбів. Її донька ніяк не могла вийти заміж.

— Юрчіку, бігме, допоможіть! — сказала вона, тицяючи Петришкану рушник, хліб, свічки та п'ять рублів. Тепер Юрій молився, щоб Бог дав тій дівчині, доньці тієї жінки, «файну долечку, — таку ж, як вона сама».

Довгополе спало. Було чути, як надворі посилюється і завиває вітер. Жалісно співали смереки. Цієї ночі не спала тільки інтелігенція — комуністи та приїжджі вчителі відзначали це «коточе»⁵⁷ світло, як любив казати Юрій.

Наступного ранку горбами, через півтора-метрові снігові тунелі, до них незмінно заходив у гості вуйко Миколай, Юріїв брат. Він щось дарував малим, ті вибігали надвір: спускатись із сусідськими дітьми з горбів на саморобних санках. А два брати сиділи за столом і, під потріскування дрів у печі, стиха обговорювали новини. Іноді до них підсідала Марія і вони сиділи так аж до самого вечора.

⁵⁷ котяче

Вуйко Іван

Гафія, Федорова сестра, сиділа за столом і плакала. Її донька Савета була поруч. Федор нервово ходив по кімнаті. Савета працювала в магазині і ревізія виявила велику недостачу. Грошей у них не було, тому малій загрожував суд. Федор мовчки підійшов до шафи і з верхньої шухляди дістав пачку грошей:

— На, покладеш у касу.

Гафія відмовилась брати.

— Йуй, як це, не можу взяти, — віддавати нічого!

— Бери, я сказав! — він всунув пачку просто в руки Саветі. Це були гроші, які залишив на зберігання Іван, — із зароблених на шахті.

На Різдво Іван приїхав у Киселиці. У селі, вже біля братової хати, Івана Пойдаша обступили маланкарі у вивернутих кожухах; їхні ноги та руки була обмотані-обв'язані овечими шкурами, лиця закривали ведмежі маски; у декого були баранячі та козячі морди, а а на комусь були костюми з соломи. Маланкарі крутилися колом, щось монотонно наспівуючи. Через дзвіночки, якими вони усі були обвішані, не було чути, що вони говорять. Дуже впиті ряджені чоловіки верталися дорогою. Вони обійшли майже всі хати й голосно сміялися та чіплялися до Івана.

— Шо є?! Чоловіче! Шо є!?

Пойдаш засміявся і тільки зараз відчув, що він удома. Маланкарі забрали його з собою. На кладці через Путилку вже зібралася (здебільшого у ведмежих костюмах) маланка, — вони поділились на дві групи і почали штовханину, стінка на стінку; це мало символізувати одвічну боротьбу між добром і злом у світі. Іван, сміючись скинув свою нову чорну шкірянку, лишившись у светрі з візерунками-оберегами, як на рушниках (неня вив'язала). Потім він зняв шапку з лисої та сивої на скронях голови. Поклавши їх на валізу, кинувся штовхатись у натовп, — на той бік, що був «силами добра», і не пускав супротивника до ріки (щоб злі духи не потрапили у світ). Добро, зрештою, перемогло в штовханці над Путилкою. Щасливий Іван, сміючись, струшуючи сніг з голови та светра (декілька разів доводилось падати), взяв валізу й пішов до Федора. Без стуку він ступив на поріг братової хати, поставив валізу на підлогу.

— Христос народився!

У відповідь пролунав хрипкий голос Федора з кімнати:

— Славимо Його!

Федор обійняв брата і просто з порогу розповів про те, що віддав його гроші Саветі, яка проторгувалась. Іван розлютився, бо розраховував на них у якихось своїх справах.

— І що мені треба було робити з Гафією? Найби малу Савету закрели!? — пояснював Федор.

Іван мовчав. Вони сіли в кімнаті. Федор крикнув Ялені:

— Стара, несе горілку!

Ялена увійшла з пляшкою, Іван попросив її лишитися з ними. Молодший брат Федора швидко сп'янів і почав розповідати про свою Катерину, з якою познайомився на шахті. Вона була з бойків Львівської області. Носила якісь цидулки в «банду», відсиділа чотири роки і вийшла на волю, коли Іван відсидів свої десять і вже працював на шахті. В найближчий час він збирався з нею одружитися, але стара Васюта не схвалювала вибір сина. Василина не любила бойків, як всі буковинці не долюблювали галицян, хоча змушена була змиритися з вибором сина.

До кімнати увійшли Павло, Іван і Коцьо. Вони лишили санки в коридорі. Струшуючи сніг, дивилися на гостя. П'яний вуйко Іван швидко встав, щоб привітатися з хлопцями, але втратив рівновагу і впав, заваливши прибрану до свят ялинку. Малі скривилися. Федор розлютився, і вони з Іваном ледь не побилися.

На ранок біля ріки «одружували Меланію». Меланію символізувала дівчинка у білій хустці й нарядному кожусі. Дітей на цей «шлюб» вів нібито вояк у заношеному кітелі з нагородами і в головному уборі ще австрійського війська. Малі були дуже серйозні — на відміну від натовпу хмільних дорослих. Діти наче все сприймали на

віру. Не сміявся і вояк, який майстерно виконував довірену йому роль.

Задумані Федор з Іваном стояли трохи осторонь, під парканом, з накинутими на плечі кожухами — курили та спостерігали за дійством.

— З Румунії від Онуфрія лист прийшов зі знимкою. У нього другий син народився, — прошепотів Федор. Іван на це нічого не сказав, — дивився на «весілля Меланії». Потім повернувся до брата, усміхнувся, і ствердно кивнув головою.

Рокові Свята

Пасха в шістдесят четвертому році, як і весна, була рання. Вже на початку березня сніг майже зійшов, лише де-не-де високо у горах виднілися білі шапки.

Ялена сиділа біля вікна, розписувала писанки. Діти бігали по хаті, щось собі кричали. Вони не помітили, як зайшов Федор; він тримав у руках щойно зрізану бечку⁵⁸, що вже місцями взялась жовтим квітом. Пойдаш вліпив позаушника першому, хто попав йому під руку. Діти замовкли, Федор крикнув:

— Ану, марш з хати! Бачите — неня зайнята!

— Та лише їх, — сказала Ялена чоловікові, — най собі бігають, воне мені не заважають.

Малі вибігли. Федор став за спиною жінки.

— Нівроку!

Ялена тихо засміялася, Федор додав:

— Бігме файні.

Яскраве сонячне світло заливало кімнату. Ялена, ледь усміхаючись, перебирала писанки, роздивлялась їх на сонці. Поруч стояв Федор. Він взяв одне яйце, червоно-жовте з білими візерунками, — давніми, як ці гори, берегами.

Ялена на мить відвела очі від писанок, — лагідно подивилася на чоловіка. Схилила голову йому на руку.

⁵⁸ верба

— Їсти будеш?

Федор нервово забрав руку.

— Ні, ні, пиши собі, я сам візьму! — і вийшов із кімнати.

— Барабуля на шпаргаті! — закричала вслід чоловікові Ялена.

Маріка Миколоїха, що на ній оженився Микуця Кабюк, була молодша за нього років на двадцять і належала до гонорової родини. Молодиця вміла розписувати писанки. Колись яйця носили розписувати на Галіцію, до тамтешньої писанкарки, але тепер півсела розписували у Маріки. Деякі родини замовляли собі і по п'ятдесят, і по сто писанок, — обмінювались ними на Паску, христосувались, давали за простибі, лишали на гробках; малі бавилися ними. Одну писанку обов'язково лишали у хаті, — вона мала протягом року берегти дім од злих духів, громовиць і бурі. Хлопці дарували файні писанки дівчатам, до яких мали симпатію.

Марія наладувала в алюмінієву каструлю двадцять п'ять курячих яєць, і мала Катерина понесла їх у долину, в село, до Маріки. У ці дні перед Великоднем у них уся хата була в курячих яйцях. На ліжку спала Аня, їх перша з Микуцею дитина. Вуйко, виходячи з хати, привітався з Катериною і запитав:

— Дієдьо вдома?

— Йо, кутається біля хате.

У Маріки в трьох мисочках була фарба різних кольорів. Вона занурювала в них писанки почергово, як підказувала їй уява, потім лишала віск. Дістаючи з печі вже готові писанки, обтирала кожну і клала на стіл, тож рушник, яким вона їх витирала, був різнокольоровий. Мала уважно стежила, сидячи на лаві за столом, за кожним її рухом. Катерині найбільше подобалося навіть не те, як Маріка виводила оленів писаком, а ось цей різнокольоровий рушник, який наче спеціально був так розфарбований. Мала взяла його і довго роздивлялася, крутила в руках. Часом кольори, що ніби не пасували один до одного, зливалися в одну цілісну картину.

Надвечір Катерина поспішала — несла через село вже готові писанки в тій самій алюмінієвій каструлі. Обережно піднімаючись горбом, вона бачила, як її молодші братик із сестрою, малі Світлана та Микуця, разом з Юрієм вертаються з лісу, назбиравши хмизу.

Наступного дня вчитель ходив по класу, заклавши руки за спину, вдивлявся в обличчя учнів і питав, чи хто з них раптом не розписував писанок? Голосно кричав і присоромлював тих, у кого на руках були залишки фарби. Одна дівчинка сховала руки під партою і не хотіла їх показувати. Вчитель аж трусився від крику:

— Я повторяю: положи руки на парту!

Коли вона знову відмовилась, він силою змусив її показати руки.

— Ну, и что ты на это скажешь?!

Дівчинка розплакалась. Урок закінчився і діти поспіхом збирали зошити та підручники у торби.

— В эти выходные в школе будут уроки, всем понятно?!

Малий Сарахан вибіг у двір школи і голосно закричав.

— Мете ведіти, ек бандерівці повернутсе, усіх москалів на березах перевішають!

Це чули лише діти. Усі вони замовкли і з надією подивилися на Сарахана, який, здавалося, знає більше за них, бо у нього дедьо «за банду» сидить. І вони вірили, що скоро дійсно прийдуть «лісові брати» і звільнять край від мерзенних москалів і комуністів, що в Бога не вірують.

У Велику середу гуцули, як і їхні далекі предки тисячу років тому, «діда гріли». Біля кожної хати увечері мали запалити велику ватру з нанесеного з лісу хмизу та сміття, прибраного коло хати до свят. Кожен намагався зробити так, щоб його вогонь горів найдужче й найдовше. Вже коли на гори опускались перші сутінки, гуцули стояли побіля складених багать, вдивляючись у гірський краєвид; чекали, хто перший запалить свою ватру. З місця, де стояла Юрієва хата, було добре видно всі довколишні гори. В долині лежало село: три бані старої Довгопільської церкви, дзвіниця, що лишилася від ще древнішого храму; вздовж дороги вигиналася ріка, що ділила долину навпіл. На тому боці ріки — пагорби, усипані хатами:

галіційське село Довгополе. На якомусь далекому хуторі серед лісу, якого через сутінки вже не було видно, загорівся перший вогонь. Й одразу, наче по команді, на цій стороні почали розгоратися перші вогні. То тут, то там, і на Галіції, і на цій стороні спалахували все нові і нові вогники. Одні світилися слабше, інші — дужче. Гори зарясніли багаттями, що мали символізувати наближення страстей. Христос піде на добровільні муки, визволяючи світ од гріха, але на третій день Він воскресне, смертю смерть подолає, і буде Пасха, і гуцули святитимуть Дору. За півгодини все довкола вкривали вогні. Внизу, в селі, хлопці розвели велику ватру, — здавалося, що полум'я сягає на метрів п'ятнадцять. Але галіціяни розвели ще більшу, і цей бік сьогоріч програв змагання за те, хто розпалить найбільший вогонь. Ватра на горбі догорала, малі позакидали туди пектися бараболю, колупали попіл патичками.

Юрій тримав на раменах Микуцьку та розмовляв з Миколаєм. Катерина озвалася до нього:

— Тату, нам вчитель у школі сказав, щоб ми у неділю до школи прийшли, бо будуть уроки.

Юрій презирнувся з вуйком і відказав малій:

— Най вибачають, але в неділю ти до школи не підеш, а підеш зі мною до церкви на службу Божу!

— Але, тату, вчитель казав...

Юрій перебив малу, гладячи її по голові:

— Не бійся, я ж твій дідько. Але ти не підеш до школи цієї неділі.

Федор крошив Дору в кошик, акуратно вкладав шар за шаром. Ялена стояла поруч мовчки, витираючи рушником банку. Малі були навчені, що у цей момент треба сидіти тихо. Як і тоді, коли неня пече паски та дістає їх з печі. Тож сиділи мовчки та ковтали слину від запаху всіляких смаколиків, що лежали поруч з кошиком. Ялена заговорила до чоловіка:

— Федоре, бігме, оден хліб кладеш, ріж вже буженицю, я вже вижідалася м'яса за піст! Федор, ледь усміхнувшись, подивився на жінку і почав акуратно нарізати шмат буженини. Кімнату наповнив запах копченого.

В Киселицькій церкві було холодно. Вона, єдина в окрузі, була мурована з річкового каменю. Руські тут за першої війни тримали оборону. Стояла вона, мов неприступна фортеця, на пагорбі над Путилкою. Дорога вилась до неї горбом і поруч з церквою завертала до людських хат. Федор із жінкою зайшов до храму. Ялена усміхалася людям, які віталися до них, натомість Федор з байдужим обличчям купив у паламара свічок і, не взявши решти, пішов ставити їх перед образами. Малі одразу побігли на хори і почали там вовтузитися з іншим дітьми. Усі чоловіки намагалися потиснути Федору руку, ледь не кланяючись. Федор стримано потискав руки, не відповідаючи на їхні привітання («а ек дужі? доброго здоровічка! зі светом»). Федор та Ялена

стали разом. Люди часом оберталися, щоб ще раз подивитися на цю красиву гонорову пару. Малі на хорах почали бешкетувати. Федор підвів голову і махнув їм. Ті замовкли та бігом спустилися вниз, до старих, ставши поруч і старанно хрестячись на усі «Господи, помилуй». Залунали дзвони.

У старого румунського панотця з Довгопільської церкви був нівроку добрий смак, і він колись файно прикрасив свою церкву: біля престолова був образ Христа у багрянці, з терновим вінком на голові; на стіні висіла живописна картина, на якій озброєні воїни хапали Христа, а поруч — зображення Юди, який цілував Його в щоку в Гетсиманії; на іншій стіні висів образ, на якому Ісус стояв у білих ризах перед хрестом, — останні приготування перед розп'яттям. Усі ці образи вирізнялися на тлі інших розписів у церкві, зроблених народними майстрами. На хорах були намальовані різні покарання за гріхи. Там, на джергах, спала якась жінка. Видко, верхівська: спустилася раніше у село і чекала тепер на службу, щоб уранці посвятити Дору. Паламар, кульгавий Касін, шкандиляв із драбиною і поправляв розшиті серветки та рушники на іконостасі. Касін умів файно прикрасити церкву до свят. Робив це завжди сам, не довіряючи жінкам. Доки не заслаб, він сам також копав могили на цвинтарі коло церкви. Чекаючи на службу, якісь жінки перешіптувались, щось обговорювали при столі зі свічками та боже-

ственними книжками на продаж. На лаві сиділи чоловіки і теж щось собі говорили. Катерині дуже хотілось спати. Після опівночі усі повиходили надвір. Перший — панотець. За ним несли фани чоловіки з церковної десятки — всі брати Кабюки Петришкани: Юрій, Микуця, Федор, Іван, Михайло. Дубові держакі хоругвов були нелегкі. Напівсонна Катерина йшла поруч з дедьою, який ніс фану, — її не пробудила до кінця навіть студена ніч. Тричі обійшовши церкву під глухі звуки калатала, в яке бив кращий друг Юрія — Дмитро Мороз (чоловік його сестри Одокиї). Чоловіки, які несли фани, намагалися не зачіпати ними гілки старих дерев, що росли побіля церкви, бо то була погана прикмета. Панотець зупинився біля входу до церкви, який зі всіх боків обступили люди, і тричі постукав у двері хрестом, за кожним разом виголошуючи: «Христос Воскрес!». За кожним разом люди відповідали: «Воістину Воскрес!». Двері в освітлений храм відчинилися, і під спів «Христос Воскрес із мертвих, смертю смерть поправ і сущим во гробах життя дарував!» почали заходити люди. Юрій та інші з десятки залишили фани під стіною, закріпивши їх ліворуч і праворуч від входу. Лише тепер Катерина остаточно прокинулася.

На ранок панотець у супроводі чоловіків із фанами під спів хору вийшов на церковне подвір'я. Світало, довкола храму зібралося хтозна-скільки людей. Здавна кожна родина мала тут, коло

церкви, своє місце на Пасху. Петришкани, як найшанованіша й найбагатша колись родина (не тільки в селі, але і на всю Русько-Кимполузьку⁵⁹ округу), стояли на найпочеснішому місці — навпроти самого входу до церкви. Кошики з Дорою стояли просто на траві. Гуцулки-газдині позапалювали довгі, святково прикрашені, свічки. У декого паски в бесагах були такі великі, що ледве там уміщалися, — то було колись заведено у гуцулів, а зараз такі великі паски пекли тільки у верхах. Отець з ходою обійшов довкола церкви і тільки тоді почав кропити Дору свяченою водою. Хор співав дуже голосно — так, що з Галіції верталася луна. На службі було багато галіціян; тепер вони стояли тут разом зі «шкрюмами», тримаючи в руках капелюхи, схожі на тарелі, хрестячись і христосаючись із ними. Якась жіночка-галіціянка підійшла до Микуцьки і простягнула йому маленьку таріль з писанками і солодощами:

— Най Бог преїме за дідову душу!

Малий завстидався, сховався за Марієною улюбленою клітчастою спідницею. Марія намагалася змусити сина взяти таріль, але той ледь не розплакався. Тоді вона взяла сама зі словам: «Простеби, най Бог преїме».

⁵⁹ Кимполузька округа — адміністративно-територіальна одиниця у складі Герцогства Буковини Австро-Угорської імперії. Назва походить від двох населених пунктів: Руської (нині село Путильського району Чернівецької обл.) і селища Кимполут (нині — на території Румунії).

У неділю, на саму Пасху, в школі були уроки. На заняттях не було тільки Катерини Кабючки та малого Сарахана.

Шкільна делегація підіймалася стежкою до Юрієвої хати на горбі. Катерина визирала з вікна. Юрій став на порозі, ті привіталися:

— Доброго вам дня!

Газда привітно, але суворо відповів:

— Воістину Воскрес!

— Ваша донька не була сьогодні у школі. Вона захворіла? — вчителі, ледь помітно посміхнувшись, перезирнулися.

— Ні. Це я її не пустив, — незворушно відповів Юрій. У вчителів на лиці проступило здивування від такої відповіді батька, — особливо в однієї з них, з червоним шликом на шії.

— Как это так?! — зарепетувала вона.

— Сьогодні Пасха і вона мала нені допомагати. У школі — ви, а вдома — я.

З хати запахло пасками.

— Как это так! — повторила ще емоційніше жінка зі шликом. — Ребенок должен учиться!

— Це моя детена і я їй злого не зроблю, — спокійно відповів Юрій.

Жінка емоційно затараторила:

— Мы можем ознакомится с тем, в каких условиях ребенок живет и учится?

Колеги жінки скривилися від недоречного бажання жінки зі шликом оглянути дім. Юрій

відійшов від дверей і порухом голови запропонував їй зайти до хати. Біля образів з настільним різьбленим хрестом та дерев'яними підсвічниками трійцями стояли паски з писанками, накриті вишитим, з геометричними візерунками, рушником. Усі стіни були в православних і католицьких образах.

— У вас тут, как в музее! — сказав, усміхаючись і виходячи з хати, один з вчителів.

Вертаючись від Кабюків, по дорозі у село, делегація зі школи зустрілась зі сліпим лірником, який йшов їм назустріч. Його вів хлопчик-поводир, — то був друг Юрія. В неділю, після служби, він приходив до них додому. Старець крутив ручку ліри і співав сумних божественних пісень. Якось він розповів, що на іншій Україні старців побили комуністи: сказали, що везуть у Москву на концерт, а вивезли десь у поле і повбивали всіх; навіть інструменти понищили; чекіст ходив і добивав іще живих калік.

— Бігме, так і було. Юрчіку, ця влада від сатани, — наостанок прошепотів тоді старий. На лаві сиділа Марія, яка, прикривши долонею рота, хитала головою.

У поливаний понеділок, на другий день Пасхи, здавна було заведено, що хлопці ходять по хатах сусідів та родичів, вітають із Великоднем, збираючи за своє вітання писанки. Вони заходили на подвір'я з великоднім «Христос Воскрес!» і чули

у відповідь од незмінно усміхнених господарів: «Воістину Воскрес!». Отримавши своє, хлопці йшли далі.

Коцьо крокував дорогою вздовж ріки. Він трохи відставав од старших братів. Йшли вони до школи. Малий перебирав забиту писанками торбу і роздивлявся то одну, то іншу, ніби відсортовуючи. Одну писанку він викинув у берег зі словами: «Ця хаблена». Біля школи хлопці вже влаштували бої писанками. Іван підійшов до хлопця з молодшого класу:

— Ану, відійди до порти, подеветмосе, чи ти годен зловити! — і він дістав у Коця з торби сиру. Малий вже стояв біля паркана і кричав:

— Жбурляй, я вже годен ловити.

Іван хитро всміхнувся і кинув писанку. Малий зловив її, але вона тріснула йому в руках та забризкала його з ніг до голови. Всі, хто це бачив, залились сміхом. Малий образився і крізь сльози прокричав:

— Шмарьок ти, крілик!

— Шо ти сказав?! Я тобі зараз такех головоц надаю!

Павло, сміючись, схопив Івана за рукав:

— Лиши, не тручєй малого, єрчі дурне.

Почались уроки і всі з двору побігли до школи.

Серед уроку двері у клас, не постукавши, відчинив Федор. Якраз був урок російської мови. Молода вчителька замовкла і, злякавшись, затремтіла. Федор привітався і голосно спитав:

— Ну ек? Вчетсе? — і згодом додав, подивившись вимогливо на Івана. — Слухаєтсе?

Вчителька, на мить розгубившись, відповіла:

— Слушається!

Іван аж зблід з лиця. Діти сиділи мовчки. Федор задоволено поглянув на Івана, а потім на вчительку. Підійшов до парти і заглянув сину в зошит.

— Ну вчись, вчись!

Так само, як і зайшов, не попрощавшись, вийшов з класу.

Після уроків Іван вибіг зі школи і зняв шлик, запхавши його в кишеню, — бігом побіг до хати. Там Павло з Коцьом підіставали з гнізда сірих вороненят. Вони вже давно бачили, що хижі сірі ворони, які крадуть гнізда і їдять інших пташенят, звели своє гніздо зовсім поруч з їхньою хатою. Павло порозвішував пташенят на дереві, а Коцьо готувався стріляти у них із самопалу. Іван, кинувши торбу в куці, крикнув: «Стріляй, я наступний!». Прокотилася луна від сильного виляску, й одразу — крик і плач Коці. По руці у нього текла кров. Іван підбіг до малого. З хати на двір вискочив Федор. Павло втік. Федор перестрибнув через сусідський пліт і за мить схопив двома пальцями правої руки (бо мізинець і безіменний щойно перед святами втратив на пило-рамі) малого Івана за вухо, аж той закричав.

Вихід у полонини. «Румун» Онуфрій

«Чули, що комуністи в Конєтині на храм удумали? А то серед неділі було, людей се посходило, уйма! Приїхав якийсь начальник з району та дві машини з міліцією. Підходять до церкви, а той начальник каже: так, мов, і так, що серед тижня зібралися? «Работать надо»! А люди мовчут собі. Тоді хтос перелякано прошепотів, що це ж Коцюба, голова району. Тоді чоловік отой, що біля кладки жиє, той, що ніби в банді був, зі шрамом на все лице, ек знервуєте, ек зарепетує: «А шлях бе вас трафив, що нам до того, нам все одно — Коцюба то чі Кочерга, ме податок на церкву добре платимо. Заберайтисе звідси!» І далі мовчки стоять і їх всередину не пускают. Йо, йо, стоять собі мовчки і міліцію не пускают, а панотець у церкві службу правет. Ті бачут, що нічого не зможут зробити, то в машену сіли, фурк та втекли», — шепотілися собі жіночки.

В Путилі, на центральній площі, на грубому постаменті, стояв великий чорний пам'ятник Леніну, який простягнутою рукою вказував на сусідні горби, де розкинулося це мальовниче село, а тепер — районний центр. У районі святкували. В Путилі проваджали вівчарів у полонину. Крізь юрби п'яних гуцулів пробирався Онуфрій з малим Соріном, другим сином. Він повернувся до своїх, але не впізнавав людей. Тут, на радянському

святі «виходу в полонину», з гучномовців співали чужих пісень російською мовою. На стадіоні відбувалося головне дійство: запалили велику ватру, зварили кулешу, в фальшивих костюмах виступали ансамблі самодіяльності. Під звуки трембіт гуцули посідали на фіри, прикрашені транспорантами з різними комуністичними гаслами, і почали виїжджати зі стадіону — це мало символізувати вихід трударів у гори. Онуфрій сидів мовчки і нервово м'яв у руках свого капелюха. Поруч сидів Сорін. Коли люди почали розходитись, він звернувся до сина румунською, що час вже йти. У місті п'яні гуцули почали з'ясовувати стосунки. З гучномовців і далі рипіли пісні російською, яку Сорін зовсім не розумів, бо й українську знав так-сяк. Поруч міліціонер намагався розборонити п'яну бійку. Він зіскочив з мотоцикла і кинувся у натовп з криками: «Доста! А шлях бе вас трафив!». Хлопці на нього не зважали, бійка не вщухала; хтось схопив його за погони і один ледь не відірвав. Міліціонер, насилу звільнившись, поправив сорочку, з якої звисав надірваний погон, потім дістав з кобури табельний пістолет і вистрілив у повітря: «Доста! Я сказав!». Хмільні гуцули перестали битися і позадкували. Неподалік, за столами у пивниці, стояли і спостерігали за дійством, сміючись собі у вуса, старші люди. Вони цідили пиво з бокалів у натягнутих на самі очі капелюхах: «І яка холера потягнула того міліціанта туди? Най бе хлопчища розбералисе самі!»

Дійшовши пішки від Путили до Киселиців, обігнавши по дорозі людей зі свята, Онуфрій ще трошки пройшовся селом і запитав у першої стрічної — старої, що простувала їм назустріч:

— Добрий день! Не скажете, де хата Федора Пойдаша?

Та перепетала:

— Лісника?

— Йо! — відповів Онуфрій.

Стара мовчки показала скрученим пальцем на хату, що стояла коло дороги, понад рікою. Він залишив малого на дорозі, а сам спустився до Путилки, зачерпнув води з цієї маленької гірської річки і вмився нею.

У дворі малі Пойдаші — Павло та Іван — рубали дрова і складали їх під стіною хати, в дровнику. Коцьо проривав траву між покладеним довкола хати камінням. Онуфрій зняв клямку на порті й із Соріном за руку зайшов у двір. Малі припинили роботу. Онуфрій відпустив Соріна і спитав:

— А чи дома Федор?

— Йо! Тато дома слабують і зараз відпочивають.

Онуфрій повернувся до сина і сказав румунською: «Це твої брати». По-святковому вбраний Сорін байдуже подивився на своїх двоюрідних братів.

— А ек же вас звати? — спитав, сміючись Онуфрій.

Малі неохоче назвали свої імена. Незнайомий чоловік присів і обняв меншого, Коцьо, потім взяв його на руки:

— А знаєте, хто я?

Іван з Павлом презирнулися.

— Я ваш вуйко Онуфрій з Румунії. Вуйко Онуфрій, — дедьо мав вам розповідати про мене. Я його старший брат!

Малі з підозрою знову презирнулися.

— А це ваш брат, Сорін.

Він повернувся до сина, який стояв осторонь, і покликав його румунською:

— Сорін, підійди!

Тримаючи на одній руці Коцю, іншою обійняв за плече сина, сказав:

— Ось і познайомились. Будете тепер дружити, добре?

Малі і далі з підозрою дивились на чоловіка у файних черевиках зі шнурками.

У хаті, на застеленому кольоровим кінцем ліжку та розшитих Яленою подушках, спав п'яний Федор. Поруч на стільці висіла форма лісника, на стіні — оленьчі роги та образи у рушниках. Онуфрій звернувся до дітей:

— Корнейте дедю!

Ті з невимовним жахом подивилися на свого румунського вуйка.

— Ну, добре, я самий, — сумно всміхнувшись, відповів він.

Онуфрій присів на ліжку до брата. Посидівши трохи, почав тручати того в плече. Федор щось спросоння бубонів, а потім викрикнув:

— А шлях бе вас трафив! Лешіт мене гет! — не розплющивши очей, відвернувся лицем до стіни. Онуфрій не припиняв штурхати Федора. Той, знервувавшись, обернувся і викрикнув:

— Ну я вас зараз!

Онуфрій встав і тихо привітався:

— Єк дужий, Федор?

Федор скоро встав і сів на ліжко. Він ніби протверезів. На обличчі проступило здивування.

— Онуфрій?! А ти єк тут опинився?!

— Приїхав з Румунії — батьківщину синові показати.

Федор ствердно закивав головою.

— Йо, це добре!

Крикнув Івану, який стояв з іншими дітьми на порозі:

— Принесе гуслінки!

Іван побіг у веранду і повернувся з гуслінкою у банці. Федір зробив кілька великих жадібних ковтків.

— А це твій? — Федор встав, втираючись рукавом сорочки, підійшов до малого і потис йому руку. — Ну, румун малей, як звешся?

Малий мовчав. Тоді Онуфрій сказав сину:

— Що мовчиш? Скажи вуйкові, єк тебе звати.

— Сорін, — видавив із себе малий.

— Ну, абе дужей був, Сорін! — сказав Федор і потріпав малого по голові. Потім підійшов до брата і міцно обійняв його.

— Сідайте тут! — він посадив Онуфрія з

сином на ліжку, а сам вийшов надвір. У веранді взяв рушника, розшитого по краях, повісив його на шию Коцеві, — пішов вмиватися. Біля криниці Павло зливав йому воду з відра. Вмившись, зняв з Коцевої шиї рушник. Втираючись, сказав Іванові:

— Іван, збігай до діда, скажи, що дедьо горілки просив насепати. Скажеш йому, що вуйко Онуфрій з Румунії вернувсе, — і, зиркнувши на малого, додав:

— Але так: одна нога тут, інша там! Зрозумів?

— Йо, тату! — крикнув малий і побіг у долину до діда.

Іван, трохи віддихавшись, зайшов до дідової хати. Там на стіні висіла велика картина з Юрієм змієборцем на білому коні в красивій дерев'яній рамі. Іван постояв перед нею трохи, роздивляючись, потім зазирнув у шафу. Там, як завжди, висів мундир Василя з трьома хрестами. Старий сидів на ліжку, мовчки спостерігаючи за онуком. Якось, вже після повернення з тюрми, на храмі у Діхтенцях, Василь Полєк відморозив був палець на нозі. Замість того, щоб піти до лікаря, відпарював окропом: кинулася гангрена і ногу довелося ампутувати.

Іван чхнув.

— Чіх на полицю, а ніс у гузецю. Шо прийшов? — спитав дід.

— Дедьо просели, щоб ви горілки насепали. Приїхав вуйко Онуфрій з Румунії, то воне храмуют.

— Настасія! — крикнув старий жінці. Та сукала вовну в хоромах і не відповіла.

— Настасія! А шлях би тебе трафив, стара. Жінко! Чуєш?! Бета будеш! Чуєш!? Ти шо, оглохла, стара?!

Та озвалася:

— Чую! Чую!

— Насип Пойдашу горілки!

Та з неохотою пішла у кліть і вернулась звідти з пляшкою.

Вернувшись від діда, Іван зайшов до кімнати, де за столом сидів дедьо з братом, і поставив пляшку на стіл. П'яний Федор взяв ніж, накрошивши в таріль солонин, залив її горілкою, що лишилась зучора, і почав ложкою їсти, примовляючи крізь зуби:

— Шо твоя Румунія. Бачеш, як ми тут ґаздуємо?!

Онуфрій сидів мовчки, нічого не відповідаючи.

— Шо мовчиш? — спитав Федор.

— Я не можу вже більше пити! — посміхаючись, відповів Онуфрій.

Федор голосно засміявся у відповідь.

— І шо ти за румун тоді такий? — сказав він, відкриваючи щойно принесену горілку. Наливаючи брату в склянку, спитав у сина:

— Шо так довго? Єк там стрей?

— З бабою воює, — відповів Іван. Виходячи з кімнати, додав:

- Баба не хотіла горілки давати.
- Без нoгe лишeвce, — йoмy щe з бaбaми вoю-
вaти. Стaрeй злoдiй, — зaсміявcя Фeдop.

Повернення у «звори⁶⁰».

Бандерівець Сарахан

Це був кінець 60-их, коли у смерекові гори почали вертатися після довгих відсидок газди. То тут, то там вони заходили до своїх хат, хрестилися до образів. Жінки кидалися їм на шию, обцілюючи, старі батьки тихо плакали на припічку чи на лаві, а вони — жилаві й ретельно виголені — ледь усміхалися висохлими на сибірському сонці й морозі обличчями до своїх діток, котрі тікали з хати чи з байдужістю дивилися на своїх батьків, яких зовсім не пам'ятали.

Але по таборах ще лишалися «особенно злосные» — і про них у горах складали легенди. Вони ще за життя стали легендами, мов стародавні герої, опришки Довбуша і Кобилиці. Про них перешіптувалися старі люди коло церкви, за них молилися і ставили свічки, не знаючи, чи живі воне ще.

Сарахан стояв у нехитрому одязі, в застібнутій на всі гудзики сорочці, не наважуючись перейти межу села. На дерев'яній табличці було вирізьблено назву «Довгопілля». Трохи далі, біля чиеїсь хати, паслась кобила з лошам, а від ріки тягнулась до неба струнка одинока смерека. Він стояв у білій сорочці, яку щойно вдягнув. Мов перед храмом, роздягнувшись до пояса і вмившись у потоці, він засунув заношену сіру робу,

⁶⁰ яри, схили

притрушену пилом країни рад, у рюкзак. І одягнув білу сорочку, мов прочанин, що нарешті прибув до свої землі обіцяної. Він обійняв і поцілував смереку. Перехрестившись, зайшов у село. Йшов запилюженою дорогою. Його обганяли вантажівки і лісовози. Люди дивилися на нього, але не признавали, хоча він багатьох упізнавав. У центрі села чоловіки пили біля їдальні пиво і пильно вдивлялися в нього. Вітались, мов із незнайомим подорожнім. Нарешті він підійшов до Довгопільського храму і сів біля церковної брами на лаву. Жадібно вдихав гірське повітря. Над сільрадою висів червоний прапор. Але він не дивився в той бік. На Галичці, як і тисячі років тому, спала в хмарах Маркова кичера. Жінки, що стояли поруч на зупинці і чекали автобуса, роздивлялися цього чужинця, аж потім хтось із них впізнав в ньому Сарахана, якого в селі вже давно поховали. На нього чекала хіба тільки його фамілія. Якась стара жінка послала малу онуку до Сараханів, щоб сказати, що їхній ґазда вернувся. За мить новина пролетіла селом. Родина бігла дорогою до церкви. За якусь мить його жінка вже плакала в нього на грудях.

— Де малей? — спитав незворушний Сарахан.

— Ли-ши-вся бі-ля ха-ти, — захлинаючись сльозами, відповіла жінка.

Старі взяли його рюкзак. Дійшовши до хати, він перший зайшов на подвір'я. На лаві сидів його малий. Сарахан покликав його:

— Ну, що вклек?! Не впізнаєш дєдю?

Той підвівся й опустив голову. Старий підійшов до нього, поклав руки на плечі і, обійнявши, поцілував. По його щоках текли сльози: перші за десять років сараханові сльози. Він прошепотів:

— Мой, мой, старого свого не впізнав.

Малий теж розридався.

Туга.⁶¹ Панотець Авсентій

Могутнє хропіння Федора розліталось кімнатою. Радіо передавало про зміну влади у Москві в зв'язку з «поганим станом здоров'я Хрущова».

— Таке одного блендаря зняли, — спросоння пробубонів Федор.

— Одного блендаря зняли, а іншого поставеле, — докинув малий Коцю.

Федор раптом встав, підійшов до сина і сильно вдарив Коцю по лиці, примовивши строго:

— Абес те це більше нікому не казав.

Малий вибіг у плачах надвір, до літньої кухні, де Ялена варила їсти. Жалівся їй на тата, аж захилювався від сліз.

— Наїлися вже крупи кукурудзяної з бобами... Може, це все і на краще, — сумовито прошепотіла Ялена, погладивши Коцю по голові.

То було дуже спекотне і щасливе літо. Колгосп робив сіна на Площах, зійшлася толока. Іван ніс з долини слоїка з водою. Косарі жадібно пили холодну воду з банки, втираючи долонею піт з чола. Він дійшов до самого верха. Там, нагорі, стояв могутній Павло Скідан: як найдужчий, він йшов перший і керував покосом. Павло працював комірником у колгоспі. Він допив майже всю воду зі слоїка, а ту, що лишилася на дні, налив у кушку, попередньо діставши з неї мантачку. Він всміх-

⁶¹ сумна гра на флюорі

нувся малому. Потріпавши його рукою по голові, подякував:

— Простеби!

То ж Божа справа: давати людям води напиться, — таквчинення. Іванлишивкушку, взявбідон і знову пішов у долину, до криниці, по свіжу воду.

Після роботи гуцули посідали на траві, у затінку. Пили пиво, сміючись, говорили. Був серед них вуйко Іван, — він проголошував якісь тости, жартував до молодиць. Федор встав і, всміхнувшись, щось сказав йому. Той раптом замовк. Пойдаш стояв коло машини і задумано поглядав на жінку, яка сиділа у траві, склавши руки на колінах, і замріяно, мов свята, дивилась на нього. До Федора підійшов Сکیدан, але він не зводив з Ялени очей. Той повернувся до Павла.

— Що ти казав?

Сонце вже котилося за горби. Малі брати Пойдаші бігли горбами. Іван крикнув:

— Ану, хто перший?!

Малі щосили кинулися бігти горбом. Вони падали і котилися, вставали й зі сміхом бігли далі. Вже у селі, на дорозі, вони побачили старого білого коня, якого заводили у двір колгоспної стайні. Кінь був такий худий, що аж ребра випирали з боків. Малі кинулися до паркану: подивитися, що буде далі. Коваль почав здирати з коня підкови. Тварина спроквола пручалася і трохи постогнувала, пускала великі сльози з широко розплющених очей.

З самого ранку над хатою кружляли половики. Вони ніби зависли над подвір'ям: мабуть, побачили курей, що паслися в отаві, біля стайні.

Цього ранку Ялена якось по особливому тужливо обійняла і обцілювала дітей перед школою, а потім довго проводжала їх поглядом. І навіть тоді, коли вони вже зникли за горбом, вона все одно стояла і мовчки дивилася їм услід. Їй хотілося плакати. Вона не знала, чому, але їй було якось неспокійно на душі. Найдовше цього ранку вона не відпускала з обіймів наймолодшу, Васютку, яка сердито зиркала на нею, примовляючи: «Та лешіт, мамо, я вже не мала!». Та її настрій, вочевидь, передався дітям, і вони пішли до школи насуплені. Пізніше, кутаючись, вона намагалася відганяти злі думки і своє хвилювання за дітей, яке нависло над нею, наче половики над її хатою. Федор ще спав. Звечора він колов дрова, бо ж сьогодні Свято рокове — Друга Пречиста — і нічого не можна робити. Вона тихенько, щоб не розбудити чоловіка, зайшла у кімнату, затримала погляд на його обличчі. Його обличчя було спокійне і щасливе. За хвилину Ялена зібралася у район: купити смаколиків малим та собі ниток на вишивку. На паркані вже висіла готова, вичинена Федором, овеча шкура на кожухи.

У районі Ялена придбала нитки і зайшла до магазину, де купила малим два кіло карамельок. Вийшла, постояла при вході й вернулась назад,

щоб купити соди (ще по дорозі в Путилу вона надумала увечері спекти пішковки⁶².

Ялена поспішала додому, щоб встигнути замісити тісто ще до повернення дітей зі школи. Дорогою стала машина, що підвезла її майже до Киселиць. Шофер, перекрикуючи ревіння двигуна, щось голосно розповідав, але вона його не чула. Тривожні думки не лишали її.

У селі Ялену перестріла якась стара жіночка з горбів, яку вона погано знала. Та говорила, не замовкаючи, на що Ялена лише ввічливо кивала головою і намагалася згадати, чи є вдома гуслінка для тіста. Тим часом жінка побачила якусь свою знайому і, швидко попрощавшись з Яленою, побігла до неї; вже за мить вони голосно щось обговорювали. Ялена швидко пішла додому.

Хлопці, усміхаючись, вибігли з будинку контори, де забирали з ремонту свої машини. ГАЗ-51. Вони зайшли до буфету, випили по сто грамів і по пиву, а тоді вирішили влаштувати перегони на шляху до села. Один з них викрикнув, заскочивши до кабіни й щосили грюкнувши дверима:

— А шо, здохлеку, меш ведіти — я тебе у сей раз взую!

За мить обидві вантажівки летіли навипередки, майже впритул, здійнявши хмару куряви. Перед хатою Ялени був різкий поворот. Коли

⁶² традиційне солодке, пиріг

одна з машин вирвалася вперед, Ялена саме переходила дорогу. Цієї миті водій обернувся, щоб подивитись, чи вдалося йому відірватися. Задоволено всміхнувшись, він раптово побачив на дорозі жінку; вивернув кермо, та вже було пізно: удар відкинув Ялену на узбіччя. З її торби на дорогу висипалися кольорові нитки, цукерки, розсипалася сода.

Коли це сталося, Федор був біля криниці. Він щойно прокинувся і вмивася. Почувши шум від дороги, повісив рушник на шию, і неспішно пішов подивитися, «що сі стало». Не дійшовши до порти⁶³ метрів п'ять, він усе побачив. Федор зблід, затремтів. Скинувши рушник, чимдуж побіг до хати. Схопив рушницю, що висіла у веранді на цвяху; забіг до кімнати, швидко вивертаючи одна за одною шухляди креденса. Федор поспіхом рився в речах, що висипалися звідти; не знайшовши патронів, він вибіг в іншу кімнату, відкрив шафу, зірвав верхню полицю, — речі посипалися униз. Він гарячково їх поперекидав, але патронів і там не було. Федор вибіг надвір, кинувши рушницю на порозі хати. Схопив бартку зі стіни, побіг до дороги, але вже встигли позбігатися сусіди й вони схопили його біля самої порти:

— Тримайте його! — кричав хтось. Чоловіки ледве втримували Федора, який щосили пручався.

⁶³ фіртка

— Відпустіть! Вб'ю його! Всіх повбиваю!

Але його вже міцно тримали. Федьо кричав:

— Пустіть! Ялена!!! — чи то закричав, чи то завив, наче смертельно поранений лісовий звір. Це був нелюдський крик, і цей останній крик був такий сильний, що луна котилася з гір. Жіночка, яка стояла поруч, перехрестилась. Він вже не сіпався, вже не намагався вирватись. Чоловіки однак міцно його тримали. Він випустив бартку з рук. Жіночка схопила її та побігла ховати за хату. Біля дороги плакав протверезілий водій вантажівки.

Федьо сидів на порозі хати і кури́в сигарети одну за одною. Не говорив нічого. Його руки досі тремтіли. Привели дітей зі школи. Він чув їхній надривний плач з дороги. Поруч стояли сусіди і родичі, але він ніби не впізнавав їх.

Вночі з верхів спустились якісь далекі родичі, про яких малі Федора лише чули, але ніколи не бачили. Приїхав вуйко з Румунії. Також чекали на вуйка Івана. Надворі заревли трембіти, роздираючи нічну тишу.

На попосидженні⁶⁴ Федорові сестри та інші жінки плели вінки зі свіжого смерекового гілля та барвінку. Їм допомогала заплакана мала Васюта, яку ті намагалися розговорити. В іншій кімнаті сидів мовчки Онуфрій з малими та ще якісь

⁶⁴ триденні вечірні зустрічі у хаті небіжчика, пов'язані з приготуванням погребального обряду

чоловіки. Вони щось тихо обговорювали. Коцьо Торак, чоловік Марії (сестри Пойдашів), грав на флюярі. Тихі сумні звуки розливалися по хаті.

До кімнати стрімко увійшов вуйко Іван. Зняв капелюха з рано облісілої голови. Він міцно обійняв брата, привітався з малими племінниками. Потім вийшов в іншу кімнату і повернувся з Васютою на руках.

— Де Федор? — спитав він.

— Пішов з чоловіками до панотця домовлятися, — відповів Онуфрій.

Вуйко у відповідь лише сумно кивнув головою.

На подвір'ї біля хати Киселицького панотця стояв Федор. Він дивився з-під лоба своїми чорними очима ніби не на отця Авсентія, який стояв перед ним на веранді своєї хати, а крізь нього; сірий з лиця, кожен м'яз на якому наче закам'янів од напруги; уста скривлені, мов у паралізованого. За спиною Федора стояли чоловіки, сусіди з села, яких він зібрав, щоб піти до панотця на бесіду. Вони привіталися зі священником. Федор мовчав. Отець запропонував зайти до хати. Чоловіки познімали капелюхи і разом з Федором зайшли. Отець Авсентій поглянув на кручені металеві хрести на банях церкви, що стояла навпроти хати, і зачинив двері.

Усі ледве помістилися в кімнаті. Федор мовчки сів за стіл, поклавши на нього руки. Він не дивився

на панотця, втупившись очима у стіл. Стиснувши кулаки, він монотонно заговорив. Чоловіки, що стояли позаду нього, попритискалися до стін. Деякі з них ніби встидалися, інші дослухались до розмови і ствердно кивали головами. Отець уважно вислухав вимоги Федора. Потім, глибоко зітхнувши, по-приятельськи потиснув йому руку. На прощання сказав, що все буде за звичаєм, і закликав триматися.

До пізньої ночі після цієї розмови отець не лягав спати. Все думав, як йому вчинити. Але він вже пообіцяв Федору, і рішення для нього було тільки одне: якщо вагаєшся — завжди роби по правді. Вдивляючись у своє відображення у нічному вікні, йому згадалось обличчя того німецького єфрейтора. Це було на початку війни. Війська відступали і Авсентій намагався добратися додому з оточення, в рідне село на Тернопільщині. Прокинувшись, він побачив перед собою німця у шоломі, який закричав на нього: «Штет ауф!» (вставай!). Він підвівся, поправив гімнастерку і пасок. Зброї при ньому не було. Тоді німець обшукав Авсентія і, діставши з нагрудної кишені «Книжку красноармейця», знайшов у ній образок Матері Божої. Німець зняв шкіряну пальчатку, покрутив у руці іконку. На звороті була молитва «Отче наш». Образок подарувала йому мати на проводи у військо. Люте обличчя змінилося, німець поглянув на нього вже з якоюсь приязню, поклав образок назад у книжку і вернув

Авсентію. Той сховав її назад у кишеню гімнастерки — біля серця. Тоді німець махнув правою рукою, в якій тримав парабелум, щоб той ішов до кукурудзяного поля. Отець мовчки повернувся до нього, заплющивши очі. Тоді німець крикнув: «Ком!», і Авсентій тихо пішов через поле, чекаючи на постріл у потилицю. За десять метрів він зупинився і обережно озирнувся. Німця там уже не було.

Пізньої ночі він лежав у ліжку з розплющеними очима, вдивлявся у білу стелю, думки гнали одна одну. Тільки почало розвиднюватися, він сів на ліжку, прошепотівши до себе: «Думка — злодій». Жінка спросоння прошепотіла:

— Що ти сказав?

— Що? — перепитав Авсентій. — Ні, ні, спи.

Тоді жінка сказала:

— Може, з'їздиш у район, позвониш у Чернівці?

— Вибач, я розкорнеїв тебе. Ні, ні... Вже пізно, не встигну.

Матушка допомогла Авсентію зібратися. Він одягнув підрясник, взяв валізку з усім необхідним для богослужіння. Поцілував дружину на порозі хати, завів мотороллер і поїхав вниз, крізь ранішній туман, до Федорової хати.

Ялена, вбрана у розшитий кожух, була зараз ще красивіша, ніж за життя. Старі оплакували її. Лунали тихі монотонні голосіння: «Та на кого ти

дітей тай чоловіка свого лишела». Поруч, у сірому цивільному піджаку й чорній сорочці, застібнутій до останнього гудзика, стояв Федор. Сціпивши зуби, він не зводив з неї очей. Біля нього були Іван, Коцьо та Павло, які лише час од часу схлипували, втирали рукавами сльози. Мовчки стояла Васюта, вчепившись ручками у труну. На ній був кожух, вишитому мамою.

Зайшов Авсентій. Паламар та жіночки з хору допомогли йому вбратися в богослужбове облачення. Біля дверей стояв Онуфрій, в коридорі — вуйко Іван. Отець почав правити, хату наповнив запах ладану та клуби диму від кадила. В напівтемній хаті загорілися свічки, що їх тримали люди. Надворі забрехав кутюга. Заповідалося на сонячну і спекотну днину.

Дорога була запруджена людьми, які прийшли на похорон. Чоловіки тримали в руках капелюхи. Кілька автівок заглушили мотори і спинилися край дороги, пропускаючи людей, аж поки процесія завершила на дорогу до мурованої Кисилицької церкви на горбі. У район поспішала чорна легкова машина. Вона об'їхала ті вантажівки, що спинились на узбіччі, й під'їхала вприпу до людей, які щойно поставали на коліно, слухаючи чергове читання з Євангелія. Читань мало бути дванадцять і вони, ці уривки, розкривали біблійні істини на життя, смерть і воскресіння. Людей було так багато, що й панотця важко було розгледіти. Він розгорнув книгу і, повернувшись

до людей, читав. Поруч на слабенькому вітрі коливалися фани.

— А это, блядь, что еще за зборище? — спитав здивовано чоловік у чорному костюмі, що сидів поруч з водієм. Шофер перехрестився, зняв капелюха і відповів:

— Та це місцеву жінку ховають, її машена вбела, четверо малех дітей лишелосе.

— Ну, я понимаю, но к чему эти религиозные демонстрации? Ану, посигналь.

Шофер мовчки вчепився в баранку й ніяк не реагував на наказ свого пасажира.

— Блядь, сигналь, я сказал!

Водій втупився у кермо.

— Что, боишься? — і чоловік стрімко нахилився до нього й декілька разів сильно натиснув на сигнал. Ближчі до машини люди озирнулися, але одразу ж повернулися у той бік, де читали Євангеліє. Пасажир ще раз натиснув на сигнал зі словами:

— Вот вуйки еба...е, бараны!

На сей раз ніхто не озирався. За мить похоронок рушив далі.

— И что с этими суками делать? — спитав ніби сам себе пасажир.

З натовпу виокремились хлопці. Вони обступили машину, яка ледве рухалась у людському потоці. Гуцули почали заглядати всередину.

— Зараз у берег скинут, — промовив тихо зблідлий шофер.

— Ты, блядь, шутишь что-ли!?

Шофер промовчав. З групи виокремився якийсь чоловік. Видно, трохи п'яний. Підійшов до капоту. Замахнувшись відкритою долонею, сильно вдарив по ньому.

— Ну не х...я себе! — викрикнув пасажир.

Чоловік почав розштовхувати інших хлопців, пробираючись до дверей. Якись двоє схопили його ззаду і потягнули назад у натовп. Підійшли старші і почали відганяти хлопців од машини. Той чоловік, що проривася до дверей, ніби на якусь мить вирвався, але його знову схопили ті двоє і потягнули назад. Він зігнув усі пальці на правій руці, крім вказівного, і ніби вистрілив в начальника в чорному капелюсі, який сидів поруч із шофером.

— Блядь, ну, ты это видел? Суки! Они что, по банде соскучились?! Нет! Ну, ты это видел? Гуцулы совсем оху...ли! — брызжав слиною і розмахував руками начальник. — Нет! Ну это переходит всякие рамки!

Лише зараз він зняв капелюха і почав говорити тихіше, ніби заспокоївшись.

— Надо срочно узнать, кто организатор этого зборища. Этого попа Киселицкого, как его зовут?

Шофер мовчав. Начальник дістав серветку і витер піт з лисини.

Ще декілька разів перед тим, як завернути до церкви з дороги, що вела у район, похоронок ставав на читання Євангелія. Машина начальника з району рухалась позаду, на відстані. Потім, коли

на шляху вже нікого не було, на повній швидкості поїхала в Путилу.

Наступного дня отця Авсентія, не повідомивши про причини, викликали в єпархіальне управління в Чернівцях.

Авсентій знав, що причина — похоронок Ялени. Отець пройшов війну і не боявся нічого і нікого. Він не боявся, бо тримався своєї правди. Його Бог покликав, і боятися йому не було чого. Він згадав той весняний день у госпіталі, коли лежав у залитій сонцем палаті й дивився надвір, де буяли трави та квітки розпускалися на вишнях. Тоді лікарі давали йому мало шансів, бо поранення було важке. Він наполягав, щоб йому сказали правду про його стан. Авсентій Вознюк завжди і в усьому любив прямоту. Старий лікар у білому халаті, накинутому на військову гімнастерку з орденами, сидів поруч на ліжку й лише хитав головою на всі його питання та сумно всміхався. Тоді хтось залишив у нього на столі стареньке, зачитане Святе Письмо. І він, дочитуючи останні книги, вслухався у літо за вікном й молився. Обіцяв Богу і самому собі: якщо одужає — стане священником. Коли його виписували, зібрався весь госпіталь. Здивовані лікарі та медсестри ще довго дивилися вслід цьому солдату, що на своїх двох, трохи шкутильгаючи, даленів на дорозі, всипаній жовтим і червоним кленовим листям. Ця дорогою завела його у гірське село Киселиці, що під Путилою.

Отець хвацько зістрибнув з кузова машини, що підвезла його до обласного центру. Всмівнувся і махнув рукою водієві, по-військовому поправив пасок, і такою ж впевненою ходою, що виказувала його військове минуле, попрямував до зупинки. Він дочекався забитого тролейбуса, в який втиснувся останнім. Ледь не пропустив потрібну зупинку, бо думками був десь далеко. Йому чомусь пригадувались події війни: у пам'яті зринали вже призабуті подробиці. Тролейбус проминув Кафедральний собор. Блідо-рожевий, мов сирота, майже у самому центрі міста, він був недіючий — як і більшість церков у Чернівцях. У Кафедральному зробили музей килимарства. В отця ще було трохи вільного часу й він вирішив зайти у храм. Авсентій купив квиток у кіоску біля огradки собору, перехрестився і зайшов усередину. Оглядаючи експозицію буковинських і гуцульських килимів, подумки молився. Вийшов надвір, перейшов дорогу, і ще деякий час посидів в сквері навпроти собору. Звідти можна було бачити шпиль дзвіниці неоготичного костелу «Серця Ісусового», що колись належав отцям єзуїтам; тепер там облаштувався центральний обласний архів. Поруч була страшна будівля обласного КГБ. Поглянувши на годинник, Авсентій пішов у напрямку ратуші на центральній площі міста. Розбудоване за часів Австро-Угорської монархії, місто світилося різними відтінками жовтого кольору. Поруч з ратушею, у шикарній будівлі колишнього

банку з алегоричними зображеннями на фасаді (довершеного зразка віденського модерну) тепер розмістився обком партії. Трохи далі по вулиці, у напрямку вокзалу, виднілася башта ще одного костелу з його знаменитим сонячним годинником на стіні. Костел також був недіючий. Отець знову поглянув на годинник і, всміхнувшись, звірив час. Далі, за костелом, — дві жовті башти і баня православної церкви «Параскеви Сербської». Просто перед ратушею, на виході з колишньої Панської, а тепер Кобилянської, Авсентій повернув праворуч, у невеличку вуличку. Проминув уніатську церкву (теж зачинену для вірян). Зайшов до храму св.Миколая з його покрученими, «п'яними» дзвіницями, кольоровим дахом у візерунках, як на колишній резиденції Буковинських митрополитів (зараз там центральний корпус Чернівецького університету імені Федьковича, видатного українського письменника, сина священника з Путили).

Отця провели до кабінету. Сивий чоловік прочинив двері й урочисто повідомив:

— До вас отець Авсентій Вознюк з Путили!

Там, у маленькій кімнатці, за столом сидів владику в чорному клобуці й щось писав. Авсентій привітався і, отримавши благословення, поцілував руку. Владика запропонував отцю присісти. Витримав паузу й, не дивлячись на нього, почав говорити:

— І що ви, отче, приписів не виконуєте? На вас надійшла досить серйозна скарга з району.

Ми мусимо позбавити вас можливості... — владика замовк. Поглянув на образ, що висів над дверима. — Кажуть, що ви людей підбурюєте. Ми маємо реагувати.

Отець відповів, що не міг інакше, бо та подія викликала резонанс у суспільстві. Ту жінку дуже поважали, і її чоловік разом із місцевими мешканцями приходив до нього, просив зробити все за звичаєм і супроводжувати похоронок від хати до церкви.

— Я добре знаю ту родину. Ту жінку поважала вся округа. Сиротами залишилось четверо дітей, — додав отець Авсентій.

Владика взяв документи отця. Вочевидь, він ще не вирішив остаточно, що йому з ним робити. Підійшов до вікна, за яким гомонів сад і легенький вітерець здіймав хвилі у морі ще зелених листочків на деревах.

— Добре, отче. Вертайтесь на парафію. Ми спробуємо залагодити цю справу! — глибоко видихнувши, сказав він. Отець попросив благословення. Владика вернувся до стола, поклав на нього папери. Всміхнувшись, провів Авсентія до виходу. Наостанок сказав:

— Надалі повідомляйте нас про подібні випадки!

Опинившись на вулиці, отець полегшено зітхнув. Була сонячна днина і він вирішив ще трохи прогулятися містом, зайти на базар біля колишнього єзуїтського костелу. Оминувши

жовту уніатську церкву з великим грушовидним куполом, він повернув на вулицю, що тягнулася вгору, до вірменської церкви, мурованої з червоної цегли, з двома баштами в характерному кавказькому стилі — це був витвір того ж таки архітектора, що будував резиденцію митрополитів. Навпроти неї розташований колишній Український дім, де при вході висить меморіальна дошка на честь видатного українського поета Івана Франка, який побував тут після візиту до Довгополя галицького (на запрошення місцевого пароха-українофіла), — там поет відпочивав ціле літо і написав повість «Гуцульський король»; саме тут, на подвір'ї місцевої церкви, Труш написав його знаменитий портрет. На Вірменській церкві висіла табличка, яка повідомляла, що тепер це «органний зал». Отець вийшов на вулицю Кобилянської, проминув, перехрестившись, колишній кафедральний собор міста, пройшов через сквер до площі Визволителів, де встановили пам'ятник радянському воїну — у шоломі й із прапором. Авсентію найшли сльози на очі, він перехрестився. Якись піонери, побачивши це, засміялися й пішли собі далі, а отець подумки молився: згадував своїх фронтових товаришів, які не повернулися з другої війни.

Облуплений костел, у більшості вікон якого бракувало вітражів, усе ще вражав своєю величчю. Поблукавши базаром, Авсентій перестрів двох жінок-гуцулок, своїх парафіянок з

Дехтинців (сусіднього з Киселицями села), — він правив і в їхній церкві.

— Єк дужі панотче?

— Дякую! — всміхнувся він.

— А ви що у Чернівцях робите? — запитали парафіянки.

— Та був у справах парафії.

Жіночки перезирнулись.

— То у цю неділю служба буде у селі? — запитали вже без усмішки.

Отець, здивувавшись від такого запитання, відповів ствердно. Гуцулки, знову перезирнувшись, додали:

— Бо люде казале, що вас ніби арештувале, чи то, цей, сану позбавили, ну, через похоронок отой.

Малий Сарахан. Катя

Малий Сарахан мовчки стояв коло дошки й дивився на однокласників за партами. Поруч стояв його старий, якого визвали до школи через двійки і погану поведінку сина. Вчителька без упину повторювала:

— Ты довел учительницу русского до слез!

Молоденька, худенька, завжди елегантно вдягнена вчителька-східнячка вже не вперше ставала жертвою жорстоких жартів дітей-гуцулів, і під їхній регіт вилітала з класу в сльозах. Це була майже політична справа: «доводити руську вчительку до плачів». Тоді втрутився директор школи, який був із місцевих. Колись з Юрієм Кабюком ходив до румунської школи. Він не гримав на учнів, але завжди вмів знайти потрібні слова до своїх, які його поважали. Відтоді вчительку більше не чіпали. Ніхто, крім «малого бандерівця» Сарахана

— Нууу? Что молчишь? Может, что-то хочешь сказать однокласникам?!

Після чергових звинувачень малий нахилив голову і втупився у підлогу. Тоді його старий неспішно дістав свій шкіряний пасок. Сарахан би пробачив своєму все: і двійки, і погану поведінку, бо малий мав його характер (і Сарахан-старший впізнавав себе в його віці), але ніколи і нізачо він не простив би нікому, своєму сину зокрема, злодіяства — малий украв в однокласника кольорові

олівці. Сарахан міцно схопив сина за руку і почав щосили лупити його по гузнах. Цієї ж миті вчителька істерично закричала на батька, щоб той перестав бити сина:

— Вы что, с ума сошли?! Что вы делаете? Ану, немедленно прекратите!

Сарахан не реагував. Тоді вона схопила його за руку. Малий вирвався і вибіг у коридор. За ним гучно гримнули двері. Услід за сином, скрутивши у руці свій пасок, неквапливо вийшов Сарахан. Проходячи повз вчительку, він буркнув крізь зуби:

— Бувайте здорові.

Вчителька обережно визирнула у коридор і зачинила двері зі словами:

— Вот это семейка, — і потім задумано додала. — Да, яблоко от яблони...

Катерина вийшла зі школи. Несла в одній руці портфель із підручниками і зошитами, а в іншій — торбу, набиту книжками зі шкільної бібліотеки. Відійшовши за ріг школи, вона обережно озирнулася, перевірила, чи її ніхто не бачить. Швидко розв'язала свого червоного шовкового шлека на шиї. Цей шлек був її учительки, — вона подарувала його Катерині після того, як Юрій не дозволяв приймати малу в піонерську організацію. Якось вчителька завела малу Катерину в учительську і пов'язала їй на шию свій галстук. Юрій забороняв своїй доньці його носити, «бо то від лукавого», і мала тепер одягала його лише перед самою школою зранку і потім, після уроків,

знімала цей шматок оксамитової тканини і ховала у портфель.

Катерина повільно піднімалась горбом до хати.

Зайшовши, вона залізла на піч, — то було єдине місце в хаті, де вона могла спокійно читати, щоб малі Света і Микуця не могли їй заважати. Найулюбленішою її книжкою був зачитаний до дірок «Капітан Немо» з чудовими ілюстраціями.

Марія сиділа біля стола і лущила квасолу. Поруч на лаві сиділа жіночка, яка розповідала новини з села.

— У неї перейми вночі се зачалесе. Чоловік її бігом під мешку, і так серед ночі у долену до фельдшерки повів. Але не довів — так під смерекою, на півдорозі, вона і розроделасе. Йо, йо, так під смерекою і народела. То чоловік детену прийняв, самеї пуповину перерізав. І як вона, сарака, ще в долену спустетисе змогла. Йо.

Марія здивовано захитала головою, ставлячи путню на підлогу.

— Я як Катю на Уралі розроджувалася, то поруч якас родила, то все Сталіна клекала, щоб поміг, все кричала: «Сталин, помоги, Сталин, помоги». Акушери лише презирились, воне за мене боялися, бо я нікого не клекала. Йо.

Жінки сумовито всміхнулись одна до одної, й далі сиділи мовчки: кожна думала про своє.

Марієна подружка, помовчавши трохи, за мить згадала щось і голосно, тріумфально вигукнула:

— А! Чули, шо у Киселицях сталосе? Водій пеній жінку вбев. То це народу зібралосе на похоронок з дві тесячі, то панотця їхнього лед в тюрму не посадеде через то, шо він похоронок селом повів. Йо. Четверо дітей лишелосе, а в нех дедьо той лісник без трьох пальців на правій руці, кажут, фейст лютей чоловік, та тепер на любасці женете, кому тепер ті бідні діти треба, йуй, обі-рвані ходют, а той Іванчик їхній, друг молодшень-кого сена мого другого брата з Киселиців, то така чемна детена, худей, мов дремба став, тепер увес чес у якіс історії встряє.

Катерена припинила читати книжку й слухала розповідь жінки. Їй стало дуже шкода того хлоп-чика, про якого казала гуцулка. Раптом їй спало на думку, що якби вона була дружиною того хлоп-чика, Івана, то обов'язково жаліла б його.

Мачуха. Іван

Були «гробки». Вуйко Іван говорив, стиснувши склянку в руці. Поруч стояв Федор, схиливши голову та спершись плечем на дерево. На траві сиділи сусіди та родичі. Раптом Федор підійшов до брата і сильно вдарив його в лице; склянка та капелюх впали на землю. Федор схопив його і потягнув убік. Іван не пручався. Федор підняв брата і знову дав йому добрячого стусана, потім — ногою, вже лежачого:

— Ти не меш так казати! Зрозумів?!

Розгніваний Федор вернувся назад, перелякані люди почали тихо розходитись, прощаючись із газдою:

— Йой, та нам вже чес іте.

Федор сів на лавку, дістав сигарету. Не повертаючись у їхній бік, жадібно закурив, дивлячись перед собою. За мить Іван підвівся, сплюнувши кров, поправив порваний піджак. Не обертаючись, схилив голову, пішов із цвинтаря.

Відтоді Федора було не впізнати. Він дедалі частіше зривався на дітях, ходив селом, мов примара, майже завжди ходив зі щетиною. Проте, як завжди, в чистому піджаку, в гачах, заправлених у начищені чоботи, або у формі лісника. Адже «треба було газдувати». Він став частіше упиватися. Сумні, студені, байдужі до життя очі промовляли, що він помер разом із нею, своєю єдиною, коханою дружиною. Іноді, напившись на цвинтарі на «про-

водах», він голосно сварив Ялену, репетував, що вона зрадила його і лишила самого з дітьми. Ледь не плакав, але стримувався (бо вважав за слабкість пускати сльози і зневажав це в людях), і питав у Ялени: «Що мені тепер робити!?». Діти в заношеному вбранні стояли поруч і лише сумно перезиралися. Вони не сміли сказати своєму п'яному дедьові ні слова, тож мовчали й про те, що вже час йти, бо ніч насувається. Тоді з хатки виходив отець Авсентій і бесідував з Федором. Лише він умів його трохи розрадити. Пойдаш поважав панотця більше за всіх, бо то був чоловік від Бога, і був дужий, бо війну всю пройшов. Тоді, після розмови, малі вели старого додому. Він по дорозі виривався і сварився на дітей.

— Шо кочуєте, як барана! Я не пеній, лешіт!

Зрештою він оженився на своїй любасці, молодшій за нього на два десятки років. Вона була досить гарна, молода і файна. Марія народила йому сина, якого назвали Василем. Федор побудував нову хату з літньою кухнею поруч, але для нього все скінчилося. Скінчилось його щастя. Старе поранення дедалі частіше давало про себе знати. Він хапався за груди.

— Тату, вам погано? — питала його улюблена донька, його Васютка.

Він сердито казав, що ні, й забороняв навіть питати про його здоров'я.

Якось малі Пойдаші зранку вели до берега дві телечки та бика на водопій. По дорозі, на горбі,

стояла хата їхніх сусідів, які мали двійко дітей, — їхніх однолітків, Сашу та Наталю. Позаду йшов Іван, ведучи бика. Сусідські діти повилазили на пліт і почали дражнити бика. Іван на них закричав.

— Закрейтеся, шмарькуне, закрейтеся!

На що Саша з Наталею почали ще дужче мукати, імітуючи корову. Коли верталися з водопою, малі й далі сиділи на плоті, кривляючись. Тоді бик несподівано вирвався і щодуху побіг до малих. Ті зіскочили з плоту і забігли на скляну веранду, зачинивши двері. Бик, не зупиняючись, подолав пліт і з розгону врізався головою у двері, вибив їх і заскочив на веранду.

— Йуї! — викрикнув Іван, почухавши потилицю, й побіг забирати тварину.

Батьки Саші та Наталі написали скаргу в сільраду, мовляв, Пойдашів бик ледь не вбив їхніх дітей. Федор, дізнавшись про це, лише розреготався. Він згадав, як його малі дражнили того самого бика, ще тільки піврічного. Коли він це побачив, підійшов до них.

— Шо ви годні, здохляке малі? Девіться, як дедьо вміє!

Федор підійшов і осідлав тварину. Бик вирвався, скинувши Федора, поломав плоти біля хати, а у Пойдаша порвалися гачі по шву. Тоді на шум вибігла мачуха і почала, сміючись, сваритися на нього.

— Добре, ці малі, а ти, стрею, чим думав?!

Тож Федор, згадавши цей випадок, лише усміхнувся і зарядив Івану позаушника, коли той незграбно і поспіхом вставляв саджанці у шанці.

— Рівно сади!

Малі напросилися йти зі своїм батьком садити смерічки на місці недавньої вирубки. Робота виявилась не така вже й проста. Федор перевіряв, чи добре посаджена кожна смерічка. Підхоплював двома пальцями і тягнув із землі: якщо деревце подавалась, то потиличник довго не змушував на себе чекати.

Наступного ранку Федор різав барана. Притис коліном його голову до землі й ножем перерізував тварині горло. Потім швидко підвисив на дерево тушу і вправними рухами заходився білувати, відділяючи шкуру від туші. Його руки по лікоть були в крові. Він обернувся на малих, які сиділи на колоді й спостерігали за дідькою.

— Що сидите? Допомагайте! Ану, Іван, іди сюди!

Він всунув малому ножа у руки. Це вперше старий довірив Івану лупити тушку барана. У нього непогано виходило. Ніде не пошкоджена шкура лежала на землі, а Федор задоволено кивав головою й потім потиснув йому руку.

Увечері всі малі сиділи в хаті. В кімнаті було темно. Світло з ватри у шпаргаті ледь освітлювало їхні обличчя. На припічку сиділа Васюта і наспівувала жалісну сирітську пісню.

— Васюто! Не джвенде! — цикнув Іван.

Та розлютилася і схопила нагострений ніж, яким Федор лупив овець (перше, що потрапило їй під гарячу руку) і кинула в брата. Ніж влучив у коліно. Малий скрикнув. Вийняв ножа, відкинув убік. Підлогу заливала кров з рани. Іван раптово зблід, Васюта сиділа мовчки. Цієї миті зайшла мачуха.

— Йуй, шо ви робите?! — закричала вона.

Малі навипередки заходилися розповідати, що Васюта бавилася з Іваном і ненавмисно упустила йому ніж на ногу.

— Ти шо наробила?! — закричала мачуха на малу й із плачем вибігла надвір.

Вона любила Івана. Бувало, Федор дасть сину грошей, щоб той купив щось у магазині, а він на решту завжди привозив цукерок, і всі віддавав малому братові Василькові, — її з Федором спільному сину. Натомість Васюта з Коцею ховалися за хатою: з'їдять усе самі й лише папірчики порозкидають по кутах. А малий Василь лише колінкує, ті папірчики збираючи.

«Застій»

— Мороза вчора арештували! Одокія розказувала! — перемовлялися чоловіки на пилорамі.

— Робев ремонт у Путелі в якіс старій хаті, і на поді знайшов якісь кнежке заборонені про Самостійну Україну!

Розмову чоловіків глушили звуки від станка: вони розмовляли, розпилюючи дошки; поруч громадилася гора тирси.

— Йо! То він їх собі до хати забрав! А хтос доніс! То його у міліцію веклекали. Чи приїхали. Били сараку, душеле, мішок на голову вдівали! То він на коліна ставав, вмовляв! Казав, шо то не його, шо з цікавості до дому узев, — не встег навіт прочитате! А ті репетуют: «Не ври, сука, мы все знаем». Але, Богу декувати, таки відпустили. Переляком відбувсе!

— Йо! А цих з потоку, знаєте, заставели хату перекрасети. Воне стіни назовні в хаті в жовте покраселе і синім обвели! То ті приходеде, казале: «Вы что, оху..ли? Перекрашивайте».

— Нічого, і на цих чes преїде!

— Хіба цьому голові колгоспу, колешньому, шо Дметрика на Урал відправив, а потім все його добро собі прибрав, із хати все вигріб, ноги не відрізале?! Обедві! А жінка його теж... Най Бог мелуе! — чоловік перехрестився і замовк. Далі вони працювали мовчки. Допилявши останні дошки, чоловіки вимкнули станок і вийшли

мовчки. Стали перекурити біля потоку.

— Йооо. Дивний цей Мороз, значке збирає!

Біля пілорами висів транспарант: «НАШ ДОМ — СССР» і далі — якийсь затертий лозунг зі знаком оклику. Чоловік, сплюнувши з легкою посмішкою, хрипким голосом заспівав:

— А чия то біла хата, чия то, чия то? Верха нема, сіни впали...Моя то, моя то...

Чоловіки зажурились. За мить один з них почав істерично сміятися, намагаючись щось сказати. Зрештою, трохи заспокоївшись, він повернувся до колеги.

— Чув? Ця Фоковичка з Соколії, у Киселицях, на горбі, пішла в район та свою відзнаку «Мати-героїня» здала на лом, щоб зуби собі зробити.

Він витримав паузу і знову, не витримавши, істерично засміявся, втираючи сльози.

— Ледь не посадили бабу.

Колега теж засміявся.

— Гет здуріла. А скільки в неї дітей?

— Та дванадцять, здається.

— Йуй.

— Фокович у неї фейст здоровий чоловік. Пам'ятаю, «банда» ще лісами бігала. З автоматом зайде собі в село, на горбі сяде, на лаві поруч автомат свій покладе і у долену деветсе. Йо, фейст потужний чоловік.

Марію вже годину водило в лісі над Сокільцем. Вона зійшла зі стежини. Хотіла наперек піти, і тепер блукала чагарниками, й ніяк не могла вийти на дорогу, протоптану коровами, яка вела до хати через Мількову толоку, що тягнулася узгір'ям до чуркала з криницею. Вона вже вся упріла і не ставало сили ухилитися від нижніх гілок на смереках. Марія зупинилась. Перед нею стояв старий Дмитро Петришкан. Вона змучено подивилася на нього. Дід привітався, а тоді стурбовано запитав:

— Шо є? Маріє, що сі стало?

— Та шос заблукала. Трохи повело... Не можу дорогу знайти.

Старий засміявсь і, спираючись на бартку, пішов лісом у долину.

— Йде за мнов, — прошепотів він.

Дід вивів її з лісу до коров'ячої доріжки. Внизу була дорога. Ріка з шумом летіла габами. В долині, між дерев, виднівся Конятин, — ледь помітні дахи в даліні.

— Ведеш, ось так далі, а там толока Мількова, — всміхнувся старий. — Не треба ніколи пужітисе... Єк там Катерина?

— Та добре, дале дозвіл у сіліраді. На коліна ставала, щоб паспорт дале. Вперлисе, кажут, ні

⁶⁵ густий непрохідний ліс

і все, але таки дали, тепер їде вчитися на кондитера до Дрогобича.

Старий на мить насупив брови, коли Марія сказала, що малій не давали паспорт, але коли почув, що все добре закінчилося, всміхнувся.

— Добре є. Най Бог Святий помагає! — сказав він і задумано, шкутильгаючи, пішов в інший бік.

Кінь вже ось-ось мав впасти. Він не міг тягнути величезну смерекову колоду з лісу. Михайло, найменший з Петришканів, щосили підганяв коня. Той впирався. Тоді старому Дмитрові Кабюку, що стояв поруч з закасаними рукавами, зринув у пам'яті спомин з війни. Спека, випалене сонцем поле, жодного деревця довкруг. Кінь реве і знеможений валиться на ґрунт, — не може тягнути важку гармату. Порохи розлітаються по боках, його обступають солдати, дивляться, штурхають, щоб змусити підвестися. Дмитро стає поруч, дивиться на коня. Той сопе, здійсмається пилюка перед мордою. Петришкан присідає і дивиться в широко розкриті око тварини. Тоді він, Дмитро, міцно стискає кулак, щосили замахується і б'є коня у голову, куди тільки він сам знав. Кінь востаннє схлипує, око в нього заковчується. Всі присутні тільки презираються. Дмитро встає і йде од здивованих вояків, що розступаються перед ним.

Михайло все ще намагався заставити знеможену тварину тягнути колоду. Дмитро, ніби отямившись від спогаду, схопив сина за руку і, погла-

дивши тварину, звільнив її від зброї, зняв кожуха і сам упрягся в ярмо. Напружившись, потягнув колоду, — та піддалася.

— Дєдю! Шо ве робите?! — зарепетували сини Дмитра. Той не реагував і тягнув смереку, аж поки її вже вільно можна було кочувати далі до хати. Михайло спитав:

— А це правда, що ве сто двадцять кілограм важели, коле до війська йшле?

На що Петришкан, одягаючи кожух, лише всміхнувся, погладивши малого по чуприні.

Звечора змучені Петришкани йшли дорогою в Довгополі. Не доходячи до хати, старий зупинився над рікою, де ледь виднілася доріжка в долину, до Черемоша. То був крутий схил, по якому його сини тягали колись на спині кругляки: дрова, що він їх скидав, коли старий Кабюк ще водив дараби. Дараба летіла рікою в долину, а малі Юрій, Михайло, Іван, Микуця бігли один за одним доріжкою, хапали кругляки собі на спину і тягнули горі. Сини Петришкана зникли за деревами і він лишився на дорозі сам. Петришкан поглянув на небо, в якому вже засвітилися перші зорі. Він жадібно вдихнув повітря. Небо над Головами, що застили горби на тій стороні, виповнилося зорями. Деякі горіли дуже яскраво, деякі ледве було видно. Довгі сиві брови старого здійнялися. Звідти, з Голів, колись прийшли Кабюки на цю сторону, але там ще лишилася фамілія. Єдине, що наголос там

робили на другому складі прізвища. В дитинстві його старий часто ходив туди. Він дуже ясно пригадав його, — вже призабуте з роками лице (фотокарток не лишилося). Пригадав, як вони з братами та дедьою спускалися вночі з цих гір, які були схожі на голови велетів. «Тягнулися вони, як діди-велети, до неба, — от гуцули й назвали їх колись «Головами», — розповідав дедьо. По тому старий показував малим зорі на небі, розповідав, як котра називається: «Щоб якщо колес заблудуться у лісі, по нем могле знайте дорогу додому». Але інші два брата так десь і заблукали світами. Один ще десь до другої війни поїхав в Америку і вже більше не вертався, а другий пропав під час війни.

Старий Петришкан сумно всміхнувся і пішов, спотикаючись від втоми.

У неділю вранці, після служби, Петришкан із жінкою вертався від церкви до хати. Він, як завжди, відставав від неї: та йшла з сусідкою і про щось собі з нею говорила, забувши про чоловіка. Старий ледь ішов, накульгував, спираючись на бартку, — він безнадійно відстав і вже не намагався наздогнати Анну з подружкою. Жінки вже зникли за поворотом, коли налетів легкий вітерець, а потім — маленький вихор, в який потрапив Дмитро, й старому відняло мову. Коли Петришкан таки дійшов до хати і оперся двома руками об порту, його стара вже зняла кожух, постолы та вместила на ганку, на лаві.

Побачивши чоловіка, що безпомічно стояв коло порти, вона підвелася.

— Дмитро! Шо сі стало?!

Той не відповідав, тільки попросив жестами папір з олівцем.

На ліжку сидів Дмитро. Він втупився своїми сірими очима в якусь незриму для інших далечінь. Анна лагодила їсти, по хаті бігали малі Миколаїшені й ще якісь сусідські діти. До хати зайшла Катерина і, привітавшись, почала роздавати всім плитки шоколаду, якими дівчину обдаровували хлопці. Старий звеселився, всміхнувся собі в уса, взявши у малої гостинець. Він тримав цю шоколадку в яскравій обгортці, погладжував довгими, скаліченими пальцями. На мізинці тьмяно сидів гуцульський перстень з червоними хрестами і візерунками. В житті йому мало що дарували. Він мусив утримувати велику родину своєю важкою працею, то радів навіть найменшому дарункові, — особливо цим солодошам од найулюбленішої своєї онуки.

Кавалерка

Худенький, зморений Іван у старому піджаку зайшов до їдальні. Він зняв капелюха і неспішно підійшов до прилавку, за яким стояла Катерина. Іван мовчки дивився на цю гарну дівчину, — не смів відкрити рота, не знав, що сказати. Доця, його друга сестра (донька Пакуліни — ненченої рідної сестри), яка працювала разом з Катериною в Усть-Путілі, у цій їдальні, грубо звернулася до нього:

— Іван, що вклек? Дівка сподобалася?! — і голосно засміялась, а тоді повернулася до Катерини.

— Це мій двоюрідний брат Іван. Він на Черепанці на лісозаготівлях працює, — і додала, протерши насухо кілька склянок. — Хороший хлопець, але встидливий.

Іван дістав загорнену в газету пляшку горілки і поставив на прилавок перед Катериною. Доця засміялася.

— Але ти, Іван, даєш! Йо, кавалер з тебе... дівці горілку на знайомство приніс. Це тебе твої колеги-лісоруби навчили?! — вона перестала сміятися. Забравши пляшку з прилавку, сказала Катерині:

— Але байка, — самі на шоколаду поміняємо.

За місяць до того, як в їдальні при дорозі постійно почав з'являтися Іван, Катерина нагодувала якусь стару, бідно вдягнену жінку. Вона не мала грошей на обід й сиділа на лаві, ховаючись від дощу. Вона не просила нагодувати її — встида-

лася. Катерина посадила її за стіл біля відчиненого вікна. На щастя, накрапав легенький літній дощик і звичних хмар пилюки з дороги, по якій котилися поодинокі лісовози, не було. Стара довго пережувувала хліб своїм беззубим ротом; її численні зморшки на лиці ходили хвилями. Вона незмигтно дивилася своїми світло-блакитними, аж білими, мов у сліпця, очима на худеньку Катерину у білосніжній фартушині, яка сиділа навпроти. Час од часу з-поза хмар визирало сонце. Стара поїла і далі сиділа мовчки, вдивляючись у краєвид за вікном: там вже трохи розпогодилося, парували гори.

— Він буде мати щестя через тебе, — раптом, не дивлячись на Катерину, сказала стара.

— Хто? — здивовано перепитала мала.

— Твій чоловік! — відказала подорожня. — Будеш мати двох дітей: дівчинку і хлопчика.

Катя лише нервово засміялася. В цей момент до них підсіла Доця.

— Син буде копія ти, але малим буде слабувати. Спасеш — буде жети, буде з великими людьме говорити!

Доця й собі засміялась.

— Йо! Хіба з головою сіліради! Які тут велекі люде?

Стара усміхнулася у відповідь.

— Ну, файно декую, абе здорові буле, що старю не погордели і їсти дале.

Стара вийшла надвір і повільно пішла дорогою край ріки.

До сільського Киселицького клубу, як завше, привезли кіно — «Вечори на хуторі біля Диканьки». Федор дуже любив цей фільм, тому не пропускав жодного показу. Він заходив у залу непомітно, коли механік вже запускав проектор, і виходив ще до того, як кіно закінчувалось.

Вертаючись додому, він дістав пачку «Паміру» і закурив. Закашлявшись, викинув сигарету у берег. Уже дійшовши до хати, побачив, що у ній, на другому поверсі, горить світло.

— Напевно, Іван приїхав, — пробубонів сам до себе Федор.

Він зупинився біля дверей, дістав ще одну сигарету, затягнувся двічі — й викинув.

Неспішно піднявся на другий поверх. На поду⁶⁶ була кімната Івана, коли він приїжджав на вихідні з лісозаготівель на Черепанці. Федор прочинив двері зі словами:

— Шо світла горять, як на Па...

І побачив, що його малий спить на ліжку.

— Сарака... — тихенько прошепотів Федор і накрив Івана джергою. Вже збирався виходити, як побачив на столі якусь фотокартку. Він підійшов, щоб роздивитися: на світлині була Катерина.

— Файна дівка, — прикривши кулаком рота, щоб не закашлятися, він вимкнув світло і вийшов з кімнати.

⁶⁶ горище

«Башта»⁶⁷. «Побережник»⁶⁸

Коли настав час Івану, їхньому з покійною Яленою первістку, йти до війська, трапився прикрий випадок: під час огляду у військоматі виявилося, що Іван увесь побитий. Дійшло до того, що на старого Федора ледь не завели справу.

Міліціонер зайшов на подвір'я, молода дружина Федора крутилася на кухні.

— Добрий день!

Марія, не дивлячись, привіталася у відповідь:

— Доброго здоров'ячка!

— Маріє! Чоловік удома?

— Пойдаш у тій хаті, — відказала Марія і швидко зайшла до кухні.

Осіннє небо погрожувало дощем. Дільничий поправив фуражку і попрямував до старої хати. Підійшов до дверей і, трохи завагавшись, постукав і одразу зайшов.

— Добрий день до хати! — несміливо видавив із себе дільничий. Голос його тремтів. Ніхто не відповідав. Запала гнітюча тиша. Надворі перед грозою зовсім потемніло, десь з-за горбів долинали звуки грози, яка швидко наближалась. Дільничий стояв у коридорі, крутив фуражку в правій руці. Світло в хаті потьмяніло. Вдарила блискавиця, покотився грім. Міліціонер ступив кілька кроків, голосно перепитавши:

⁶⁷ велике дерево

⁶⁸ гайовий лісник

— Чи є хто вдома?!

Зазирнув у кімнату, де за столом сидів Федор. Дільничий увімкнув світло й лише зараз зміг добре роздивитися бліде, вилицювате, з легкою жовтизною та запалими очима обличчя Федора. На незастеленому столі — пляшка магазинної горілки з зеленою етикеткою. М'язи на неголоному восковому обличчі господаря напружились.

— Вемкне світло! — гаркнув він.

Міліціонера від цих слів наче вдарило струмом: він негайно клацнув вимикачем. Федор якось недобре посміхнувся, додавши:

— Бачиш, гроза наближається!

Надворі почався сильний дощ. Іноді долунали звуки грому. Вода нескінченним потоком біла по даху, чуркотіла стріхою, лилася вниз; вітер змінився і тепер великі краплі лупили у вікно, наче щосили намагаючись розбити шибку. Не запропонувавши гостю присісти, Федор спитав:

— Що треба?!

Закашлявшись, схопився рукою за груди, а іншою налив горілки у склянку й, міцно стиснувши її, додав:

— Що, прийшов заарештувати мене? — запитав крізь хрипкий сміх.

Міліціонер мовчки стояв серед кімнати. Федор випив горілки і закашлявся.

— То я жи-вим не да-мсе!

Він дістав звідкись з-під столу ТТ із зірочкою на руків'ї, поклав його перед собою.

— Мене бандерівці не взяли, а ви, здохляке, і подавно не візьмете!

Дільничий з переляку перейшов на російську:

— Федор, спрячь пушку!

Федор ще налив горілки, випив, знову закашлявся.

— Ууу, як перепудевсе. А ти відбере. Спробуй, побачимо, чи ти годен злодіїв ловити.

Запала тиша. Дощ надворі посилювався.

— Сідай, вип'єш зі мною. Лише горіцці візьме з веранди.

Гість помітно звеселився.

— Ну ты, Федор, такое скажешь! — здивувався міліціонер, але таки сів за стіл.

— Просто, цей, малого твого в воєнкоматі лікарі оглядали, сказали, мов, треба розібратися, — побитий він.

Федор grimнув кулаком по столу, аж пістолет підскочив разом із пляшкою.

— А ви мене не вчіть, ек я дітей своїх виховувати маю! Мене дедьо мій так вчили, і я своїх так вчу. Своїх меш вчити! Ти цих хлопчішів лише розпусти, то воне на голове полізут. А хочу, щоб з нех люде було, абе воне газдували і за себе постояте могли, а не було такеми веловеми, як ти!

Федьо закашлявся, дільничий слухав мовчки.

— Сигарети маєш?

Дільничий дістав пачку і простягнув газді — разом із сірниками. Короткий спалах дав йому побачити чорні від люті Федорові очі. Затягнув-

шись димом, що заклубочився кімнатою, Федор вів далі:

— Слухай мене. Ви мене життю не мете вчети. Якщо малого до війська не візьмете, — і він знову вдарив по столу, але вже правою рукою, на якій не було трох пальців, тож не так гучно, — то я ваше кубло, міліцію вашу спалю разом з войскоматом. Ти чуєш мене?! Спалю!

Міліціонер, випивши горілки, яка трохи додала йому хоробрості, заперечив:

— Против государства, закона...

Господар не дав йому завершити думку. Сховавши ТТ під стіл, крізь зуби процідив:

— А ти мене не пужей, ми вже пужені тут!

Розчервонілий від розмови і горілки міліціонер встав.

— Ну вот и поговорили. Ну, а это, пистолет сдать надо, — сказав вже на порозі.

Федор, загасивши недопалок у склянці, тихим хрипким голосом прошипів:

— А ти відбере!

Дощ надворі вщухав. Міліціонер натягнув фуражку і швидко побіг до порти. Федор вийшов у веранду. Вже зовсім легкий дощик крапав на віконні шибки. В саду хиталися від вітру дерева, посаджені колись Яленою. Федор зняв з цвяха зелений, з дубовими листочками на петлицях, піджак лісника, накинув його на плечі й увімкнув радіо. Дикторка нудотним голосом проанонсувала російською мовою, що на велике прохання радіос-

лухачів зараз буде виступати ВІА «Смерічка» з Чернівців «с композицией-победительницей все-союзного музыкального конкурса «Песня 72». Завіконний дощ поступився сонячній мелодії: «Ти признайся мені, звідки в тебе ті чари. Я без тебе всі дні у полоні печалі. Може, десь у лісах ти чар-зілля шукала. Сонце-руту знайшла і мене зчарувала?..»

Федор сперся плечем на одвірок і вперся лобом у шибку, вслухаючись у слова цієї незнаної ним пісні. Й сам не помітив, як дві одинокі сльози, мов злодійки, покотилися по неголених щоках. Він швидко втер їх рукавом і озирнувся, ніби злякався, що це міг хтось побачити.

— Старість, це вже старість, — заспокоїв себе ґазда й відчинив двері. Знадвору увірвалося холодне повітря і дрібні краплі дощу освіжили Федорове обличчя. Він заплющив очі й прошепотів:

— Яленка...

Федорові муки. Закінчення

Була пізня осінь, коли Івана проводжали в армію. Всі вийшли до дороги: там вже чекала машина з колгоспу, яка мала відвезти новобранців у район. Хлопці були навхрест перев'язані рушниками, як дружби молодого на весіллі. Останнім з хати, хитаючись, хоч і був не п'яний, вийшов Федор. У самому піджаку, накинутому на вишиту Яленою сорочку. Гори вже дихали зимою. Десь у верхах випав сніг і сюди, в долину, віяло звідти зимовою свіжістю. Федор вчепився у штахетини паркану. Він дивився на сина й пишався ним. Тепер, коли настав час проводити Івана у військо, старий Федор тихо плакав — так, щоб ніхто не міг побачити. Він тримався однією рукою за паркан, а іншою за прострелені колись груди. Це дивовижне видовище: Федор Пойдаш, якого всі раніше боялися, тепер безпомічно плакав. Напередодні він сходив у район і переписав сина на своє прізвище. Федор схвилювано прошепотів: «У, який виріс! Якби Ялена бачила...» Серце його стиснулося. Раптом Федору закортіло закурити. Він обмацав кишені, забувши, що вже кілька місяців як покинув цю звичку. Він відшукав поглядом свого сина у натовпі й не зводив з нього очей. Тепер не було жодних сумнівів, що це його син — худенький Іван з правильними рисами обличчя, як у Федора, і з добрими очима, як у Ялени. І нині він був щасливий, як і його товариші. Чоловіки між собою жар-

тували, жінки стояли розчулені, деякі плакали. Довкола бігали малі діти, яким хотілося залізти в кабінку до шофера. Федор швидко пішов до вантажівки, — вже загарчав двигун і хлопці почали заскакувати в кузов. Люди порозступалися перед ним. Івану подали руку і він вже мав залазити, коли, обернувшись, побачив перед собою батька. «Якби бачила Ялена», — знову подумав старий і ледь стримався, щоб не розплакатись тут перед усіма. Він підійшов і міцно поцілував сина в губи. Більше вони вже не побачаться.

Наступного року забрали Коцю. Старому Пойдашу ставало все гірше, але він вперто не визнавав лікарів, як і всі старі гуцули, — ба навіть зневажав їх. Провівши свого другого сина у війсьکو, Федор зайшов до старої хати, поклав на стіл фотографії у великій заскленій рамі й схилився над ними. На одній фотокартці він був з Яленою і маленьким Іваном; поруч стояв Павло з букетом квітів, — усі у вишитих Яленою сорочках; ось вони в Стебнях біля хати у лісі, а на іншій світлині — Пасха, вони на цвинтарі, Федор сидить на траві й тримає ще зовсім малу Васютку в розшитому маленькому кожущку; над ними усміхається в об'єктив Ялена, у хустці й кожусі; поруч капловухий, підстрижений під нуль, Іван; він кумедно тримає перед собою капелюха; тут таки Павло, а вуйко тримає на руках Коцю в модному дитячому костюмі; а ось вони всі в Площах на сінах.

Федору накотились сльози на очі, він вкинув кілька дровеняк у грубу, розгріб жар кочергою і сів біля вогню, тримаючись рукою за груди. Дістав з шафи лезо та помазок, ретельно намилив обличчя і наосліп заходився зголювати щетину. Отак поголившись, він знову поглянув на велику раму з фотокартками і побачив в ній своє відображення — поголене бліде обличчя з запалими очима.

Наступного ранку Федор в лісі вполював козу і ніс її на плечах через туман, упрів. Вже перед селом не витримав, — напився холодної води з потоку: тут його і пропекло, мов списом.

Через два місяці він лежав під джергою у кімнаті, груба була натоплена, але його трусила лихоманка. Федор дістав запалення, йому щось ввижалося. Раптом, на мить ніби опритомнівши, він заговорив:

— Знесете хату — з того світу дістану!

Присутні презирнулися. Вони зрозуміли, що він мав на увазі ту маленьку хатку, котру збудував колись старий Василь Полек для Ялени в горах; ту хатку, в якій він зазнав колись щастя з єдиною коханою жінкою в своєму житті, й де народився їхній Іван. І вже потім він ходив до неї, сідав коло вікна, щось собі думав, згадував. В гарячці він часто вертався до неї.

Коли ховали Федора, були люті морози. Ледве викопали яму в промерзлій землі. З вій-

ська приїхали Іван та Коцьо, який щойно відбув військову присягу. Приїхав Павло та вуйко з Румунії, який був, як завжди, у чорній шапці (за румунською модою) та чорній шкіряній куртці. Федьо лежав у труні, мов живий. За життя він нажив безліч ворогів, які стояли зараз поруч і дивилися на покійника, й наче не вірили своїм очам; тоді багато хто прийшов переконатись, що він і справді вмер.

Федор лежав у своїй формі лісника з легкою усмішкою на вустах, наче трохи розчулений, — за життя ніхто, навіть серед найближчих родичів, його таким не бачив. Коли викопали яму, земля трохи осипалась, аж стало видно край гробу Ялени. Хреста ніс німий каліка — той таки, який кілька років тому ніс хреста Ялені, як і усім іншим небіжчикам у селі. Це була його робота. Коли не було похоронів, він сидів з чоловіками біля їдальні, і хоч не розумів до пуття, про що бесіда, завжди ствердно кивав головою, за що отримував від них якісь дрібні гроші чи булку з маслом. Чоловіки іноді кепкували з калічки, питали у нього: «Ну що, коле вже женешся?» Той, встидаючись, червонів, махав рукою: «Йо-й, та леее-шш-ет мене гет!». І неодмінно додавав: «Тііі жін-кееее зара усі курве чере одну!».

Калічка допоміг встановити хреста на могилі Федора і підійшов до малих Пойдашів. Він плакав і казав, що «тооо фейст хооороша люде-на бууула, дообрий гааазда». «Дякують!» — сказав

у відповідь Онуфрій, по-дружньому стиснувши його плече й всунувши якісь гроші в руку.

Ялена, молодша Федорова сестра, та Микуця, чоловік Одокиї з Кутів, який уже відсидів «за банду», ходили між людьми й наливали горілку, примовляючи: «Випийте за вуйкову (братову, дєдьову чи й просто Федорову) душу». Мачуха з молодшим Василем стояла в стороні зі своїми родичами з урочища Широкого. Онуфрій звернувся до Коця з Іваном:

— А ек служба, хлопчища?

Це вперше за весь похоронок він до них заговорив, сумно усміхнувшись.

— У Германію забирають служити, — відповів Іван. Коцьо мовчав, бо лише встиг приїхати до частини, як мусив вертатися: йому ще не було про що оповідати. Онуфрій взяв хлопців за руки вище ліктів, де на шинелі були пов'язані чорні стрічки. Стиснувши губи, подивився їм у вічі, стримуючи сльози. Надягнув румунську шапку й поволі пішов, знявши її лише перед самою церквою і перехрестившись на виході з церковного подвір'я. Вуйко Іван обійняв хлопців, по його щоках текли сльози. Поцілувавши Васютку, він пішов за братом.

На подвір'ї лишилися лише самі Федорові діти. Знову вийшов отець Авсентій, він мовчки став поруч і провів Федорових «малих» до церковної хвіртки: «Най Бог благословить». З неба посипалася снігова крупа.

Той дід, Федорів друг з Конятина, який лікував колись Пойдаша, на похоронах мовчав. Але вже потім, на поминках, сп'янівши, сказав:

— Йуй! Лікари нічого не годні, то лише мені треба було сказати, мене треба було клекати, то я Федору колес робев, то я б його і тепер вилікував бе.

До хати зайшли малі Пойдаші. Жінки, які сиділи за столом, перебили старого і почали іншу розмову.

— А чули, що у Єблуніці сеєліта сі стало? Жінка з Галіції у єгоди пішла, залізла собі у кущі з малоною, а там дес зверху на горбі ведмідь був, то він ек почев корчами звідта жбурлетисе, то сараку жінку оту вбев, йо, йо, вбев її корчамене.

— Най Бог мелує!

— Син мій теж цього літа ходев з першим братом до лісу в афени. Йдут собі, а мій пішов далі й веде — ведмідь у малені седет, згрібає собі лапами та їст. То сен брата клече, каже, диве, але потім ное в руке — і втекли звідта.

— Таких покоїв⁶⁹ ці ведмеді у Єблуніці, на тій стороні, наробели... Лише уночі худобу сокочуть, корове ревут... Зранку одну в толоці роздерту знайшле, іншу в потоке загнале та там і удушеласе.

Іван вийшов надвір. Він був у новій шинелі з жовтою пряжкою на паску і жовтими літерами СА

⁶⁹ збитки

на блакитних погонах. Падав густий сніг. Зайшов до старої хати. Походивши кімнатами, він не знайшов багатьох речей, бо перед тим її розграбували сусіди, скориставшись відсутністю хлопців. Через багато років Васютин чоловік, Михайло, знімаючи підлогу в цій хаті, знайде змащений автомат і два ящики патронів. Це був давній подарунок від лісника без трьох пальців на правій, якого й дотепер пам'ятають у горах.

«Миром»⁷⁰. Шлюб

Анну Кабюк, вдову Дмитра Петришкана, люди позаочі називали бабою Матріщеною. Ще й кепкували, що вона ще чекає, коли підуть совіти і їй повернуть її ґрунти, на яких тепер розбудувалося півсела, включно з великим цегляним заводом. Про наближення свят Анні нагадували дбайливо виставлені на сволюку листівки, надіслані їй у минулі роки. Були там дуже старі, як і вона сама. Наприклад, поштівка — одноліток століття, 1900 року, з портретом цісара Франца Йосифа I, лисого стрія з пишними вусами і доброю усмішкою. То були здебільшого привітання з релігійними святами — Пасхою та Різдом. Анна дбайливо зберігала усі, з австрійських і румунських часів. Вони їй нагадували людей, що колись надсилали ці листівки. Або ж приємні миті, пов'язані з цими людьми. Іноді вона їх перебирала, сідаючи на ґанку. Найдорожчі погладжувала старечими руками, ніби намагаючись доторкнутись до відправника. Деколи перечитувала. Зазвичай — стандартний текст з побажаннями. Вона перебирала їх, потім дбайливо перев'язувала шнурком і складала до картонної коробки, наче коштовності.

А зараз вони були акуратно розставлені на сволюці. З найкращими картинками чи від найдо-

⁷⁰ гуцульське вітання

рожчих людей. Від молодших синів з війська — на почесному місці, серед ікон, в Святому куті.

Анна одягнула кожух, зав'язала у хустку калачі, які спекла зранку. Увечорі в хаті на горбі Катя мала вінчатися з Іваном. Падав сніг, вітер заважав іти, ліс завивав у горах, доріжка була заметена. Анна піднялась до хати сина на горбі, обернулася: в долині було видно вогники по хатах; Галіцію ж застила заметіль.

У Юрієвій хаті світилося тьмяне світло: електрики тут ще не було. Щоб її сюди провести, треба було ставити стовп. У кімнаті, накритий розшитим рушником, стояв маленький чорно-білий телевізор, куплений у кредит — в надії, що колись сюди таки проведуть світло. На ліжку — акуратно викладені вишиті подушки. Ікони на стінах. Великий портрет Микуцьки з червоним галстуком на шії. Зазвичай ця кімната була зачинена. У ній спали хіба гості. Але зараз груба, обкладена зеленими кахлями з місцевого заводу, була нагріта, серед кімнати стояв великий старовіський зелений стіл, накритий білою скатертиною. Фарба на ньому полущилася. Обидві шухляди були набиті зеленими облігаціями «держпозички» 50-х років. Баба Матріщена поклала на стіл калачі, примовивши:

— Йуї, та такі морози вдарили, — підійшла до груби, приклавши долоні, а потім і спиною притулилась до неї, — шо мусіла овец і козу додому забрати.

Лампа у кімнаті мерехтіла: то горіла дуже яскраво, то зовсім тьмяніла, й відтак кімната

набувала щораз інших барв. Юрій підвівся і вийшов з кімнати.

— Кірасін се скінчив, — сказав він і за мить повернувся вже з іншою лампою. Вітер бився об стріху, наповнював дім химерними звуками. Крізь вікно у візерунках паморозі годі було щось роздивитися.

Панотець з великою чорною бородою, одягнутий у цивільне, зайшов до веранди. Юрій тримав в одній руці лампу, а іншою допомагав священику зняти пальто й струсити сніг.

— Такого снігу намело! — вигукнув отець. Поправив по-військовому пасок, порівняв на грудях православний хрест святого Лазаря⁷¹ (з перехиленою нижньою перетинкою). Юрій поцілував йому руку.

— Та лешіт ви, Юрчіку, — всміхаючись сказав отець, — лед до вас на горб заліз!

— Йо, то як цілу ніч буде сепати, то під самей стріх хату завалет.

Отець підійшов до Юрієвого кутка з іконами.

— Ціла каплиця у вас тут, Юрчику, — промовив отець, дістаючи з портфеля облачення. Акуратно вдягнув епітрахіль, потім — старенькі білі ризи, нарукавники. Перехрестившись до образів, зайшов до кімнати. Там на ліжку сиділи молоді: Іван — у військовій формі й повстяниках,

⁷¹ восьмиконечний православний хрест, що його священик носить на грудях поверх підрясника та риз (або ж цивільного одягу).

Катерина — в светрі. Марія занесла Люду, свою першу онучку, до першої кімнати. Поклала малу на ліжко коло нагрітої печі (вона спала). Після вінчання батьків її мали охрестити. Анна в задумі стояла біля вікна.

Отець мав гарний голос і його співи пергувалися з вітром, що летів долиною. Сніг падав вигадливими зигзагами, — він летів з Маркової кичери. Здавалося, ось-ось під його потугою почнуть ламатися смереки, що гнулися то в один, то в інший бік. Внизу вже спало село, — тільки ліс стогнав. Отець співав упівсили, але іноді в натхненній молитві, хоч і сам того не зауважував, підвищував голос. Було таке враження, наче все це відбувається у церкві.

— Вінчається раб Божий Іван рабі Божій Катерині...

Він сам правив це вінчання. Час од часу йому тихенько підспівував Юрій з ненею, у Анни в очах стояли сльози. Панотець рушником обв'язав молодим руки і повів довкола столу.

Після всього розчулена Анна підійшла до своєї онуки та її чоловіка. Взявши їх за руки, тихо прошепотіла:

— Все має йти по порядку, бо все на небі вже сплановано по роках. Йо, на небесах розписано. В житті, як на довгій ниві, все вертається: зло — злом, добро — добром.

Й потім, подавши калачі:

— Декуйте Богові за хліб.

АХТУНГ!

Ця книжка розповсюджується з оплатою постфактум. Тобто, якщо ви проглянули і вирішили, що її читатимете, просимо переказати її номінальну вартість **15 грн.** безпосередньо на картку автора

Приватбанк 5168 7553 6913 0212

Дячук Сергій Іванович

Якщо ви хочете заохотити автора до продовження цієї сімейної саги, можете переказати більше номінальної вартості.

Про проект «Електрокнига»

Проект «Електрокнига» займається просуванням книг молодих авторів як в електронній, так і в паперовій формі.

Паперову книжку Сергія Дячука «Біла ріка» шукайте в мережі книгарень «Є» у 9 містах України, книгарнях «Смолоскип» та «Сяйво» у Києві, або в інтернет-магазині Yakaboo з дуже зручною службою доставки по Києву та всій Україні.

Ми друкуємо книжки наших авторів малими накладками і додруковуємо по мірі надходження заявок від книгарень. Це все ще трохи дорожче багатотиражного друку, але це гарна нагода зберегти кілька берізок.

Сергій Дячук народився в Боресполі майже на саму олімпіаду вісімдесять у Москві в родині вихідців з Карпат, буковинських верховинців. Закінчив місцеву п'яту школу та згодом інститут імені філософа Сковороди у Переяславі, історичний факультет. З сьомого року і до тепер працював продавцем книжок у київській книгарні «Є», що на Лисенка, 3. За політичними поглядами християнський демократ за віросповіданням традиційний християнин. «Мій перший роман про людей затиснутих у тиски історії. Історії почуті мною у різні роки.

«Біла ріка». Скандинави називали б цей жанр родинною сагою.

Але автор не вікінг, тож перед нами – історія трьох поколінь буковинської гуцульської родини, автор належить вже до четвертого.

Тут є родинні історії і про цісарську та румунську армії, і про вояків УПА та «яструбків», і про «совети», і про те, що своє кохання можна віднайти навіть у сибірському таборі.

І все це без модного в певних колах карпатського магічного реалізму. Так, як дідусь чи бабця розповідала б своїм онукам на причілку хати. В кожній українській родині є такі історії.

Поки ми їх пам'ятаємо, жоден табачник вже не зможе вкотре нам нашу історію переписати. Такі справи.

ISBN 978-617-7026-18-0

ПРОЕКТ

ЕЛЕКТРОКНИГА